

ХЕМУС
HÆMUS

25 ГОДИНИ · 25 ЁВ

АЛЕКСАНДЕР ВАН ДЕР ЛИНДЕН (Бьохснхем, Холандня, 1976) започва кариерата си на фотограф, още докато учи театрални науки в университета в Утрехт. Оттогава гради своя стил на улавяне на момента, благодарение на който мигновенията остават да живеят не само в паметта на малцина – те стават видими за много хора, които ги съпреживяват впоследствие. Работата му би могла да се нарече класическа фотография, подправена с известна доза смразяваща меланхолия. Сам той определя стила си като „явно паразитиращ“, поради усилието да улови енергията на танцьорите, за да може – в резултат – фотографиите да оживеят. Това е обяснението за силното въздействие, което танцът на Миролюба предизвиква у него: защото непрекъснато свързва заразителна енергията и застиналата меланхолия. Обогастващото се от ден на ден портфолио на Александер Ван Дер Линден може да се види тук: <http://dancingstills.tumblr.com>

ALEXANDER VAN DER LINDEN (Beusichem, Hollandia, 1976) az Utrechti Egyetem színház-tudományi szakán folytatott tanulmányai alatt jegyezte el magát a fotográfusi pályával. A pillanatok megragadására összpontosító sajátos stílust alakított ki, melyek így nemcsak néhány emlékében élhetnek tovább, de láthatóvá és átélhetővé válnak sokaknak. Munkássága klasszikus fotográfiként jellemezhető, némi fagyos melankóliával fűszerezve. Ő maga a „leképezésben élősködő” eljárásaként jellemzi módszerét, mely a táncosok energiájának megragadását célzó igyekezetéből fakad, végső soron azért, hogy fotói életre kelhessenek. Ez a magyarázata az erős inspirációnak, melyet egy táncművésztől, Miroljubától kap, akinek alakításaiban különlegesen magával ragadó energia mindig dermedt melankóliával társul. Alexander Van Der Linden folyamatosan bővülő portfóliója az alábbi címen tekinthető meg: <http://dancingstills.tumblr.com>

КОЛЕЛО

Да останеш вярна на себе си
Разговор на Емил Басат с
Иванка Павлова

ИВАНКА ПАВЛОВА
Канчици роса

СТРАНИЦИ

ГАЛЯ СИМЕОНОВА-КОНАХ
Културна картография
Повествование и културно-географски регион. Теодора Димова,
Жужа Раковски, Олга Токарчук

ЖУЖА РАКОВСКИ
Сянката на змията (Откъс)
Превод: Светла Кьосева

ИВАНКА МОГИЛСКА
Внезапни улици
(Откъс от роман)

СЦЕНА

МИРОЛЮБА ПЕТРОВА
Декларация на артиста
Превод: Светла Кьосева

ЗА ДЕЦАТА

МАРГАРИТ МИНКОВ
Весел гъделучкащ смях

ЗА АВТОРИТЕ

КЕРÉК

6 Hűnek maradni önmagunkhoz
*Emil Baszat beszélgetése
Ivanka Pavlova műfordítóval*
Kovács Gergely és Batinkova Elena fordítása

19 **IVANKA PAVLOVA**
Cseppnyi harmat
Kovács Gergely és Batinkova Elena fordítása

OLDALAK

23 **GALJA SZIMEONOVA-KONAH**
Kulturális kartográfia
Elbeszélés és kulturális-földrajzi régió: Teodora Dimova, Rakovszky Zsuzsa és Olga Tokarczuk
Csikhelyi Lenke fordítása

41 **RAKOVSZKY ZSUZSA**
A kigyó árnyéka (Részlet)

53 **IVANKA MOGILSKA**
Váratlan utcák
(Regényrészlet)
Krasztev Péter fordítása

SZÍNPAÐ

77 **MIROLJUBA PETROVA**
Artistic statement

GYEREKEKNEK

85 **MARGARIT MINKOV**
Vidám csiklandozó nevetés
Csikhelyi Lenke fordítása

A SZERZŐKRŐL

Да останеш вярна на себе си
Разговор на
Емил Басат с Иванка Павлова

Hűnek maradni önmagunkhoz
Emil Baszat beszélgetése
Ivanka Pavlova műfordítóval

Иванка Павлова е поет и преводач от унгарски и руски език.

Издаде стихосбирките:

Градините на сърцето. София: Лице, 1993.

Между „да“ и „не“. София: Стигмати, 2006.

Тя е автор и на стихотворения за деца, събрани в книжки-те **„Врабец храбрец“**, **„Калинка Малинка“** и **„Помисли! Отгатни“** (гатанки), и трите излезли в издателство **„Фюм“**.

Преводите ѝ от руски език са няколко хиляди стиха. Сред преведените от нея автори са Баратински, Блок, Лермонтов, Пушкин. Участва със свои преводи в антологии **„Докосвам тихо пак ръката ти. Поети от цял свят за майката“**, **„Заветни лири. Антология на руската поезия от XIX век“**, **„И струна, и стих“** и др. Многобройни са преводите ѝ от унгарски поети, включени в книги и антологии – над 5000 стиха. Сред преведените от нея автори са Шандор Петьофи, Атила Йожеф, Янош Аран, Дежьо Костолани, Льоринц Сабо, Дюла Ййеш, Ференц Юхас, Шандор Чори и др.

Съставител и преводач е на **„Цветни мастила“ – антология на унгарската поезия**, излязла благодарение финансовата подкрепа на фондация „Унгарска книга“ и отпечатана от издателство „Стигмати“ през 2005 г. Съдържа 3000 стиха – „от неизвестен автор, живял през XI век, до почти неизвестен съвременен поет“, както пише в послеслова Дьорд Сонди.

Неин превод са детските книги:

Шандор Фодор. Чипике – джуджето великан.

София: Отечество, 1990;

Ицван Чукаш. Бомбе и картофен нос. София: Отечество, 1989;

Шандор Фодор. Чипике – джуджето, което искаше да стане великан. София: Фюм, 2010.

Ivanka Pavlova költő, magyar és orosz műfordító.

Verseskötetei:

Gradinite na szarceto (A szív kertjei). Szófia, Lice, 1993.

Mezsdu „da” i „ne” („Igen” és „nem” között). Szófia, Sztigmati, 2006.

Gyermekverskötetei – **Vrabec hrabrec (A bátor verebecske), Kalinka Malinka (Katicabogár), Pomiszli! Otgatni (Gondolkodj és fejtsd meg! – talalós kérdések)** – a Fjut kiadó gondozásában jelentek meg.

Több ezer orosz verset fordított Baranszkijtól, Bloktól, Lermontovtól, Pus-kintól és másoktól. Orosz fordításai bekerültek többek között a **„Dokoszvam tiho pak rakata ti. Poeti ot cjal szvjat za majkata” (Csendben újra megérintem a kezed. A világ költői az anyáról)**, a **„Zavetni liri. Antologija na ruszkata poezija ot XIX vek (Lírai örökség. A 19. századi orosz költészet antológiája)** és az **„I sztruna, i sztih” (Húrok és sorok)** című válogatásokba. Több mint ötezer, magyar költőktől fordított verse jelent meg könyvekben és antológiákban. Többek között Petőfi Sándor, József Attila, Arany János, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Csoóri Sándor műveit ültette át bolgárra.

Összeállítója és fordítója a **Cvetni masztila – antologija na ungarszkata poezija (Színes tinta – a magyar költészet antológiája)** című kötetnek, mely a Magyar Könyv Alapítvány nagylelkű támogatásával jelent meg 2005-ben a Sztigmati kiadó gondozásában, és háromezer költeményt tartalmaz „a XI. századi ismeretlen költőtől a kortárs majdnem ismeretlen költőig”, ahogy Szondi György írja utószavában.

Gyermekregény-fordításai magyarból:

Csipike – dzsudzseto velikan. Szófia, Otecsesztvo, 1990 (Fodor Sándor: Csipike, az óriás törpe);

Bombe i kartofen nosz. Szófia, Otecsesztvo, 1989 (Csukás István: Kéménykalap és krumpliorr);

Csipike – dzsudzseto, koeto iszkase da sztane velikan. Szófia, Fjut, 2010 (Fodor Sándor: Csipike, az óriás törpe)

Разговарям с Иванка Павлова в библиотеката на Унгарския културен институт.

ЕМИЛ БАСАТ Разкажете ми за себе си, за рода си, за родителите си...

ИВАНКА ПАРВОВА Родена съм на 1 май 1941 г. в гр. Самоков. Защо ли? Баща ми Стамен беше офицер и там е бил на служба. Както обичам да се шегувам, а и съм написала в есето си „Любов отпреди пръв поглед“, „никоя майка не ражда дете в Деня на труда, защото ще му върви на работа“. От друга страна, съм безкрайно щастлива, когато животът ми е запълнен с нещо смислено. Бездействието или липсата на ангажименти ме съсипва.

Баща ми и майка ми са от пернишкиите села Косача и Сиришник. Татко беше много интересен човек, борбен, непримирим. Като царски офицер участвал в Отечествената война. Оттогава е и любовта му към Унгария, която ми предаде. Понеже не е бил от най-висшите офицери, а и притежавал високо чувство за отговорност, останал на служба до пенсионирането си.

Корените на рода ни, поне доколкото помня от разказите на татко, са свързани с едно самоковско село. Семейната легенда разказва, че родоначалниците ни дошли в Косача, бягайки от преследванията на турците. Прадядо ми Пенё работел като кожухар в Цариград и пеша се е връщал по един път годишно, за да направи поредното бебе – първо се родили три момичета, а после три момчета. Прибрал се на село и се позамогнал. Появила се обаче някаква страшна болест. Всички се разболели. Прабаба ми Елена и шестте ѝ деца оцелели. След ранната смърт на съпруга си овдовялата жена ги отгледала сама. Научила ги на труд и почтеност. Знаела перфектно турски, но турска дума не обелвала. Преди смъртта си завещала на децата си: „Простено да не ви бъде от Бога и от мене, ако в селото замръкне

странник, и вие не го подслоните и не го храните“. Не случайно на нея е наречен родът ни – Еленинци.

Майка ми Ефросима живеела в съседно село и баща ми си я харесал. Живяха 69 години заедно. Работливи, отговорни, предани на семейството. Майка беше душата на дома. Тя ни обединяваше – скромна и смирена. Благодарна съм на баща си, че ме подкрепяше, че не се присмя на моите детски творчески опити. Пиша от 13-годишна възраст – първоначално наивни, но искрени стихове. Завърших 26-о СОУ „Йордан Йовков“ в квартал Княжево, което се намираще в боровата гора и бе много романтично място. Имах прекрасни учители.

Важна роля в живота ми изигра вестник „Средношколско знаме“. Аз съм от първите, печатали в него. Владо Костов беше главен редактор. Там сътрудничеа Юлия Кръстева, Александър Шурбанов, Ваня Петкова, Димитър Ценов... Разбира се, място за изява на ученици бяха и списание „Родна реч“ и предаването „Първи творби“ на Радио София, водено от Николай Христов. Искрено съм благодарна на този поет за подкрепата, която ми е оказвал през годините.

Аз престанах да печатам по време на следването си – такова ми беше кривото разбиране, че сега е време да уча. И тази начална енергия я загубих, защото името на човека се забравя, когато не се появява редовно в печата. Освен това съпругът ми Михаил Филипов беше русенец и аз трябваше да напусна София. Той пишеше стихове (сега вече е издал няколко стихосбирки), интелектуалец, внук на Тодор Каблешков. Следваше режисура, но не я завърши заради изпита по история на БКП. Не зная по какви причини, но той ми внушаваше, че не си заслужавало да печатам, защото изкуството и литературата не влияели на хората. В Ру-

Ivanka Pavlovával a Magyar Kulturális Intézet könyvtárában beszélgettünk.

EMIL BASZAT Meséljen önmagáról, családjáról, szüleiéről...

IVANKA PAVLOVA 1941. május 1-jén születtem Szamokovban. Hogy miért ott? Apám, Szta- men katonatiszt volt, és ott szolgált. Ahogy sok- szor tréfálkozom, és *Szerelem első látás előtt* című esszémben meg is írtam, „nincs az az anya, aki a munka ünnepén szülne, mert akkor a gyereknek a munka lesz az élete“. Más- részt viszont végtelenül boldog vagyok, ha va- lami értelmes feladat tölti ki az életemet. A tét- lenség, az elfoglaltság hiánya megöl.

Apám és anyám egy-egy Pernik környéki faluból, Koszacsából, illetve Sziristnikből származnak. Apám érdekes ember volt, harcias, nyughatatlan. Cári tisztként vett részt a hon- védő háborúban. Onnan ered Magyarország iránti szeretete is, melyet nekem is átadott. Mi- vel nem tartozott a legmagasabb rangú tisztek közé, s erős volt benne a felelősségérzet, nyug- díjazásáig szolgálatban maradt.

Családunk gyökerei, legalábbis amennyi- re apám elbeszéléseiből emlékszem, egy Sza- mokov környéki faluig nyúlnak vissza. A csa- ládi legenda úgy tartja, őseink a török üldöz- tetés elől menekülve érkeztek Koszacsába. Dédapám, Pene szűcsként dolgozott Isztam- bulban, és gyalog járt haza onnan évente egy- szer, hogy „összekalapálják“ a következő gye- reket – először három lányt, aztán három fiút. Amikor aztán kissé megszédte magát, vissza- tért a faluba. Ekkor azonban súlyos járvány sö- pört végig a környéken. Mindenki megbetege- dett. Dédapámat elvitte, dédanyám, Elena azon- ban életben maradt a hat gyerekkel együtt, akiket férje korai halála után egyedül nevelt fel. Kemény munkára és tisztességre tanította őket. Tökéletesen beszélt törökül, de soha török szó nem hagyta el az ajkát. Halálos ágyán így szólt a gyermekeihez: „Isten és az én átkom legyen rajtatok, ha idegen téved a faluba, és ti nem ad-

tok neki szállást és falatot!“. Nem véletlen, hogy nemzetségünk róla kapta a nevét: Eleninci.

Anyám, Efoszima a szomszéd faluban nőtt fel, megtetszett apámnak. 69 évig éltek együtt, szorgos munkában, felelőségben, a csa- ládnak szentelve magukat. Anyám volt az ott- hon lelke. Ő tartott össze minket, szerény, ki- egyensúlyozott asszony volt. Hálás vagyok apámnak, amiért mindig támogatott, nem ne- vette ki gyermekkori alkotói próbálkozásaimat. Tizenhárom éves koromtól írok – első műve- im naiv, őszinte versek voltak. A Knyazsevo ke- rületi 26. számú Jordan Jovkov Gimnáziumba jártam, mely nagyon romantikus hely volt, a fenyőerdő közepén. Kiváló tanáraink voltak.

Fontos szerepet játszott az életemben a Szrednoskolszko Zname (Középiszkolai Zász- ló) című újság, melynek első szerzői között vol- tam. Vlado Kosztov volt a főszerkesztő. Mun- katársaink közé tartozott Julia Kraszteva, Alekszandar Surbanov, Vanya Petkova és Dimitar Cenov. További megnyilatkozási lehetőséget jelentett az ifjú művészek számára a *Rodna Recs* (Anyanyelv) című folyóirat és a Rádió Szófia *Parvi tvorbi* (Első alkotások) című műsora, me- lyet Nikolaj Hrisztovoz költő vezetett. Őszin- tén hálás vagyok neki az évek során nyújtott támogatásért.

Amikor egyetemre kerültem, abbahagy- tam az írást. Tévesen, úgy gondoltam, most ki- zárólag a tanulásra kell koncentrálnom. S ez- zel elveszett a kezdeti lendület, mert ha az em- ber nem publikál rendszeresen, elfelejtik a nevét. Emellett férjem, Mihail Filipov ruszei volt, s ezért el kellett hagynom Szófiát. Ő is írt verseket, mára már meg is jelent néhány ver- seskötete. Igazi entellektüel, Todor Kableskov unokája. Rendezőnek tanult, de nem fejezte be, mert a Bolgár Kommunista Párt történetéből kellett volna vizsgáznia. Nem tudom, mi ok- ból tette, de meggyőződtem, hogy nem érdemes publikálni, mert a művészet, az irodalom úgy- sem hat az emberekre. Évekig éltem Ruszében

се живях много години, без някой да знае, че пиша, с изключение на Здравко Кисъов. И няколко месеца преди да напусна съпруга си, отидох в редакцията на в. „Дунавска правда“, в който имаше страница за култура. Занесох свои стихове на Мила Доротева и те започнаха да излизат там.

Когато се върнах в София, духовната самота, в която изпаднах, ме накара да потърся Атанас Далчев. Дадох му стиховете си и го помолих за мнение. След няколко дни той ме покани на разговор в дома си. Името на Далчев бях чула за първи път от Радой Ралин, който работеше във в. „Литературни новини“. Като студенти ходехме при него, а Радой ни рецитираше с възторг стиховете на Далчев, които знаеше наизуст.

Разговорът с големия поет бе за мене изключително събитие. Дано не прозвучат думите ми самохвално, но Далчев ми каза: „Търсили са ме много млади хора за мнение. Но такава зряла поезия като Вашата ми се случва да срещна за първи път“. Мисля, че има нещо общо в нашето светоусещане. Някаква тиха тъга блика и от моите, и от неговите стихове. Пазя няколко картички от душевно щедрия творец по повод празници.

Атанас Далчев ме изпрати при Петър Алипиев, който работеше във варненското издателство. Младият поет се държа неособено деликатно. Бях принудена да споделя с Далчев как съм била посрещната. Причиних му болка. Друг поет, от когото получих подкрепа, когато имах нужда от духовно островче за общуване, бе Николай Христов. Вече се познавахме от Радио София. Сега, след доста години мълчание от моя страна, се срещнах с него в списание „Септември“. Занесох му свои стихове. Той ги хареса и ги публикува в списанието. След това ме накара да подбера свои стихове и да ги дам в издателство „Народна младеж“. Те излязоха в сборника „Петима млади поети“.

Винаги съм се питала откъде у мене са взели тази чувствителност и този порив към словото. Сигурно е от сладкодумните ми роднини и най-вече от баща ми, който обичаше да разказва за детските си години и за впечатленията си от фронта в Унгария. Той беше удивен от топлотата и сърдечността на унгарците, които ги приемали в домовете си, угощавали ги, уважавали православните празници на българите.

През 1959 г. бях приета за студентка в специалността „Българска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. И тук съдбата ме застигна, защото се оказа, че вместо западен език може да изучавам унгарски. Пръв мой учител беше г-н Калман Бор. На другата година го замести г-жа Мария Ремени Крал. Бях очарована. Тогава се запознах с творчеството на Атила Йозеф и преведох стихотворението му „С чисто сърце“. По-късно преведох и други негови произведения. По това време открих и онова вълшебно място на булевард „Руски“ срещу Руската църква – Унгарския културен институт, където ме привличаше магията на унгарския език. Като музика – така звучеше той в душата ми.

След като завърших следването си, заминах на работа като учителка в Етрополе – в училището по автотранспорт. Когато аз и съпругът ми напуснахме София и отидохме в Русе, продължих да учителствам. Но скоро бях разочарована от манталитета на директорите и колегите си. След това постъпих на работа в Окръжната библиотека „Любен Каравелов“, чийто директор беше Николай Ганчев. Той откри в нея отдел „Изкуство“ (първия в страната) и аз го поех. Пишех активно и сега си давам сметка, че най-хубавите си стихове съм създала между 20- и 30-годишната си възраст. Имала съм такъв философски поглед върху света! Мисля си, че най-хубавото, което се е слу-

у, hogy senki sem tudta, hogy írok, Zdravko Kiszjovot kivéve. Aztán néhány hónappal azelőtt, hogy elhagytam a férjemet, bementem a *Dunavszka Pravda* című újság szerkesztőségébe. Ennek a lapnak volt kulturális rovata. Átadtam a verseimet Míla Doroteevának, és elkezdtek közölni őket.

Amikor visszatértem Szófiába, elhatalmasodott rajtam a szellemi magány, s ez arra készítetett, hogy felkeressem Atanasz Dalcsevet. Odaadtam neki a verseimet, kérve a véleményét róluk. Néhány nappal később meghívott az otthonába beszélgetni. Dalcsev nevét először Radoj Ralintól hallottam, aki a *Literaturni Novini* (Irodalmi Hírek) című lapnál dolgozott. Egyetemista koromban társaimmal sokat jártunk hozzá, s ő lelkesen szavalt nekünk Dalcsev verseit, melyeket kívülről tudott.

A nagy költővel folytatott beszélgetés rendkívüli esemény volt számomra. Remélem, nem hangzik szerénytelenül, de ezt mondta nekem: „Sok fiatal kérte már a véleményemet, de olyan érett költészettel, mint az öné, most találkozom először.“ Azt hiszem, van valami közös a világfelfogásunkban. Mindkettőnk verseiből valamiféle csendes szomorúság árad. Ettől az önzetlen művésztől örök néhány ünnepi képeslapot.

Atanasz Dalcsev a fiatal költőhöz, Petar Alipievhez irányított, aki a várnai kiadónál dolgozott. Alipiev nem fogadott valami udvariasan. Találkozásunkról be kellett számolnom Dalcsevnek, és őt ez elszomorította. A másik költő, aki nagy segítségemre volt, amikor szükségem volt egy kis szellemi menedékre, Nikolaj Hrisztov, akit a Rádió Szófiából ismertem. Most, miután évekig nem kerestem, elmentem hozzá a Szeptemvri című folyóirat szerkesztőségébe. Elvittem neki a verseimet, tetszetek neki, és megjelentette őket a lapban. Utána rábeszélte, hogy válogassak ki néhányat közülük, és küldjem el a Narodna Mladezs (Népi Ifjúság) kiadónak. A Petima mladi poeti (Öt fia-

tal költő) című kötetben jelentek meg.

Sokszor eltöprengék, honnan ered érzékenységem és önkifejezési vágyam. Bizonyára ékes szavú rokonaimtól, elsősorban apámtól, aki nagyon szeretett gyermekéveiről és magyarországi háborús élményeiről mesélni. Csodálattal emlegette a magyarok jóindulatát és szívélyességét, akik befogadták otthonukba a bolgárokat, vendégül látták őket és tiszteletben tartották ortodox ünnepeiket.

1959-ben felvettek a szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetemre bolgár filológia szakra. Itt is utolért a sors, amikor kiderült, hogy nyugati nyelv helyett magyart is tanulhatok. Első tanárom Bor Kálmán volt, őt követte másodévtől Reményi Král Mária. El voltam bűvölve. Ekkor ismerkedtem meg József Attila munkásságával, és lefordítottam Tiszta szívvel című versét. Később aztán mást is fordítottam tőle. Ekkoriban fedeztem fel azt a csodálatos helyet a Ruszki úton, az orosz templommal szemben, a Magyar Kulturális Intézetet, ahová a magyar nyelv varázsa vonzott. E nyelv zeneként visszhangzott a lelkemben.

Tanulmányaim befejezése után tanítani kezdtem Etropolében a szállítmányozási iskolában. Amikor férjemmel Ruszébe költöztünk, szintén tanárként helyezkedtem el. Nemskára azonban kiábrándított az igazgatók és kollégák magatartása. A Ljuban Karavelov Megyei Könyvtárba mentem dolgozni. Az igazgató, Nikolaj Gancsev művészeti részleget nyitott, és rám bízta a vezetését. Közben aktívan írtam, és visszagondolva azt mondom, ekkor, húszas éveimben születtek a legszebb verseim. Milyen filozofikusan szemléltem a világot! Azt hiszem, a legokosabb, amit életemben tettem, az volt, hogy soha semmilyen kísértésnek nem engedtem – nem akartam mindenáron elérni, hogy kiadják a verseimet, hogy megkedveljenek, hogy elfogadjanak, és nem próbáltam senkit utánozni. Mindig hű maradtam önmagamhoz.

A vidéki városoknak megvan az a nagy

чило в моя живот, е това, че не съм се изкушила да ме печатат на всяка цена, да ме харесват, да ме одобряват или да заприличам на някого, а че съм останала вярна на себе си.

В провинциалните градове има нещо много ценно – там творческите натури се търсят и заживяват заедно. Най-вече в литературните кръжоци. При повторното си отиване в Русе започнах да общувам с преводача от румънски език Огнян Стамболиев, с поетесата Мила Доротеева, с Дора Янева – преводачка от естонски. В отдел „Изкуство“ идваха художници, режисьори, музиканти. В Окръжната библиотека след доста години беше представена и първата ми стихосбирка.

ЕБ *Кои бяха първите Ви преводи?*

ИП Първите ми преводи не са от унгарски, а от руски език. Григор Ленков работеше в списание „Родна реч“ и в Радио София. И на двете места е пускал мои преводи. След русенския период, в който прекъснах връзката си с унгарския, разбрах, че с подготовката, която имам, няма да мога да превеждам унгарска поезия. Унгарският е сложен, синтетичен език. Безкрайно съм благодарна на Съюза на преводачите в България, който ме изпрати на 10-месечна специализация в Международния подготовителен институт в Будапеща през 1979/1980 г. Учех заедно с кандидат-студенти – млади хора, а аз вече бях на 40. Синът на Нино Николов ми беше другарче. Тогава започнах всичко от самото начало – и език, и литература, и унгарска история. Очакваше се да владеем езика на такова ниво, че в края на годината на изпита ни дадох да пишем на тема „Турското робство, отразено в унгарската литература“. Вече можех да превеждам и да публикувам в отделни вестници и списания, но до сборници или самостоятелна книга трудно можех да стигна, защото име-

то ми не беше известно. Спомням си, че Иван Теофилов ми възложи да превода от руски език творби на различни поети. Той хареса преводите ми и те влязоха в антологията „Заветни лири“ – над 1500 стиха. След това вече с по-голямо самочувствие преведох творби на Баратински, Лермонтов, Пушкин и др.

След превода на стихотворението на Атила Йожеф „С чисто сърце“ дойде и срещата ми с поетическия свят на Дюла Ийеш, а по-късно и с творчеството на Янош Аран, Дежьо Костолани, Ференц Юхас и Лъоринц Сабо. Сабо ме омагьоса. Мои преводи на негови стихотворения са включени в сборника „Фортисимо на щуреца“. С удоволствие преведох творби на Шандор Петьофи за сборника „Избрани творби“ от библиотека „Световна класика“ на „Народна култура“. Друго предизвикателство за мене беше лириката на Шандор Чори – едновременно достъпна и модерна. С Лиляна Лесничкова подготвихме томче със стихове и есета от него и се надяваме да се намерят пари за издаването му.

Обикновено сама съм избирала поетите и стиховете им за превод. Цена богатата метафоричност, искреността, дълбочината на мисълта. За мене е важно произведенията на чуждите автори да вълнуват, да бъдат близки до светоусещането на българския читател, да звучат като създадени на родния ни език. След като се събраха доста преведени от мене стихотворения, стигнах до идеята да ги събера в антология на унгарската поезия. Тя излезе в издателство „Стигмати“ под заглавие „Цветни мастила“, с послеслов на Дьорд Сонди. Антологията започва от Средновековието с неизвестни поети и минава през класиката – Петьофи, Аран, до наши дни. Преведох с удоволствие и книгите за деца в проза „Бомбе и картофен нос“ на Ищван Чукаш и „Чипике – джу-

елюнык, hogy ott a művészeltek keresik egymást és összetartanak. Ez különösen igaz az irodalmi körökre. Amikor másodszer mentem Ruszébe, kapcsolatba léptem Ognyan Sztamboliev orosz fordítóval, Mila Doroteeva költőnővel és Dora Janeva észti fordítóval. A könyvtár művészeti részlegét festők, rendezők, zeneszek látogatták. Jó néhány év elteltével ott mutatták be első verseskötetemet is.

ЕБ *Melyek voltak az első fordításai?*

ИП Első fordításaim nem magyarból, hanem oroszról születtek. Grigor Lenkov, aki a Rodna Recsnél és a Rádió Szófiánál dolgozott, mindkét fórumon megjelentette őket. Ruszei szakaszom után, melynek során megszakadt a kapcsolatam a magyar nyelvvel, tudomásul kellettennem, hogy jelenlegi felkészültségem mellett nem fordíthatok magyar költészetet. A magyar bonyolult, szintetikus nyelv. Végtelenül hálás vagyok a Bolgár Fordítók Szövetségének, amiért 1979–80-ban tíz hónapos továbbképzésre küldtek a budapesti Nemzetközi Előkészítő Intézetbe. Leendő egyetemistákkal, egészen fiatal emberekkel tanultam együtt, én pedig már közel jártam a negyvenhez. Iskola-társam volt Nino Nikolov fia is. Mindent az alapoktól újratanultam: nyelvet, irodalmat, történelmet. A tanfolyam végére magas szintű tudást vártak el. Az év végi vizsgán a következő kérdést kaptuk: a török rabság kifejeződése a magyar irodalomban.

Mindezek után már tudtam fordítani. Újságokban és folyóiratokban publikáltam, de gyűjteményes kötetbe bekerülni vagy önálló könyvet megjelentetni nehezen ment, mert a nevem még nem volt elég ismert. Emlékszem, Ivan Teofilov megbízott, hogy orosz költők műveit fordítsam le. Tetszett neki a munkám, be is került a több mint ezerötyszáz verset tartalmazó *Zavetni liri* című antológiába. Utána már magabiztosabban láttam neki Baratsinszkij, Lermontov, Puskin és mások műveinek.

A *Tiszta szívvel* lefordítása után meg-

ismerkedtem Illyés Gyula költői világával, aztán következett Arany János, Kosztolányi Dezső, Juhász Ferenc és Szabó Lőrinc munkássága. Szabó egészen megigézt. A műveiről készült fordításaim a *Fortiszimo na stureca* (A tücsök fortissimója) című gyűjteményben jelentek meg. Nagy örömmel fordítottam le Petőfi Sándor műveit az *Izbrani tvorbi* (Válogatott művek) című kiadáshoz, mely a Narodna kultura kiadó Szvetovna klaszika (A világirodalom klaszikusai) című sorozatában jelent meg. Nagy kihívás volt számomra Csóri Sándor közérthető, mégis modern lírája. Liljana Lesznickovával közösen összeállítottunk egy kis kötetet a verseiből és esszéiből – nagyon reméljük, hogy sikerül előteremteni a pénzt a kiadására.

Általában magam választom meg, hogy mely költő mely verseit fordítom le. Leginkább a gazdag képi világot, az őszinteséget és a mély gondolatiságot értékelem. Fontosnak tartom, hogy a külföldi szerző a bolgár olvasóhoz szóljon, hogy világlátása közel álljon amazéhoz, s hogy a bolgárok a műveit úgy olvashassák, mint ha a saját nyelvükön születtek volna. Miután elég sok magyar verset lefordítottam, az az ötletem támadt, hogy magyar költészeti antológiát állítok össze belőlük. Ez a Sztigmati kiadó gondozásában jelent meg *Cvetni masztila* (Színes tinta) címmel, Szondi György utószavával. Középkori, ismeretlen szerzőjű művekkel kezdődik, s a klasszikusokon – Petőfin, Aranyon – át jut el napjaink költészetéhez. Nagy élvezettel fordítottam le Csukás István *Keménykalap és krumpliorr* és Fodor Sándor *Csipike, az óriás törpe* című gyermekregényét. Utóbbi, mely két kiadásban is megjelent bolgár nyelven, véleményem szerint a világirodalom legjobb ifjúsági műveivel is felveszi a versenyt. Tévéfilm és rádiójáték is készült belőle.

A fordítószövetség révén több nyáron is eltölthettem egy-egy hónapot a magyar fővárosban. Így lehetőségem nyílt, hogy megismerjem az országot és csodás pillanatokat éljek át.

джето великан“ на Шандор Фодор (две издания), която според мене може да се мери с най-доброто в световната детска литература. По нея бяха направени телевизионен филм и радиопиеса.

Многократно бях изпращана от СПБ за по един месец през лятото в унгарската столица. Така можах да опозная страната и да преживея вълшебни мигове. Това, че пишех стихове, също ми помагаше в навлизането в тънкостите на преводаческото изкуство. Имам творби, специално посветени на Унгария – стихотворенията „Унгария“, „Будапещенски акварел“ и др. Писала съм рецензии за унгарски автори.

Не бива да пропусна и друго нещо, свързано с Унгария. Девет години преподавах унгарско странознание, а по-късно – теория и практика на превода и езикова култура в Катедрата по унгарска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Творческата енергия преливаше от личните ми творби в преводните и обратно. Аз не се стремях към известност, да видя името си напечатано. Имала съм потребност да изкажа в стихове онова, което става в душата ми. Поезията много ми е помогнала, тя ме е спасила от саморазрушение в юношеска възраст и по-късно. Струваше ми се, че нещо свише ме задължава да пиша. Имало е периоди на мълчание. След излизането на първата ми стихосбирка „Градините на сърцето“ настъпи някакво спокойствие в душата ми. Разбрах, че нямам нужда нито от популярност, нито от представяния – просто книгата беше вече художествен факт. От там нататък тя трябваше да си следва съдбата и да пътува към хората.

ЕБ *Дълги години сте учителствали. Какво се опитвахте да предадете на учениците си?*

ИП Моят съпруг е по-прозорлив от мене. Бях много млада, когато той ми каза: „Ва-

ня, ти си само за учителка“. Аз обаче смятах, че редакторската работа е по-авторитетна, по-престижна. И работих 19 години като редактор. В издателство „Реклама“ научих занаята – не само редактирах текстовете, но и държах да ги коригирим, дори да си правя сама техническата редакция. След това се озовах в редакцията на едно научно списание в Дома на техниката на улица „Раковски“. Преди специализацията в Унгария бях без работа и като нещатен сътрудник на Радиото една година кръстосвах България. По това време обявиха конкурс в „Земиздат“ и го спечелих. Смаяха се, когато казах, че се отказвам от мястото, тъй като мечтата ми е да попадна в литературно издание. Не съм си давала сметка, че „Земиздат“ е било изключително издателство – едва по-късно установих това. Там проявиха разбиране и ми предложиха съдействието си пред издателство „Български художник“, където имало нужда от коректор. И понеже беше близо до изкуството, приех. Ружа Маринска хареса работата ми и ме изтегли в списание „Изкуство“, орган на СБХ. Там бях десет години редактор.

Не мога да кажа, че съм научила унгарския език. А той е богат и съвсем не е лесен. Но пък е прекрасен. Не се осъществи мечтата ми да живея по-дълго в езиковата среда, но ми стигат щастливите часове, когато съм се потапяла в света на унгарската поезия. За успешния превод, разбира се, е важно да владееш и родния си език. Дългогодишната ми работа като редактор допринесе за изостряне на усета ми към думите.

Но нещо далече по-полезно от редакторската работа за мене беше учителстването ми в 140-о училище „Иван Богоров“. Общуването с децата е изключително преживяване – то ти изчерпва силите, но и те зарежда. Случва се след години да ме срещат мои бивши ученици и да споделят как-

Az is segített a fordítói mesterség finomságainak elsajátításában, hogy magam is költő vagyok. Vannak alkotásaim, melyeket kifejezetten Magyarországnak szenteltem – az *Ungaria*, a *Budapestenszki akvarel* és mások. Recenziókat írtam magyar szerzők műveiről.

Van még valami Magyarországgal kapcsolatban, amit nem hagyhatok említés nélkül. Kilenc évig tanítottam a szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetemen magyar országismeretet, majd fordításelméletet és -gyakorlatot. Alkotói energiám átáramlott saját műveimből a fordításaimba és fordítva. Sohasem törtem hírnévre, nem az motivált, hogy nyomtatásban lássam a nevemet. Belső szükséglet volt számomra, hogy versben fejezzem ki, ami a lelkemben végbemegy. A költészet sokat segített, kamasz koromban és később is megmentett attól, hogy elpusztítsam magamat. Úgy éreztem, mintha valami felsőbb hatalom kényszerítene, hogy írjak. Voltak időszakok, amikor hallgattam. Első verseskötetem, a *Gradinite na szar-ceto* (A szív kertjei) megjelenése után valami-féle nyugalom lett úrrá a lelkemen. Rájöttem, hogy nincs szükségem sem népszerűsége, sem könyvbemutatókra – a könyv már befejezett alkotói tény volt. Onnantól a maga sorsát kellett követnie és eljutnia az emberekhez.

ЕБ *Említette, hogy hosszú évekig tanított. Mit próbált átadni a tanítványainak.*

ИП A férjem előrelátóbb nálam. Még nagyon fiatal voltam, amikor azt mondta nekem: „Vanya, te tanárnőnek születél.“ Én azonban úgy gondoltam, a szerkesztőség többre becsült, tekintélyesebb munka. Így hát tizenkilenc évig dolgoztam szerkesztőként. A Reklama kiadónál sajátítottam el a mesterséget – nem csupán szerkesztettem a szövegeket, hanem ragaszkodtam hozzá, hogy a korrekciójukat, sőt a technikai szerkesztést is magam végezzem. Később egy tudományos folyóirat szerkesztőségéhez kerültem a Technika Házába a Rakovszki utcában. Magyarországi továbbképzésem előtt

nem volt állásom, s egy évig a rádió külső munkatársaként jártam az országot. A Zemizdat kiadó szerkesztőt kerestem, és pályázati úton elnyertem az állást. Leesett az álluk, amikor közöltem, hogy mégsem foglalom el, mert inkább irodalmi lapnál szeretnék dolgozni. Nem gondoltam bele, milyen kivételes kiadó a Zemizdat – ezt jóval később értettem meg. Megértőek voltak, és felajánlották, hogy beajánlanak a Balgarszki Hudozsnik (Bolgár Festőművész) kiadóhoz, ahol éppen korrektorra volt szükség. Mivel ez is a művészettel állt kapcsolatban, elfogadtam. Ruzsa Marinszkanak tetszett a munkám, és áthívott az *Izkusztvo* (Művészet) című folyóirathoz, mely a Bolgár Festőművészek Szövetsége (SZBH) orgánuma volt. Tíz évig dolgoztam ott szerkesztőként.

Nem állíthatom, hogy megtanultam magyarul. A magyar különösen gazdag és egyáltalán nem könnyű nyelv. Mindazonáltal gyönyörű. Nem vált valóra az álmom, hogy hosszabb ideig élhessek magyar nyelvi környezetben, de elegendőek nekem a boldog órák, amikor elmerülhetek a magyar költészet világában. A jó fordítónak természetesen saját anyanyelvét is magas szinten kell birtokolnia. Évtizedes szerkesztői munkám nagyban hozzájárult szóérzésem pallérozásához.

A szerkesztésnél jóval hasznosabb volt azonban a tanítás a 140. számú Ivan Bogorov Általános Iskola és Gimnáziumban. A gyerekekkel való érintkezés különleges élmény, egyszerre kimerítő és felüdítő. Előfordul, hogy évekkal később találkozom egy-egy volt tanítványommal, és elmondják, milyen nyomot hagytam az életükben. Visszagondolva felteszem magamnak a kérdést, hogy ha előlről kezdhetném, mindent ugyanígy tennék-e, és csak azt mondhatom: igen. Mindent átéltem: szerelmet és elválást, lelkesedést és csalódást. Felneveltem egy gyereket is (egy ragaszkodó és mély érzésű fiút, Szamuilt), és két verseskötetemet is kiadták. Akár írok, akár fordítok,

ва следа съм оставила в техния живот. Сега, като се обръщам назад и си задавам въпроса дали бих преживяла по същия начин всичко отначало, си отговарям, че сигурно ще повторя изминатия от мен път. В него имаше всичко – и любов, и раздели, възторзи и разочарования. И дете отгледах (един предан и чувствителен син, Самуил), и две стихосбирки издадох. Аз нося творческата енергия в себе си – независимо дали ще пиша, ще превеждам или ще работя с душите на децата. Това е едно и също нещо. Тази енергия е заложена в мене и ако не я изразходвам по някакъв начин, ще се взривя.

Напоследък все по-малко пиша, защото понякога се съмнявам дали е добро онава, което правя. Може би с тъгата в стиховете си, дори и в любовните, формирам определено отношение към света, а то понякога е песимистично. Все по-често си мисля, че земята е едно ужасно място, с толкова много насилие и болка... Привлича ме най-вече духовната литература и в нея търся отговори на въпросите, които ме вълнуват. Вярвам, че не става дума за криза, а за своеобразно помъдряване, дори за смирение, за безмълвен разговор със себе си и с Бога.

акър gyerekekkel foglalkozom, ugyanaz az alkotó energia dolgozik bennem. Ez az energia a lényegemhez tartozik, s ha nem élem ki valahogy, felrobbanok.

Az utóbbi időben kevesebbet írok, mert néha kétségeim vannak, hogy jó-e, amit produkálok. Talán a verseimben – még a szerelmi tárgyúakban is – tükröződő fájdalom egy világszemlélet leképeződése, s ez a szemlélet néha pesszimista. Egyre gyakrabban érzem úgy, hogy a világ, benne a rengeteg erőszakkal és

fájdalommal, borzalmas hely... Mostanában leginkább a lélektani irodalom vonz, abban keresek választ a kérdésekre, melyek foglalkoztatnak. Hiszem, hogy ez nem alkotói válság, hanem sajátos bölcsebbé válás, békés elmélyülés, szavak nélküli beszélgetés köztem és Isten között.

Kovács Gergely és Batinkova Elena fordítása

ИВАНКА ПАВЛОВА

Капчици роса

IVANKA PAVLOVA

Cseppnyi harmat

Капчица роса.
в прежаднялата нива.
Малко, но много.

Червива круша -
печат на Създателя
за автентичност.

Черни облаци. Суетна зима -
Слънчев лъч – златна шпага.
Потича синка.

Свободен избор.
Бог ни е дал. Човекът
ни го отнема.

Старинна къща.
Спомени обитават
празните стаи.

На двора – елха
с опадали иглички.
Отминал празник.

Сърцето кърви.
Наранен наранява.
Повече боли.

Есенни багри -
пиршество за очите,
за душата – лек.

Човек и куче
на сутрешна разходка.
Кой кого води?

Картина – нимфа,
изплувала от душата
на художника.

С месо се храним.
Сигурно сме хищници.
Да го признаем.

Не те харесвам.
Ти не харесваш мене.
Да се разминем.

Ще споделиш ли?
Можеш ли да пощадиш?
Нужна е сила.

Товар от мисли,
от укори и болка.
Търсиш камила.

Птици в кафези
домашните цветя.
Сънуват слънце.

Земята напролет
аромати, звуци, цвят.
Късче от рая.

Гостенин от юг –
екзотичният бадем
сънува море.

Ако с приятел
те надари съдбата,
благодари ѝ.

Дамоклев меч е
да знаеш, че си смъртен.
Горчива милост!

Да бъде гладък,
орехът пожелал
и станал жълтъд.

Локвичка в калта.
Благодарното птиче
прославя Бога.

Книги приятели.
В сърцата им – доброта.
Ненатрапчива.

В градината ни –
гост неканен – слънчоглед.
Ще го приветствам.

Крив ствол на дърво –
от многото поклони
пред вятъра.

Egy cseppnyi harmat
A szikkadt szántóföldre.
Nem sok, de minden.

Kukacos körte –
Hitelességi pecsét
A Teremtőtől.

Fekete felhők.
Napsugár – arany spádé.
Pár csepp kékítő.

Szabad akarat.
Az Isten adta nekünk.
Ember veszi el.

Ódon házikó.
Az elhagyott szobákban
Emlékek laknak.

Az udvaron fenyő
Csupaszon, tüske nélkül.
Elmúlt az ünnep.

Szívből vér serken.
A megsebzett visszavág.
Így még jobban fáj.

Az ősz színei.
A szemnek gyönyörűség.
A léleknek ír.

Ember és kutya
Reggeli sétájukon.
Vajon ki vezet?

A festmény – nimfa,
Mely a művész lelkéből
Úszott felszínre.

Ha hússal élünk,
Úgy ragadozók vagyunk.
Ismerjük hát be.

Én nem kedvellek,
És te sem kedvelsz engem.
Menjünk békével.

Kovács Gergely és Batinkova Elena fordítása

Áruld el nekem
Képes vagy irgalomra?
Nagy erőt kíván.

A rakományod
Gáncs, fájdalom és gondok.
Tevét keresel.

Virág a házban –
Kalitkába zárt madár.
Napról álmodik.

A föld tavasszal –
Illatok, hangok, színek.
Egy csepp Mennyország.

Délről jött vendég –
Egzotikus mandula.
Tengert álmodik.

Hogyha baráttal
Ajándékoz meg a sors,
Köszönd meg neki.

Damoklész kardja –
Tudod, hogy halandó vagy.
Keserű áldás.

Bár sima lennék,
Sóhajtotta a dió,
S makk lett belőle.

Tócsa a sárban.
Egy hálás kismadárka
Dicséri Istent.

Barátom – a könyv.
Szívében csupa jószág.
És nem tolakodó.

Hívatlan vendég
kertünkben: napraforgó.
Szívből köszöntöm.

Egy görbe fatörzs –
Tán túl sokszor hajolt meg
A szelek előtt.

ГАЛЯ СИМЕОНОВА-КОНАХ

Културна картография
Повествование и културно-географски регион. Теодора Димова, Жужа Раковски, Олга Токарчук

GALJA SZIMEONOVA-KONAH

Kulturális kartográfia
Elbeszélés és kulturális-földrajzi régió:
Teodora Dimova, Rakovszky Zsuzsa
és Olga Tokarczuk

ВРЪЗКИТЕ И ОБУСЛОВЕНОСТТА между географско-историческия регион и менталната култура, адаптирането на литературната конвенция към местната литературна традиция, пречупени именно през географията на културата дават възможност да се изследват различни аспекти на естетическите избори на писателите: от гледна точка на културно-географското пространство, техните зависимости от културната традиция и памет, от историята на националната литература, нейните теми и жанрове. Три писателки от България, Унгария и Полша издават своите романи след 1989 г.: Теодора Димова (Емине, 2001), Жужа Раковски [Zsuzsa Rakovszky] (Сянката на змията, *A kigyó árnyéka*, 2002) и Олга Токарчук [Olga Tokarczuk] (Дневна къща, нощна къща, *Dom dzienny, dom nocny*, 1998). Изброяването им вероятно създава представа за някакъв компаративен подход, но механичното сравнително изследване на взаимно влияние не е предмет на никакъв интерес в случая. Много по-ползотворна е методологията, съсредоточена върху историческия и географски контекст на изображението и образите, но по-скоро разбирани семиотически като знаци на определена култура и чувстване на света, макар че споменатите авторки използват подобен модел на писане.

Съвсем далечна инспирация за подобен метод, представляваха за мен, „историческите географски информационни системи“, тяхното пространствено визуализиране, като идея за едно поне двуизмерно тълкуване и прилагане към текста. Използването на подобни системи или мрежи може да бъде само аспект на теоретичната рамка на релационния анализ, допълнение в областта на релационната социология и културология.¹ Литературният анализ в този контекст предполага две оптики – едната е психологическа и културологическа, придържаща се към фикционалния свят на романите, към техните теми, образи, фабула, моделирани от историческата памет, подчинени както на историческия жанр (кода на жанра), избора на темите, така и на постмодерната конвенция от гледна точка на проблематиката, структурирана в повествованието. Другата се опира на редица интерпретации от областта на културната география, националните и литературните традиции. Авторките, както и героините, произхождат от няколко европейски региона. Местата, където се развива действието, са различни, но между тях съществуват стари взаимоотношения – културни, ментални, етнически и исторически. Светът на романите и респективно – разбирането им следва също две посоки на интерпретационно разгръщане в дискурса на философско-естетическите категории пространство и време. В хоризонталното линейно пространство – романите са ориентирани географски Централна Европа – Южна Европа, следват посоката на европейския север-център-юг и обратно, като по споменатото направление се развива една разнопосочна мрежа на връзки и събития. Това са историите на хората от Седмоград, Силезия и наративът за големия град (София) след 1989 г. В романите на Жужа Раковски и Олга Токарчук повествова-

1 – СПЕЦИАЛНО В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРОЛОГИЯТА
гонакъде можем да открием подобен подход в изследванията на Stephen Greenblatt, който в книгата си за Уилям Шекспир (Shakespeare. Stwarzanie świata)

и неговата епоха иска да прокара културологичен мост между света на драматурга, средновековна Англия и съвременността.

A FÖLDRAJZI-TÖRTÉNELMI RÉGIÓ és a mentális kultúra közötti kapcsolatok és feltételezettség, az irodalmi konvenciónak a helyi irodalmi hagyományhoz igazítása, éppen a kulturális földrajz prizmáján áttörve, lehetővé teszi, hogy az írók esztétikai választásainak különféle aspektusait vizsgáljuk: a kulturális-földrajzi tér, annak a kulturális tradíciótól és emlékezettől, a nemzeti irodalomtörténettől, annak témáitól és műfajaitól való függőségeit. Három író, egy-egy Bulgáriából, Magyarországról és Lengyelországból, adta ki itt tárgyalt regényét 1989 után: Teodora Dimova (Emine, 2001), Rakovszky Zsuzsa (*A kigyó árnyéka*, 2002) és Olga Tokarczuk (*Dom dzienny, dom nocny – Nappali ház, éjjeli ház* 1998). Felsorolásuk valószínűleg valamiféle komparatív eljárás képzetét kelti, de egy kölcsönhatás mechanikus összehasonlító kutatása semmiféle érdeklődésnek nem tárgya a jelen esetben. Sokkal hasznosabb az a metodológia, amely az ábrázolás és az alakok történelmi és földrajzi kontextusára összpontosít, de inkább szemiotikai értelmezésben, egy bizonyos kultúra és világfelfogás jeleként, jól lehet az írók az írás rokon modelljét alkalmazták.

Egy ilyen módszer egészen távoli inspirációi voltak számomra a „történelmi földrajzi információs rendszerek”, azok térbeli vizualizálása mint egy legalább kétdimenziós értelmezés, és ennek a szövegre alkalmazása. A hasonló rendszerek vagy hálók használata csupán a relációs analízis elméleti keretének aspektusa lehet, kiegészítés a relációs szociológia és kulturologia területén.¹ Az irodalmi elemzés ebben a kontextusban kétféle optikát feltételez – az egyik a pszichológiai és kulturologiai, amely a regények funkcionális világához, azoknak a történelmi emlékezet által modellált témáihoz, képeihez, meseszövésehez tartja magát, alárendelve magát mind a történelmi műfajnak (a műfaj kódjának), a témaválasztásnak, mind a posztmodern konvenciónak az elbeszélésben strukturált problematika tekintetében. A másik egy sor interpretációra támaszkodik a kulturális földrajz, a nemzeti és irodalmi hagyományok területén. A szerzők, akár csak hősnők, más-más európai régióból származnak. A helyek, ahol a cselekmény játszódik, különbözőek, de régi kölcsönhatások vannak közöttük – kulturálisak, mentálisak, etnikaiak és történelmiak. A regények és ennek megfelelően értelmezésük világa szintén az interpretációs kifejtés két irányát követi a tér és idő filozófiai-esztétikai kategóriáinak diskurzusában. A horizontális lineáris térben a regények Közép- és Dél-Európa felé orientáltak, az európai észak-közép-dél és az ellenkező irányt követik, miközben az említett irányban kapcsolatok és események szerteágazó hálójá bontakozik ki. Erdélyi, sziléziai emberek történetei és a nagyváros (Szófia) narratívái ezek, 1989 után. Rakovszky Zsuzsa és Olga Tokarczuk regényeiben az elbeszélés visszafelé halad az időben, a középkorba, és az így kirajzolódó tér földrajzi-történelmi. Teodora Dimova a megapolisz toposzába helyezi bele hőseit, a térbeli objektumnak az ő képzetében elsősorban szociális jellege van. Vertikálisan, az idő tekintetében, a művek történelmileg több évszázadot fognak át – a XVII. századtól (Erdély, a török hódítás ezen a vidéken, az állam széthullása, mindez egy leány, Lehmann Orsolya szemén át láttatva, aki hatvan évesen írja meg az emlékeit). Olga Tokarczuk a XVIII. századba visz vissza ben-

1 – SPECIÁLISAN A KULTUROLOGIA TERÜLETÉN
bizonyos fókig felfedezhetünk hasonló eljárást Stephen Greenblatt kutatásaiban, aki William Shakespeare-ről

és koráról szóló könyvében (Shakespeare – Stwarzanie świata) kulturologiai hidat akar verni a világ és a drama-turgia, a középkori Anglia és korunk között.

нието навлиза назад във времето, в Средновековието и така очертаното пространство е географско-историческо. Теодора Димова помества своите герои в топоса на мегаполиса, пространственият обект на нейното изображение има преди всичко социален характер. По вертикалата, като време, творбите обхващат исторически няколко века – от XVII век (Седмоград, турското нашествие по тези земи, разпадът на държавата, показани през погледа на девойката Оршоа Леман, която пише спомените си на шейсетгодишна възраст. Олга Токарчук ни връща в XVIII век, в немската тогава Силезия, разказва за религиозните борби и самоопределението на човека/жената чрез средновековна история на Света Кумернис.² В съвременната епоха действието на романа се развива в същия регион, в годините точно след края на Втората световна война, когато тази част от Силезия е предадена на Полша по силата на Постдамския договор и населението е изцяло подменено, немците са изселени, тяхното място заемат големи маси полски преселници. За да стигнем по вертикалата на времето – до българските 90-те години в България, описани в романа Емине на Димова, които носят съответния знаков характер в българската литература и култура. Но кое е общото в така избраните места и събития? Свързващото звено е заключено в местообитанията на героите, иманентно те са borderland, гранични земи на светове и култури и като такива са изключително нестабилни. В повествованието на Теодора Димова borderland е не територията, а самото историческо време, промяната, нестабилността на границата на човешките светове, подмяната на поколенията, на идеите за държава и живот. Времето от хронотопа на творбите, избраните отрязъци изобразени от авторките е време на трансформации, на промени – Седмоград, Силезия, София и други неопределени митизирани места в България от края на XX и началото на XXI век. Трансформациите не са само в географските места, те се извършват с героините, застопорени са в тяхното културно и историческо съзнание. Историческите моменти и териториите в трите романа са изобразени и взети в момент на съществени метаморфози, главната характеристика е преображението: на героите, историческите места, менталната култура. Действието се развива в територии, които както споменах са borderland, от централни територии стават гранична земя в реален и символически смисъл. Това е изразителната и същевременно премислената картография на авторките. От гледна точка на европейското географско-културно пространство и историята, Централна Европа е вътрешно геоморфно пространство, в сравнение с динамичния средиземноморски пояс, към който принадлежи и България, но те са изобразени в момент на исторически катаклизми. Токарчук и Раковски, фактически разполагат своите повествования в най-променливите от политическотериториална гледна точка части на Централна Европа – Силезия и Седмоград. Истори-

2 — СВ. КУМЕРНИС: KÜMMERNIS ИЛИ WILGEFORTIS (от лат. virgo fortis – силна, храбра девица), светица позната още с няколко имена и почитана в средновековна Западна Европа. Легендарна млада жена, разпъната на кръст от своя баща, според легендата като християнка отказала да се омъжи

за езически княз. Измолила от Бога да се превърне в мъж, поникнала ѝ брада. Тя става символ на женското разпятие, обикновено е изобразявана като Христос на кръста, в литургически одежди, с една изпусната обувка и с брада.

нункет, аз akkor német Sziléziába, a vallásháborúról beszél, és az emberi/asszonyi önfeláldozásról, Szent Kümmernis középkori történetén keresztül.² A mai korban a regény cselekménye ugyanabban a régióban játszódik, közvetlenül a második világháború utáni években, amikor Sziléziának ez a része a potsdami szerződés értelmében Lengyelországhoz kerül, és a lakosság teljesen kicserélődik, a németeket kitelepítik, helyüket nagyszámú lengyel betelepülő foglalja el. Végül az idő függőlegesen eljutunk a 90-es évek Bulgáriájába, amelyet Dimova ír le *Emine* című regényében, és amely évek jelzés értékűek a bolgár irodalomban és kultúrában. De mi a közös az így kiválasztott helyekben és eseményekben? Az összekötő kapocs a hősök lakóhelye, amely immanens határvidék (borderland), világok és kultúrák határterülete, és mint ilyen rendkívül instabil. Teodora Dimova elbeszélésében a borderland nem terület, hanem maga a történelmi idő, a változás, az emberi világok határának instabilitása, a nemzedékek, állam- és életeszmék változása. A művek térideje, a szerzők által ábrázolt válogatott metszetek a transzformációk, a változások korai – Erdély, Szilézia, Szófia és más meghatározatlan, mitizált helyek Bulgáriában a XX. század végén és a XXI. század elején. A transzformációk nemcsak a földrajzi helyekben vannak, a hősnők segítségével mennek végbe, rögzültek kulturális és történelmi tudatukban. A történelmi pillanatokat és területeket mindhárom regény lényeges metamorfózisok pillanatában mutatja be, a legfőbb jellemző az átalakulás: a hősöké, a történelmi helyszíné, a mentális kultúráé. A cselekmény olyan területeken zajlik, amelyek, mint említettem, határvidékek, borderland, központi területekből határvidékké válnak valós és átvitt értelemben. Ez a szerzők kifejező és ugyanakkor átgondolt kartográfia. Az európai földrajzi-kulturális tér és a történelem szempontjából Közép-Európa belső geomorf térség a dinamikus földközi-tengeri övezetbe képest, amelyhez Bulgária is tartozik, de történelmi kataklizmák pillanataiban ragadja meg az ábrázolás. Tokarczuk és Rakovszky gyakorlatilag Közép-Európa politikai-territoriális szempontból legváltozékonyabb pontjaira helyezik elbeszélésüket: Sziléziába és Erdélybe. A régiók történelmi transzformációi (háborúk, inváziók, migrációk) performatívak, közvetlenül rávetülnek az elbeszélés témáira. A *Nappali ház, éjjeli ház*-ban az átalakulás a test metamorfózisa – a Sziléziában tisztelt középkori női szent, Kümmernis férfitá válik (Paschalis szerzetessé, a szerző nő játszik a nevével, leírja a történetét), szintén problémája van a nemi azonosságával, és kettős testi identitása van. Az átalakulás koncepciói – a területi, történelmi és testi mint Kümmernis–Paschalis transzgenderé, Orsolya kezdeményezése, Emine megváltozása és a két mögöttes tartalom, kölcsönösen megkettőződnek a regényekben. Az új szomatika áll magának a női írásnak a középpontjában is, anélkül azonban, hogy különleges jelentősége volna a szerzők számára. A hősök meg akarják érteni saját Énjüket és saját testüket, többek között az Isten-keresésen keresztül is. A világ káosza csak az ember belső káoszának lenyomata, és ennek kifejeződése olyan alapvető kérdések problematizálása, amilyen a nemi

2 — SZENT KÜMMERNIS VAGY WILGEFORTIS (a latin virgo fortis-ból – erős, bátor szűz) még néhány más néven is ismert és tisztelt a középkori Nyugat-Európában. Legendás fiatal nő, akit a legenda szerint tulajdon apja feszített keresztre, mert keresztényként megtagadta,

hogyan egy pogány fejedelem felesége legyen. Kikönyörögte az Úrtól, hogy férfitá válhasson, szakálla nőtt. A női keresztre feszítés szimbóluma, általában úgy ábrázolják, mint Krisztust a kereszten, liturgikus ruhákban, fél cipőjét elveszítve és szakállasan.

ческите трансформации на регионите (войни, нашествия, миграции) са перформативни, те имат пряка проекция към темите на повествованието. В Дом дневен, дом нощен, преобразяването е метаморфозата на тялото – средновековната светица почитана в Силезия, Кумнерис, се превръща в мъж (монахът Пасхалис, авторката си играе с неговото име, описва нейната история) също има проблем с половата си тъждественост и е с двойствена телесност. Концептите на преобразяването – териториалното, историческото и телесното като трансджендер – Кумнерис, Пасхалис, инициацията на Оршоа, промяната и двете ипостаси на Емине, взаимно се дублират в романите. Новата соматика стои и в самата сърцевина на женското писане, без то обаче да има специално значение за авторките. Героите искат да разберат своето Аз и своето тяло, включително и чрез търсенето на Бога. Хаосът на света е само отпечатък на хаоса вътре в човека и израз на това е проблематизирането на такива основни въпроси, какъвто е половата определенаост. Този проблем Токарчук разгръща в квазиапокрифния текст на житието на Кумернис, светицата недоволна от своето тяло, която в индивидуалната си битка за отстояване на собствените си въображения за сакрума се превръща в мъж. В Дом дневен, дом нощен, трима от героите имат проблем с телесността си, а оттам с идентификацията на Аза и като архетипи на Андрогина те прекрачват биологическите граници между половете. От въпроса за монахинята Кумернис повествователката прехождва към една литературна социология, чувствителна към въпросите на себеидентификацията. Темата за „възвърнатите земи“ до 90-те години на ХХ век, много рядко се е появява в полската литература и е тема табу. Токарчук представя в културологичен план сблъсъка на новото полско население с по-високата материална и духовна култура на автохтонните немци, с въпроса за Другия. Показва нейното бавно усвояване и в крайна сметка – деградиране. Двуполовата Агни, андрогинният символ в романа на Токарчук, се явява след Втората световна война и прелъстява универсалните нея и него, анонимното полско семейство, настанило се в немската къща в „новите земи“. Дихотомията на андрогинното тяло се пренася върху „мястото“, което заживява също двойствен живот в придадените му нови двойни етнически и културни стойности. В някакъв смисъл е извършено насилие върху мястото/топоса чрез политиката и действията на новата власт, да се заличи немското, да се предаде ново, полско историческо и културно съдържание на граничната земя – започвайки от променените, полонизирани названия на немските селища и топонимията на местностите и завършвайки на материалната деградация на околната среда и старите немски имена и градове. Както героят от Средновековието Пасхалис е чужд на своето тяло и не се чувства добре в него, така и полските заселници са отчуждени от мястото, което населяват. (Симеонова-Конах 2006: 223–235) Олга Токарчук създава метанаратив за идеологемите на т. нар. „възвърнатите земи“ в полската следвоенна история и за идентифицирането на тялото. Опитът на Оршоа или Урсула Леман, героинята на Жужа Раковски, също е в сферата на женската телесност и има социално-психологическо измерение. Обект на изображение е периодът на войните с Турция през ХVII век в Сед-

mehatározottság. Ezt a problémát Tokarczuk Kümmernis, a saját testével elégedetlen szent életírásának kváziapokrif szövegében bontja ki, aki a sacrumról alkotott saját elképzelései megvédéséért vívott individuális harcában férfivá válik. A *Nappali ház, éjjeli ház*-ban három hősnék van problémája saját testiségével, ezen keresztül pedig az Én identifikációjával, és mint az Androgén archetípusai lépik át a nemek közti biológiai határt. Kümmernis szerzetesnő kérdéséről az elbeszélő egy olyan irodalmi szociológiára tér át, amely érzékeny az önazonosítás kérdései iránt. A „visszaszerzett területek” témája a ХХ. század 90-es éveikéig igen ritkán jelent meg a lengyel irodalomban, tabutéma volt. Tokarczuk kulturologiai térbe helyezi az új lengyel lakosság összeütközését az autochton németek magasabb anyagi és szellemi kultúrájával, a Másik kérdésével. Bemutatja annak lassú kisajátítását, és végső soron degradálását. A kétnemű Agni, az androgén szimbólum Tokarczuk regényében, a második világháború után jelenik meg, és csábítja el univerzális női és férfi énjét az anonim lengyel család, amely az „új területek” német házába költözött be. Az androgün test dichotómiája átvivődik a „helyre” is, amely szintén kettős életet kezd élni a számára adatott új, kettős etnikai és kulturális értékek között. Bizonyos értelemben erőszak érte a helyet/toposzt az új hatalom politikája és tevékenysége által, amellyel igyekeznek eltörölni azt, ami német, hogy új, lengyel történelmi és kulturális tartalmat adjon a határvidéknek – kezdve a német települések nevének és a helyek toponimijának megváltoztatásán, polonizálásán, egészen a környezet, a régi német birtokok és városok anyagi degradálásáig. Mint ahogyan a középkori hős Paschalistól idegen a saját teste, és nem érzi jól magát benne, úgy a lengyel betelepültek is elidegenednek a helytől, amelyet benépesítenek. (Szimeonova-Konah 2006: 223–235). Olga Tokarczuk metanarratívát hoz létre az ún. „visszaszerzett területek” ideológiáira a háború utáni lengyel történelemben, és a test identifikálására. Lehmann Orsolya vagy Ursula, Rakovszky Zsuzsa hőse, ugyancsak a női testiség szférájában van, szociális-pszichológiai távlatokkal. Az ábrázolás tárgya a török háborúk egyik szakasza a ХVII. századi Erdélyben és a Duna középső folyásánál, változások és erőszak (valamint a protestantizmus és a római katolicizmus híveinek vallási konfliktusai) és a politikai káosz idején. Erdély földje egyik kézzel a másikra kerül. Az erdélyi fejedelemség történelmi tragédiájának háttere előtt Orsolya, az évek prizmáján keresztül, megpróbálja rekonstruálni életének, saját történelmi és emberi öntudatának egyes szakaszait. Résztvevője egy kulturális tisztátalanságnak, a körülmények arra kényszerítik, hogy eljátssza mostohaapja feleségének szerepét, egyszerre leánya és felesége az anyja halála után. A hősnő a testiség negatív női tapasztalatával kapcsolatos események egész skáláját éli át (Rakovszky 2012: 171). Orsolya a női sors metaforikus alakjává nő fel, jóllehet a könyv történelminek tekintendő. A kortárs történelmi regény a narratíva két variánsát kínálja Magyarországon: a híres személyiségek sorsát formáló események rekonstrukcióját vagy egyfajta elbeszélést az adott közösség életéről³ (Jastrzębska 2007: 123). A kultúrpszichológia nézőpontjából Lehmann Orsolya vagy Ursula a nő világába zárkózva, paradox módon, a legtörténelmietlenebb hősnő a jelen kutatás tárgyát képe-

3 — ORSOLYA ELBESZÉLÉSÉT a „gyónások” irodalmi műfajúhoz sorolhatjuk, amely a vallásos önéletrajzok európai hagyományát folytatja (Jean-Jacques Rousseau

vallomásai, II. Rákóczi Ferenc fejedelem naplója). A *kigyó árnyéká*-t Kaffka Margit ХХ. század eleji naplóhoz és pszeudogyónásaihoz hasonlítják.

моград и по средното течение на река Дунав, време на промени и насилие (също така и на религиозни конфликти между привържениците на протестанството и римския католицизъм), на политически хаос. Седмоградските земи преминават от едни ръце в други. На фона на историческата трагедия на седмоградското княжество, Оршоа, през призмата на годините, прави опити да реконструира отделни етапи от своя живот и своето историческо и човешко съзнание. Тя е съучастничка в един културен инцест, принудена е от обстоятелствата да играе ролята на съпруга на своя пастрок, едновременно е негова дъщеря и жена след смъртта на майка си. Героинята преживява цяла палитра събития от негативния женски опит с телесността (Раковски 2012: 171). Оршоа израства като метафоричен образ на съдбата на жената, въпреки че книгата е смятана за историческа. Съвременният исторически роман в Унгария предлага два варианта на наратива: реконструкция на събитията за съдбата на известни личности или някакъв вид разказ за живота на дадена общност³ (Jastrzębska 2007: 123). От гледна точка на психологията на културата, Урсула Леман или Оршоа, затворена в света на жената, парадоксално, е най-неисторическата героиня в найисторическия роман на „трилогията“, предмет на настоящото изследване, като образ стои, донякъде, извън историческата памет. Сянката на змията е преди всичко психологически роман, разграждащ историческия наратив, в който историята е само фон, описан на 400 страници⁴ (Kristeva 2007: 15). Светът на Оршоа е не само богат и многостранен, но и поетически. В романа на Раковски, бароковата литературна традиция на Централна Европа е почетена с двата топоса на барока: представата за щастието като капризна Фортуна и светът, затворен в конструкта „долина на скръбта“. Символическото мислене е характерно за бароковия човек, който вижда действителността двуизмерно, символите са вписани в универсума. Тяхната хетерогеничност е изградена на принципа на тъждествеността при едновременната разнородност на значенията. Умберто Еко смята, че ние мислим все още по средновековному или с помощта на Средновековието. Естествено, не става въпрос за мислене чрез някакви образи, взети от тази епоха. Ние конструираме светове, разположени не толкова в пространството (даже ментално и културно), колкото във времето, разбираемо и като Хронос, но и като Кайрос – правилният

3 – РАЗКАЗЪТ НА ОРШОА може да бъде причислен към литературния жанр на „изповедите“, продължава европейската традиция на конфесионната автобиография (Изповеди на Жан-Жак Русо, Дневниците на княз Ференц II Ракоци). Сянката на змията е сравнявана с Дневниците и псевдо изповедите на Марит Кафка от началото на ХХ век.

4 – ОРШОА ДЪЛБОКО ПРЕЖИВЯВА изгубените неща, тя е в депресия по „обектите“ и „съпротивата на действителността“, изправена е пред значенията на местата, които за нея едновременно са привличащи и отблъскващи. Психологическото романо начало е много по-силно разгърнато при Жужа Раковски и Теодора Димова, що се отнася до човешките и социални отношения, както и възприемане-

то на света. Психологическата линия на повествование в Сянката на змията следва представите за архетипа на бащата – героинята го възприема като символчен еквивалент, той е образ от страната на символите и знаците. Първичното отъждествяване, „загубата на обекта“, прави възможно едновременното компенсиране на бащата и обнова на вярата. Що се отнася за конвенцията на феминистичната литература, то Жужа Раковски силно я критикува, въпреки че използва донякъде нейния модел. Без съмнение, инспирация за книгата си Жужа Раковски е черпила от дневниците на седмоградските писатели от XVII и XVIII век (Márton, 2007: 167-213).

зъ „trilogia“ legtörténelmibb darabjában, alakja bizonyos fókig kívül áll a történelmi emlékezeten. Az *A kígyó árnyéka* mindenekelőtt lélektani regény, lebontja a történelmi narratívát, amelyben a történelem csupán háttér, 400 oldalon kifejtve⁴ (Kristeva 2007: 15). Orsolya világa nemcsak gazdag és sokoldalú, de költői is. Rakovszky regényében a közép-európai barokk irodalmi hagyomány a barokk két toposzával van jelen: a szerencse szeszélyes Fortunaként való elképzelésével, és a világ „siralomvölgybe“ zárásával. A szimbolikus gondolkodás jellemző a barokk emberre, aki a valóságot két dimenzióban látja, a szimbólumok bevésődnek az univerzumba. Heterogenitásuk az azonoság elvére épül, a jelentések egyidejű sokfélesége mellett. Umberto Eco úgy véli, hogy még mindig középkori módon vagy a középkor segítségével gondolkodunk. Természetesen nem valamiféle képekben való gondolkodásról van szó, amelyeket abból a korból vettünk át. Olyan világokat konstruálunk, amelyek nem annyira a térben helyezkednek el (mentálisan és kulturálisan sem), mint inkább az időben, amely Krónoszként, de Kairoszként is értendő – a cselekvésre alkalmas pillanatként, amelyet a szerencsés Fortuna kísér. Ezt a megfigyelést Rakovszky Zsuzsa számos szerzői megoldása illusztrálja. Hasonló eljárást találunk a kortárs történelmi regényben, amely Linda Hutcheon szerint történelmi diskurzusra lép anélkül, hogy lemondana a művészi fikció autonóm voltáról (Hutcheon 1997: 381). Itt említeném Olga Tokarczuk művét. A közép-európai irodalmak műfaji térképén a lengyel történelmi regény több, az európai irodalmi hagyományból vett mintából vezethető le.⁵ Egyes kritikusok azt vetik Rakovszky Zsuzsa szemére, hogy szimbólumokkal és szimbolikus fogalmakkal zsúfolja tele a szöveget. Nagy a kísértés, hogy a kígyó szimbólumát próbáljuk megfejteni. A cím, akárcsak a színek, amelyeken megjelenik, klasszikus kulturális konnotációk, sokjelentésű interpretációkra adnak lehetőséget. A megszemélyesítés kettős: egyrészt a kígyó természetesen az ördög projekciója a bibliai eseményben, általa perszonalifikálva. De ugyanakkor Carl Gustav Jung Árnyéka is – az Árnyék archetípusa az emberben, amely a személyiség individualizációjának első lépéseként is tekinthető, amikor az találkozik másik, sötét Énünket szimbolizáló önnön árnyékával. A személyes árnyék alakulása egyidejű folyamat a személyiség, Jung terminológiájával persona (gör. prosopon) egójának fejlődésével.⁶

4 – ORSOLYA MÉLYEN ÁTÉLI az elveszett dolgokat, depresszióba esik a „tárgyak“ és „a valóság ellenállása“ miatt, olyan helyek jelentőségével kerül szembe, amelyek számára egyszerre vonzóak és taszítóak. A regény lélektani elve sokkal jobban kibontakozik Rakovszky Zsuzsánál és Teodora Dimovánál, ami az emberi és szociális viszonyokat, valamint a világfelfogást illeti. Az elbeszélés lélektani vonala *A kígyó árnyéka*-ban az apa archetípusáról alkotott elképzeléseket követi – a hősnő szimbolikus ekvivalensként fogja fel őt, a jelképek és jelek világának alakját. Az elsődleges azonosítás, „a tárgy elvesztése“ lehetővé teszi egyidejűleg az apa kompenzálását és a hit megújítását. Ami a feminisztikus irodalom konvencióját illeti, azt Rakovszky Zsuzsa élesen bírálja, bár bizonyos fokig annak modelljét használja fel. Kétségtelen, hogy Rakovszky Zsuzsa könyvének megírásához az inspirációkat a XVII. és XVIII. századi erdélyi írók naplójából merítette. (Márton, 2007: 167-213)

5 – WALTER SCOTT ÉS ALEXANDRE DUMAS kalandregényei, amelyeknek legszembetűnőbb utánpótlója Henryk

Sienkiewicz, és a másik modell, a fantasztikus-történelmi, perszonalisztikus elbeszélés, amellyel Teodor Parnicki kísérletezett néhány évtizeddel ezelőtt. Ma úgy határoznánk meg ezt a műfajt, mint népszerű történelemfilozófiai meta-regényt. Andrzej Salkowski hasonló elbeszélő ciklusa (Boszorkány-sorozat) 1989 után teljes egészében az irodalmi popkulturához tartozik. A történelmi metaelbeszélések kontextusában megemlíthető a bolgár irodalomból az utóbbi évtizedek egy sor áltörténelmi regénye.

6 – EZ AZ ARCHETÍPUS az elnyomott Én, amely az elvetett, eltírt élményeket és élményeket, vonásokat és lényegeket öleli fel, amelyeket az ego nem konvencionálisnak és nem megengedettnek ismer fel. Azt a maszkot is jelenti, amelyet az ember a társadalom előtt visel, és a viselkedés általánosan elfogadott modelljével kötött kompromisszumot is. A persona közvetítő az ego és a külvilág között, az ember kétdimenziós voltának emanációja, a regényben pedig a hősnő, Orsolya végtelen állapotainak megtestesítője.

за действие момент, проведен от щастливата Фортуна. Това наблюдение илюстрира много от авторските решения на Жужа Раковски. Подобен подход намираме в съвременния историософски роман, който, според Линда Хътчън, навлиза в историческия дискурс без да се отказва от автономността на художествената фикция (Hutcheon 1997: 381). Тук бих споменала творбата на Олга Токарчук. В жанровата карта на централноевропейските литератури полският исторически роман се извежда от няколко образци, взети от европейската литературна традиция.⁵ Някои критици обвиняват Жужа Раковски в преизпълване на текста със символи и символни понятия. Изкушение е да се изследва символът на змията. Заглавието, както и сцените, където тя се появява, са класически културни конотации, възможностите за многозначни интерпретации. Олицетворяването е двойно, от една страна змията е, разбира се, проекция на дявола в библейското събитие, персонифициран е от нея. Но тя е и Сянката по Карл Густав Юнг – архетипът на Сянката в човека, която може да се разглежда като първи етап на индивидуализацията на личността, която се среща със своята сянка, символизираща нашето друго мрачно Аз. Формирането на персоналната сянка е едновременно процес с развитието на ego-то на личността, персоната по терминологията на Юнг (gr. *prosopon*).⁶ Персоната показва и начина на адаптиране към културния модел. Оршоа е барокова в своята реторика за временността на човешкия живот, за финалната телесност, но от друга страна, не може да разбере самата себе си, не може да каже какво я е склонило към културния инцестат, да мисли по начин, характерен за жената от XXI век. Подобни транспозиции в романа на културните модели на времето, късат връзката му с историческата проза, която „има голямо значение за унгарската литература“ (Jastrzębska 2007: 129). Особеност на романите на Токарчук и Раковски е поставянето на действието извън социалния дискурс, в който е разположено, в повечето случаи, повествованието на Димова. И трите романа са потопени в историческата памет, но са провокирани от различни за различните общества проблеми и в крайна сметка – видове памет – за мястото, събитието, историческата промяна, метаморфозите на териториите и човека. Една от основните линии на изображение в романа Емине, тази на реалния град, е разположена в социално-политическото измерение на културната и ментална география, в процеса на преход на обществото към нещо друго. В тях присъства южният начин на живот, европейският Юг, в който се намира България: хедонизмът на едно безпаметно, според авторката, поколение, белязано от

5 – ПРИКЛЮЧЕНСКИТЕ РОМАНИ на Уолтър Скот и Александър Дюма, чийто най-ярък подражател е Хенрик Сенкевич и вторият модел – това е фантастично-историческата, персоналистическа повест, с която Теодор Парницки експериментира преди няколко десетилетия. Днес бихме определили този жанр като популярен историософски метароман. Подобни са повествователните цикли (Вещерската серия) на Анджей Сапковски след 1989 г., принадлежащи изцяло към литературната покултура. В контекста на историческите метаповествования могат да бъдат споменати от

българската литература и редица псевдоисторически романи от последните десетилетия.
6 – ТОЗИ АРХЕТИП е подмисканото Аз, което обхваща изхвърлените, скрити емоции и преживявания, черти и същности, припознати от егото като неконвенционални и непожелани. Той представлява и маската, надявана от човека пред обществото и компромиса с общоприетия модел на поведение. Персоната е посредник между егото и външния свят, еманация на двузмерността на човека, а в романа – олицетворява граничните състояния на героинята Оршоа.

A persona mutatja a kulturális modellhez való adaptáció módját is. Orsolya barokk az emberi élet mulandóságáról, a végső testiségről szóló retorikájában, másrészt azonban nem tudja megmondani, mi terelte a kulturális tisztátalanság felé, hogy olyan módon gondolkodjon, ami a XXI. század nőjére jellemző. A kor kulturális modelljeinek ilyen transzpozíciói a regényben megszakítják kapcsolatát azzal a történelmi prózával, amely „nagy jelentőségű a magyar irodalomban” (Jastrzębska 2007: 129). Tokarczuk és Rakovszky regényeinek sajátossága, hogy a cselekményt kívül helyezik azon a szociális diskurzuson, amelyben Dimova elbeszélése az esetek többségében elhelyezkedik. Mindhárom regény megmártózik a történelmi emlékezetben, de a különböző társadalmakban különféle problémák provokálják őket, és végső soron az emlékezet fajtái – helyről, eseményről, történelmi változásról, a területek és az ember metamorfózisairól. Az *Emine* című regényben az ábrázolás egyik alapvető vonala a reális város, amely a kulturális és mentális geográfia szociális-politikai távlatában helyezkedik el, a társadalmi átmenet folyamatában valami más felé. Jelen van benne a déli életmód, az európai Dél, amelyben Bulgária található: egy emlékezet nélküli – a szerző szerint – nemzedék hedonizmus, amelyet az értelmiség és a politikai elit hanyatlása jellemez. A radikális változás, és a társadalom történelmi fordulatának idején kerül ábrázolásra a város toposza, a déli mentalitás, de hiperbolizálva az értékrend transzformációja, degradációja korának lelketlenségében, amelyet betölt a hedonisztikus önkívület – evés, ivás, a család és a szerelem lerombolása. Teodora Dimova a nő-férfi viszonyokra helyezi a hangsúlyt, ebben a szférában játszódik az alapkonfliktus és maga a transzformáció, nem a testé, hanem az ember és az értékek belső integritásáé. Ez az egész problematika belesodródik az Iszterről és a transzcendensről való diskurzusba, amely a zűrzavaros időkben az emlékezet története felé is irányul. Teodora Dimova hősnője tudatában van a transzformációknak, de azok nem a testben, hanem az ő lelkében, a jóról és a rosszról alkotott elképzeléseiben, egy megváltozott szociokulturális valóság közepette mennek végbe. Akárcsak a pszichoanalízis klasszikusainál, ő is két téridőben létezik, a modern nő és annak hasonmása, Emine, egy emblemikus romantikus alak képében, amely a hiányérzet traumájára asszociál. Teodora Dimova regénye a legegyneműbb az ábrázolás ideje tekintetében, és mélyen a valóságban gyökerezik: az ember tragikusan atomizált benne, szinte egyáltalán nincs kapcsolata a közösséggel, amely széthullott. Maga a történelmi emlékezet nem annyira individuális, mint inkább nemzedéki, a szerző a 90-es években rögzült képet ismétli.⁷ „A nemzedék emlékezetének és identitásának az individuumra gyakorolt hatása változatlan marad, a nemzedék kialakult identitása nehezen változik” (Conway 1997: 43-47) De Dimova hősnője gyakorlatilag „kettő az egyben” – az elbeszélő és Emine, aki túllép a nemzedéki azonosság határain, a társadalom történelmi metamorfózisának pillanatában hagyja el degradált férjét, átalakítva még tulajdon etnikai identitását is, a régi családi kapcsolatok patriarchális szépségének keresésében. Új, át-

7 – A JELEN ESETBEN egy meghatározott negatív szimbólum mitizálásáról van szó az „átmenet”, a közgondolkodásban határoként számon tartott „90-es évek” tekintetében. A nemzedékek, amelyek mintegy 40 évenként váltják egymást, közös nézeteket vallanak a világról, és annak értelmezési módjairól, a nemzedéki

emlékezet kategóriájának meghatározott funkcionálitása ellenére. Ezek a szimbolikus talpkövek, amelyek meghatározott elképzeléseket támasztanak alá, a közös emlékezetre kötelezik a következő generációkat, és segítik a visszaemlékezéseket, évfordulók megünneplését, és a rituálét.

упадък на интелигенцията и политическия елит. Изобразен е топосът на града по време на радикална промяна и исторически завой на обществото, южният манталитет, но хиперболизиран в бездуховност във времето на трансформиране, на деградация на ценностната система, преизпълнен с хедонистична самозабрава – ядене, пиене, разрушаване на семейството и любовта. Теодора Димова акцентира върху дамскомъжките отношения, в тази сфера се разиграва основният конфликт и самата трансформация, не на тялото, а на вътрешната интегралност на човека и ценностите. Цялата тази проблематика е въввлечена в дискурса за Бога и трансцедентното, който в смутните времена е ориентиран и към историята и паметта. Героинята на Теодора Димова има съзнание за трансформациите, но те не се извършват с тялото, а в нейната душа и представите ѝ за добро и зло в една променена социокултурна действителност. Съвсем като у класиците на психоанализата тя битува в две ипостаси, на съвременната жена и нейната двойничка Емине, знаков романтичен образ, асоцииращ травмата на липсващото. Романът на Теодора Димова е най-еднороден като време на изображение и дълбоко вкоренен в действителността: човекът в него е трагически атомизиран, почти няма връзка с общността, тя е разпадната. Самата историческа памет е не толкова индивидуална, колкото поколенческа, авторката повтаря утвърдения образ на времето на 90-те.⁷ „Въздействието на паметта и идентичността на поколението върху индивида остава неизменно, оформената идентичност на поколението е трудно да се промени.“ (Cowan 1997: 43-47). Но героинята на Димова, е фактически „две в едно“ – повествователката и Емине, преминава границите на поколенческата тъждественост, напуска деградирания си мъж си в момент на историческата метаморфоза на обществото, преобразявайки даже своята етническа идентичност, в търсенето на патриархалната красота на старите семейни отношения. В новото си превъплъщение, героинята сякаш иронизира самата себе си, своя някогашен феминизъм, социалните и политическите илюзии на цялото поколение. В Емине са изобразени, може да се каже по класически начин, гранични състояния – човешки и исторически. Разглежданите романи, надрегионално, носят чертите и някои от темите на *écriture feminine* от последните двадесет години: за равностметката на миналото, за негативните преживявания свързани с пола, и трите героини са еманация на двойствеността на Аза. Романи на Жужа Раковски и Олга Токарчук притежават много от каноничните теми на конвенцията „женско писане“, самите творби са като пролегомена на границите на жанра, на границите на връзките между литературните конвенции. Културата е територия, на която се сблъскват различни политически, идеологически отношения и възгледи (Said 2009: 73-74), застъпват се територии, една върху друга се

7 – В СЛУЧАЯ СТАВА ВЪПРОС за митизация на определен негативен символ по отношение на „пехода“, граничните за обществената памет „90-те години“. Поколението, което се заменят на около 40 години, споделят общи възгледи за света и начините за неговото разбиране, въпреки определената фикционалност на категорията поколенческа памет. Тя в повечето случаи е силна, защото се

опира на символни знаци, които запечатват, общават и уедняквяват спомените и ги предават на следващите поколения. Тези символни поглори, поддържащи определени представи, задължават следващите поколения към общата памет и я подпомагат чрез припомняне, честване на годишнини и ритуали.

алакult formájában a hősnő mintha önmagát gúnyolná, hajdani feminizmusát, az egész nemzedék szociális és politikai illúzióit. Emine alakjában emberi és történelmi határesetek kerülnek ábrázolásra, mondhatni a klasszikus módon. A tárgyalt regények, a régió határain túllépve, magukon viselik az utóbbi húsz év *écriture feminine*-je témáinak vonásait: számot vet a múlttal, a nemhez kapcsolódó negatív élményekkel, és a három hősnő az Én kettősségének emanációja. Rakovszky Zsuzsa és Olga Tokarczuk regényeiben sok van a „női írás” konvenciójának kanonikus témáiból, maguk a művek mintha a műfaj határainak, az irodalmi konvenciók közti kapcsolatok határainak előszavai lennének. A kultúra olyan terület, ahol különböző politikai, ideológiai viszonyok és nézetek ütköznek (Said 2009: 73-74), területek kerülnek meghódításra, történetek, narratívák és társadalmi terek fonódnak egymásba. A kulturális identitás, az individuális és kollektív (közösségi) identitással együtt, az ember lényegének alapvető aspektusai közé tartozik. Mindegyikünknek megvan a maga története, belső elbeszélése, amelynek folytatólagos értelme az életünk. A szubjektum, amely saját történetét rekonstruálja, nemcsak az emlékezet masszívumait használja, hanem képeket is, az írott papír/pergamen emlékezetét, a civilizáció kulturális emlékezetét. Ilyen szempontból mindhárom regény metanarratívát képez. Az irodalmi térképre felvihetjük a történelmi regény hagyományát, amely a romantizmus kora óta napjainkig eleven mindhárom irodalomban. Ma kölcsönhatásban áll a metafikcióval vagy a posztmodern irodalmi konvenció szüfikiójával, ugyanakkor erősen kötődik a régió történelmi emlékezetéhez és a fontos történelmi momentumokhoz. Nem csupán a területek, de a történelmi idő és a hősök individuális ideje is „határterület” a körülmények és események által kikényszerített változás folyamatában. Egy sor, a közép- és kelet-európai régió irodalmaiban felvetett téma ad lehetőséget arra, hogy a kulturális és történelmi földrajz segítségével is megbeszélhető legyen. A kortárs diskurzusban az emberi azonosság egyik alapvető aspektusa a testiség, a művészi ábrázolás fontos objektuma a regényekben. Éppen a transzformálás, a földrajzi és kulturális borderland tükrében kettőződnek meg, válnak párhuzamossá mint problematika, metszik egymást az emberi perszonalizáció filozófiai kérdésével. Rakovszky és Tokarczuk felhasználja elbeszélésében a testiségről szóló fantáziálásokat, miközben a test történetét a középkor történelmi köntösébe öltözteti: 1) Kümernis felfedezi önmagát, férfivá változik, Tokarczuk a nemiséget kulturális konstrukcióként mutatja be; 2) Rakovszky a tabuk kulturális konstrukcióját építi fel, Claude Lévy-Strauss nyomán, bemutatva a leány szimbolikus vérfertőzését az anya férjével. Ebben az esetben a dekonstrukció kettős, egy fordított Oidipusz-komplexus áll előttünk. A három író egyikét sem a történelmi esemény mint historiográfia hozza lázba, hanem az individuális és kollektív emlékezet, amely bizonyos fokig Aleida Assman felfogásában bontakozik ki.⁸ Az emlékezet olyan tényeket regisztrál, amelyeket

8 – ALEIDA ASSMAN, mint történész és egyiptológus, a horizontális (az internet funkcionális emlékezte, kizárólag „itt és most” realizálva) és vertikális emlékezetéről beszél, amelynek nem csupán egyvonalú távlata van (Assman 2013: 69-78). Meg kell jegyeznünk, hogy ma a funkcionális emlékezet gigantikus méretekre bővül, „halmozódik fel” az internet virtuális tárházaiban. Az emléke-

zet társadalmi, nemzeti és kulturális horizontjai kinyílnak a globális hálóban. Az internet túlzott jelenléte, az egy funkcionális emlékezetbe horizontálisan összekötött társadalmak állandó globalitása ugyanakkor elszegényíti a recepciót, az emlékeket, a nemzetit, a múltba számúzi a kulturális emlékezet vertikális konstrukcióját, annak térbeli expresszióival együtt, mint amilyenek, »

преплитат истории, наративни и обществени пространства. Културната идентичност, заедно с индивидуалната и колективната (общностната), е сред основните аспекти на човешката същност. Всеки от нас има своята история, вътрешен разказ, чиито континуум–смисъл е нашият живот. Субектът, който реконструира своята история, използва не само масивите на паметта, но и образи, паметта на изписания лист/пергамент, културната памет на цивилизацията. И трите романа, от тази гледна точка, представляват метанаративи. В полето на литературната картография можем да нанесем традицията на историческия роман, която е жива от епохата на романтизма до наши дни и в трите литератури. Днес тя взаимодейства с метафикцията или сюрфикцията на постмодерната литературна конвенция, но едновременно е силно свързана с историческата памет за региона и важните исторически моменти. Не само териториите, но и историческото време и индивидуалното време на героите са „гранична земя“ в един наложен от обстоятелствата и събитията процес на промяна. Редица теми, подети в литературите от региона на Централна и Югоизточна Европа, дават възможност да се обговорят и чрез културната и историческа география. В съвременния дискурс един от основните аспекти на тъждеството на човека е телесността, важен обект на художественото изображение в романите. Именно през огледалото на трансформирането, географският и културен *borderland* са дублирани, успоредени са като проблематика, пресичат се с философския въпрос за персонализацията на човека. Раковски и Токарчук използват в разказа си фантазмите за телесното, а историята на тялото е облечена в историческия костюм на Средновековието: 1) Кумернис открива себе си, превръща се в мъж, Токарчук ни показва пола като един културен конструкт; 2) Раковски разгражда културния конструкт на табутата, по Клод Леви Строс, представя символическото кръвосмешение на дъщерята със съпруга на майката. В случая деконструкцията е двойна, изправени сме пред обърнатия мит за Едип. И трите писателки не се вълнуват от историческите събития като историография, а от индивидуалната и колективна памет, разгърнатата донякъде в разбирането на Алейда Асман.⁸ Паметта регистрира факти, които после са префилтрирани, поставени са в определен емоционален контекст и субективна перспектива. Паметта, като вид комуникация, е в троен контекст – на езиково общуване, иконографично (като образ) и като форма на културни ко-

8 – АЛЕЙДА АСМАН, като историк и египтолог по образование, говори за хоризонтална (функционалната памет на Интернет, реализирана единствено „тук и сега“) и вертикална памет, която няма само еднолинейно измерение (Assman 2013: 69–78). Би трябвало да се отбележи, че днес функционалната памет е разширена до гигантски размери „натрупана“ е във виртуалните складове на интернет. Обществени, национални и културни хоризонти на паметта се разтварят в глобалната мрежа. Свръх присъствието на интернет, постоянната глобалност на хоризонтално свързаните общества в една функционална памет, същевременно обединяват рецепцията, спомените, националното, изблъскват в миналото вертикал-

ната конструкция на културната памет с нейната пространствена експресия, каквито са, между другото, националните литератури. Интересът към категорията памет е по различен от сходните явления през XIX век, той идва не от героичната автомонументализация, а от гледна точка на историческите катастрофи и травми. Разглежданите романи се вписват в това отношение към историята, тя е възприемана като „непреодоляно минало“, общ дискурс за паметта. Така произведенията излизат от различната национална традиция на историческото поведоване и се вместват в универсалния „тренд“ на функционалната памет.

кесőbb megszűr, meghatározott emocionális kontextusba és szubjektív perspektívába helyez. Az emlékezet mint egyfajta kommunikáció, hármass kontextusban van – a nyelvi kommunikáció, az ikonográfia (képi közlés) és a kulturális kommunikációs forma kontextusában. És éppen az eltérő kulturális és jelképi „közlések” „lefordításában” jelennek meg ontologikus jellegű ellentmondások. Megnyitva a „ki vagyok én?” kérdését, elindulhatunk az emberi természetre, és annak fundamentumára adott esszencialisztikus válasz irányába. A legerősebb kapcsolat az elbeszélések között a transzformáció eszméje, amely eltérő szemantikai és képi szinteken jelenik meg a művek struktúrájában, a nő, a történelmi világ, a területek, a nemzeti és az emberi tér átalakulásának pillanatában. A határok törekensége, a pillanat behatároltsága finoman hangsúlyozott, és ilyen értelemben a bolgár, a magyar és a lengyel regény sikeres kísérlet arra, hogy elmondja a régiók és emberek kulturális történetét.

Csikhelyi Lenke fordítása

» többek között, a nemzeti irodalmak. Az emlékezet kategóriája iránti érdeklődés különbözik a XIX. század hasonló jelenségeitől, nem a hősiesség önmagasztalásból fakad, hanem a történelmi katasztrófák és traumák szempontja vezérl. A tárgyalt regények ilyen tekintetben belehelyez-

kednek a történelemben, azt úgy fogják fel, mint „le nem küzdött múltat”, az emlékezetéről szóló közös diskurzust. A művek így kilépnek a történelmi elbeszélés eltérő nemzeti tradícióiból, és beilleszkednek a funkcionális emlékezet univerzális „trendjébe”.

муникати. И именно при „превеждането“ на различните културни и знакови „съобщения“ се появява противоречие от онтологическо естество. Отговаряйки на въпроса „Кой съм аз“ може да се отиде по посока на есенциалисткия отговор за естеството на човешкото, за неговия фундамент. Най-силната връзка между повествованията е идеята за трансформацията, разгърната на различни семантични и образни равнища в структурата на творбите, моментът на преображение-то на жената, на историческия свят, на териториите, на националното пространство и човешкото. Крехкостта на границите, граничността на момента е акцентирана проникновено, и в такъв смисъл българският, унгарският и полският роман са сполучлив опит да се разкаже културната история на регионите и хората.

ЛИТЕРАТУРА

Раковски, Ж. 2009, *Сянката на змията*. София: СОНМ.

Симеонова-Конах, Г. 2006, *Прозаическите антиутопии на Освободеното поколение. Полската проза от последното десетилетие на XX век*.

В: Пенев, П., Чобанов, Ив. и др. (ред.), *Научни трудове – Филология*, кн. 41, част 1. Пловдив: ПУ, 223–235.

Assman A. 2013, *Między historią a pamięcią. Antologia*. Warszawa: WUW.

Conway M. A. 1997, *The Inventory of Experience: Memory and Identity*. In: Pennebaker, J. W. (ed.), *Collective Memory of Political Events. Social Psychological Perspectives*. NJ: Mahwah, 43–47.

Hutcheon L. 1997, *Historiograficzna metapowieść: parodia i intertekstualność historii*. В: *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Kraków: Universitas.

Jastrzębska, J., *Dwie powieści Zsuzsy Rakovzsky*. В: „Literatura na świecie”, nr 11-12, 123, 129.

Kristeva J. 2007, *Czarne słońce. Depresja i melancholia*. Kraków: Universitas.

Márton L. 2007, *Czas w cudzoślowiu*. В: „Literatura na świecie”, nr 11–12, 167–213.

Said E. W. 2009, *Kultura i imperializm*. Kraków: Universitas.

ЖУЖА РАКОВСКИ

Сянката на змията
(Откъс)

RAKOVSZKY ZSUZSA

A kígyó árnyéka
(Részlet)

✱ *Написах по съвест, аз, Урсула Биндер, с рождено име Урсула Леман, в дни на старост и мизерия, в лето Господне 1666-то, за отминалия си живот и най-вече за нещата от детството и младите ми.*

ПОМНЯ, че винаги съм обичала да гледам огъня.

Опитам ли да се върна назад, към началото на своя живот, пред вътрешния ми поглед веднага изплува най-вече следната картина, когато като две-тригодишно момиченце пълзя напред-назад по плочите в кухнята, влачейки на връвчица вързано за дръжката парче глинен чиреп или друга проста играчка, а погледът ми е прикован от огнените езици, които се вият жежки изпод желязната плоча на печката. Гледах ги часове наред как се усилват, как заглъхват и се спотаяват или пък току живват, покорни на нахлулия през комина вятър, как протягат пламъци към опушеното от черни сажди дъно на висящия над тях бакърен котел. Друг път наблюдавах омагьосана как едва припламнали бледомъждивите петна от светлина чезнат, повтаряйки предано всяко трепване на огъня по окачените на стената калаени чинии и черпаци, чак дъхът ми спираше от възбуда, видех ли в ранни зори, докато се пречках из краката в кухнята, как отварят вратичката на фурната и внимателно загребват с фурнаджийската лопата току-що опечения хляб, и онази жълта светлина, която падаше през отвора като лошо завързана тежка плитка и се разсипваше по кухненския под. Смътно предусещах, че огънят е всемогъща чуждоземна твар, попаднала сред нас, която само имитира покорство и макар привидно да е склонна да ни служи – възвира чорбата и пече хляба, но то е до време, всеки миг може да си науми друго и да разкрие истинското си лице. От моето скривалище под масата неведнъж бях чувала жените в кухнята да разправят, че пак изгоряла къща на Дългата улица или че мълния запалила плевнята на еди кой си, или че я турци, я унгарци пак са подпалили някое съседно имение, ето защо, гледах дори на невинния домашен огън като на пленен звяр, който само дебне случай да се отърси от оковите си и да изгълта всичко, което му се изпречи по пътя. Спомням си, че неведнъж съм се питала, дали двойствената природа е присъща само на огъня или на всичко, което виждам – дали калаените чинии, черпаците, кухненската маса с кръстосаните крака, всяко нещо има свое тайно и непроницаемо лице, и какви ли са, когато разкрият истинската си същност...

Веднъж жълтият звяр показва зъбите си пред сами очите ми. Вече не знам дали ме бе събудил пращящият му глас, или се бях стреснала от лош сън, което често ми се случваше като малка, помня само, че известно време стоях замаяна, втрещена с недоумение пред себе си, понеже ми се струваше, че сънят продължава и аз никак не проумявам каква ще да е тая ту усилваща се, ту притъмняваща жълта светлина, която се процежда през прозореца, цял миг гледам объркано майка си, когато тя блъска вратата, грабва ме от леглото и както си е по нощ-

✱ *Írtam ezeket én, Ursula Binder, született Ursula Lehmann, vénségemnek és nyomorúságomnak napjaiban, az Úrnak 1666-ik esztendejében, igaz lelkiösmeretem szerint elmúlt életemnek, kiváltképp gyermek- és ifjúkoromnak dolgairól.*

ЕМЛÉКСЗЕМ, mindig szerettem nézni a tüzet.

Ha életem kezdetét próbálom földézni, elsőként többnyire az a kép jelenik meg belső szemem előtt, ahogyan két-három esztendős kisleányként a konyha kövén csúszok-mászok, valami törött cserépedényt vagy egyéb együgyű játékszert húzkodva magam után a fölére hurkolt zsinegnél fogva, miközben pillantásomat fogva tartja a tűzhely vaslapja alatt izgó-mozgó tűzfény. Órákig elnézegettem, ahogyan fölérősödik, majd alábbhagy, meglapul vagy fölágaskodik a kéményen bezúduló szélnek engedelmeskedve, s ahogyan a lángok fölnyújtózkodnak a felettük függő rézüst koromtól fekete alja felé. Másszor azt figyeltem megbűvölten, milyen híven követik a tűz minden moccanását a falon lógó óntalakon és merőkanalakon fölgyulladó-kialvó, tompán derengő fényfoltok, s majd a lélegzetem is elállt izgalmamban, ha olykor már kora reggel a konyhában lábatlankodva láttam, hogy amikor a sütőkemence ajtaját kinyitják, s az arra való lapáttal óvatosan kiemelik belőle a frissen sült kenyeret, a sárga fény, mint valami rosszul megtűzött, súlyos hajfonat, kizuhan a nyíláson és végigömlik a konyha földjén. Homályosan úgy éreztem, mintha a tűz valamely idegen világból közénk származott, nagy hatalmú lény volna, amely csak tetteteli a meghunyászkodást, és bár színleg hajlandó ideig-óráig szolgálni bennünket, fölforralni a levesünket és megsütni a kenyerrünket, bármelyik percben mást gondolhat, és kimutathatja igazi természetét. Asztal alatti búvóhelyemről nemegyszer hallottam, amint a konyhában foglalatoskodó asszonyok arról beszélnek, hogy megint leégett egy ház a Hosszú soron, vagy hogy ennek vagy annak a pajtáját fölgyújtotta a villám, vagy hogy a törökök vagy a magyarok ismét fölégették egynéhány környékbeli majort, s ezért a mi ártalmatlannak tetsző házi tűzünkre is úgy tekintettem, mint valamely fogságba esett vadállatra, amely csak az alkalmat lesi, hogy béklyóit lerázva fölfaljon mindent, ami az útjába kerül. Emlékszem, néha még az is megfordult a fejemben, vajon csak a tűz ilyen kettős természetű-e, vagy talán mindennek, amit látok, az óntányéroknak, a merőkanalaknak, a kecskelábú konyhai asztalnak, mindennek megvan a maga titkos, rejtegetett arca, és hogy vajon milyenek lehetnek, amikor igaz mivoltukban megmutatkoznak...

Egy ízben, igaz, csakugyan a szemem láttára mutatta ki a sárga bestia a foga fehérét. Már nem emlékszem, a ropogó hangra ébredtem-e, vagy csak fölriadtam valami rossz álomból, amint az gyakran megesett kisleány koromban, csak arra, hogy kis ideig még kábán, értetlenül meredtem magam elé, azt hívén, még mindig az álmom folytatódik, mert sehogyan sem értettem, mi lehet az a hol megerősödő, hol meg elboruló sárga világosság, amely az ablakon beszűrődik, és egy szempillantásnyi ideig zavarodottan bámultam anyámrá is, amikor föltépte az ajtót, fölragadott az ágyból, és hálóruhájában, amelyre csak egy kendőt borított, hajadonfótt szaladt velem kifelé. Azt hiszem,

нища, наметната само с един шал, гологлава тича навън с мене. Струва ми се, че проплаквам в знак на протест, както правят изтръгнатите от съня си деца, но майка ми даже не прави опит да ме утеши, а скоро и аз самата забравям и недоволството, и киселото си настроение и очаровано впервам очи в източника на странната светлина – червеникаво-жълтеникавите пламъци, които се вият по покрива на задната постройка, гледам как езиците им от време на време изригват нагоре с порой от червени искри, сякаш някой е хвърлил шепи светещи оси в тъмното нощно небе.

Дали бе паднала мълния, или огънят бе избухнал по невнимание, не си спомням, помня как настъпва от задната постройка към предната част на къщата, как баща ми и съседите, покачени на стълба, си подават ведра с вода от ръка на ръка и заливат покрива, за да не пламне и той. Някой е пуснал кокошките от курника и те с паническо кудкудякане, блъскайки се, се отдалечават с бяг от огъня и понеже се втурват право срещу мъжете, които си подават ведрата с вода, те сякаш са нагазили в някакъв креслив и пернат прилив. Порой от искри се сипе над клетите птици, понякога върху им си стоварва горящ наръч слама, пламъкът лизва лесно възпламеняващите се пера; повечето щяха да избегнат опасната близост на огъня, ако в сляпата блъсканица не повличат и пламналите си другарки, с всеки пристъп на вятъра огънят ги поглъща все по-ненаситно, като светкавично плъзнала чума. Някои кокошки, вече с подпалени пера, продължават да търчат, обгърнати в пламъци, после падат, опърлени до голо и почернели. Късметлиейките, преминали през опасната зоната, не спират да се носят заслепени от ужас, дерейки гърла. Спомням си, че вкопчена във врата на майка ми, вдигам поглед към небето, тъй като всички наоколо се вайкат и молят за дъжд, и там горе, където не достига нито разлюляната жълта светлина, нито шумът от суматохата тук долу, видях поразена, че небето е черно и неподвижно и нито следа от облак не затува иглиците на зловещо светещите звезди.

Заедно с кокошките загина и големият петел с шарените пера. Този петел беше мой стар враг: защо ли, навярно защото с целия си бой едва надхвърлях височината на неговия напет гребен и той ме приемаше за натрапница, безброй пъти, когато се заклатушкавах из двора – негова подвластна територия, за да си търся другарче в игрите, той ме погваше по цялата му дължина чак до дъсчената ограда, която отделяше задния двор с курника от малкото дворче със сводестата порта пред къщата. Отвъд тази ограда не ме преследваше, врътваше се и с напета походка се оттегляше победоносно, виждаше се, че е напълно доволен от себе си, понеже е успял да прогони врага. Случваше се да ме догони, преди да стигна дъсчената ограда, и да издраци краката ми с огромните си шипове, докато бягам. С възхищение, страх и обида в сърцето известно време се опитвах да укротя петела. Ронех му трохи от своя хляб и му ги подхвърлях от почтено разстояние. Великодушно приемаше моя дар, клъвваше с клюн трохите, но кръгло му, надменно и самонадеяно око, очертано с жълт обръч, продължаваше да ме измерва презрително, сякаш не бях направила никакъв опит да му угодя. Сигурно ме смята за страхлива, мислех си, затова ме гледа така презрително, и тогава у

tiltakozva fölsírhattam, ahogyan az álmukból fölvert kisgyermekek szoktak, de anyám most meg sem próbált csitítani, rövidesen pedig én is megfeledkeztem nyugös rosszkedvemről, és megbűvölten meredtem a furcsa világosság forrására, a hátulsó épület tetején tomboló vörössárga lángokra, s ahogyan a lángok közül időről időre vörös szikraözön röppent fölfelé, mintha valaki markából fényes darazsakat eregetett volna a sötét éjszakai égbe.

Hogy villámcsapástól keletkezett-e, vagy vigyázatlanságból, már nem emlékszem, csak arra, hogy a tűz a hátulsó ház felől terjedt előre, az elülső házrész felé, amelynek tetejét apám s a szomszédság férfiai létrán állva, kézről kézre adogatott vedrekből locsolták, nehogy abba is belekapjon a láng. A tyúkokat időközben valaki már kiengedte az ólból, és most rémült kárálással, s rohanvást tülekedve igyekeztek elfelé a tűztől, s mivel így éppen szemközt rohantak a vedreket adogató emberekkel, úgy tetszett, mint ha azok valami rikácsoló, tollas áradatban gázolnának előre. A szerencsétlen állatokra szikrák záporoztak, olykor éppen közibük hullott le egy-egy égő szalmacsomó, s annak a lángja kapott bele könnyen gyulladó tollruhájukba, de többségük talán még így is kikerülhetett volna a tűz veszélyes közelségéből, ha fejvesztett, vak tülekedésükben magukkal nem sodorják már égő társaikat is, s így egy-egy széllökés hatására a tűz, mint valami villámsebesen terjedő pestis, tovább harapózott közöttük. Némelyik tyúk, amelynek tollazata már tüzet fogott, még szaladt néhány pillanatig lángolva, majd fölbukott, csupaszra pörkölődve és elfeketedve. A szerencsések, túljutva a veszély övezetén, tovább rohantak vakrémületükben, tébolyult rikácsolással. Emlékszem, anyám nyakába kapaszkodtomban felnéztem az égre, mert körülöttem mindenki jajveszékelve esőért fohászzkodott, és elálmélkodva láttam, hogy odafönt, ahová már nem hat föl sem az ingatag sárga világosság, sem a lenti kavarodás lármája, milyen sötét és mozdulatlan az ég, amelyen a tűhegynyi, ridegen szikrázó csillagokat egyetlen felhőfoszlány sem takarta.

A tyúkokkal együtt odaveszett nagy, díszes tollazatú kakasunk is. Ez a kakas énnekem régi ellenségem volt: miért, miért sem, talán azért, mert az én fejem búbja még alig ért magasabbra az ő büszke taréjánál, betolakodónak tekintett, valahányszor az udvaron, az ő birodalmában tébláboltam játszótárs után vágyakozva, és többször is végigkergetett a hosszú udvar mentén, egészen a deszkakerítésig, amely a hátsó traktushoz tartozó baromfiudvart elválasztotta az elülső házrészhez tartozó kis udvartól, amely a boltíves kapualjba torkollott. A kerítésen túlra, igaz, már nem követett, hanem sarkon fordult és peckes léptekkel, győzedelmesen elvonult, s szemlátomást igen elégedett volt magával, hogy sikerült ellenségét megfutamtania. Megegett az is, hogy utolért még a deszkakerítésen innen, és futtomban alaposan végigkarmolta a lábam szárát jókora sarkantyújával. Én, szívemben a kakas iránti csodálat, félelem és harag vegyülékével, egy ideig azzal próbálkoztam, hogy megbékítsem. Tulajdon kényeremből morzsoltam el neki egy-egy darabkát, és tisztos távoból feléje hajítottam. Adományomat kegyesen elfogadta: csőrével oda-odavágott a morzsákhoz, de sárga karimájú, kerek, gögös és elbizakodott szemével továbbra is ugyanolyan megvetően mért végig, mintha meg sem próbáltam volna a kedvét keresni. Talán gyávának tart, gondoltam, azért méreget ilyen megvetően, és ettől fogva énbennem is a harag kerekedett felül. Susannát, öreg szolgálónkat, ki valaha még anyámat dajkálta kebelén, többször is megpróbáltam rábírní, mi-

мен надделя обидата. Неведнъж съм се мъчила да накарам Сузана, старата ни слугиня, от чиято гръд навремето бе сукала и майка ми, когато избира пиле за неделния обяд, да стотви стария петел, и вечер, преди да заспя, кроях планове какво ще му се случи, падне ли ми в ръчичките, овързан здраво с канап, за да мога да правя с него каквото поискам. Представях си как от този миг покорно ще се подчинява на думите ми и на всяка моя заповед, понеже бях убедена, че разбира от човешка реч, но в безграничното си високомерие не ще да я чува дори. В нощта, когато задната постройка изгоря, петелът взе да се блъска заедно с целия наплив от кокошки и се възпламени пред сами очите ми от наръч горяща слама. Разтвори клюн, но вместо глас от него блъвна черен дим, а на мен ми се стори, че преди да падне, вторачи за последен път в мене черното си, очертано с жълт обръч око и мене ме побиха тръпки на угризение, защото си помислих, че някак трябва да е узнал как съм искала да го заловя и да го измъчвам, нищо чудно да ме смята за първопричина и за сегашните си ужасни страдания. Месеци след пожара се стряхах насън с писък, но само на Сузана признах, че се страхувам не от огъня, а от отмъстителния призрак на петела. Сузана ме погледна недоумяващо, нямаше откъде да знае какви зловещи и позорни планове бях кроила срещу големия петел, прие думите ми за детинщини и се опита да ме успокои с това, че животните нямат душа. Сузана беше голям познавач на поведението и делата на духове и вещици, поне тя самата го твърдеше, а аз я приемах за неоспорим авторитет по всеки въпрос, свързан с деянията на злите сили, но по въпроса, дали животните имат душа, не й хванах вяра, още повече че неотдавна точно от нея бях чула някаква дълга история за призрака на едно черно куче, което с воя си насочило вниманието на хората от селото към скривалището на разбойниците, убили господаря му.

Наистина, смътно предугаждах, че животните, дори и да имат душа, тя не ще да е съвсем като нашата, нито такава, каквато ние, хората, обикновено си представяме. Често съм наблюдавала как черният ни котарак напруга всеки мускул, докато дебне кацналата на клона птица: случвало се е челюстите му да изтракат, сякаш вече хруска със зъби тъничкия гръбнак на птицата. „Засрами се, котъ!“ карах му се, но черният котарак нямаше капка срам. Не проявяваше признак на разкаяние, дори когато след потайни нощни бдения и няколкодневни скиталчества скочеше меко през прозореца в кухнята и с вперени в мен жълти очи настойчиво мяукаше, ако намереше паничката си празна. Потресено научих от разговорите на Сузана с другите слугини, че чернобялата котка, която се беше окотила на нашия таван, пренесла със зъби малките си през един таван по-нататък, защото баща им, черният котарак, щял безмилостно да удуши слепите и беспомощни малки твари, ако му се изпречат. Веднъж дори попитах кръстницата ми, която по въпросите на Бога и небесните деяния беше поне толкова сведуща, колкото Сузана за духовете на злите сили, няма ли Бог да накаже черния котарак за такива и подобни деяния, и тогава кръстницата ми отговори, че няма, защото Бог не е дал на животните дарбата да разпознават доброто от злото, както на нас, нито им е вдъхнал безсмъртна душа. Аз обаче се заинатих и продъл-

кор a vasárnapi levesbe való csirkét készült kiválasztani, hogy főzzük meg a nagy kaskat, és esténként elalvás előtt kiszíneztem magamban, mit is mívelnék, ha a kezem közé kaparintanám, jó erős szinegekkel megkötözve, és kedvemre bánhatnék vele. Elképzelttem, miként engedelmeskedne ettől fogva alázatosan hívásomnak és minden parancsomnak, mert arról meg voltam győződve, hogy érti az emberi beszédet, csak mértéktelen göggyében nem akar hallgatni reá. Aznap éjjel, mikor a hátulsó ház leégett, ez a kakas is ott tülekedett a tyúkok áradatában, és éppen a szemem láttára borult lángba egy égő szalmacsomótól. Csőrét eltátotta, de hang helyett fekete füst tört elő belőle, és nekem úgy tetszett, mielőtt elzuhant, sárga karikás fekete szemével még egyszer, utoljára rám meredt, és a büntudattól hideglelősen arra gondoltam, valahogyan tudomására juthatott, hogyan szerettem volna fogságba ejteni és megkínozni, és talán azt hiszi, mostani szörnyű gyötrelmét is én okoztam valamiképpen. Még hosszú hónapokkal a tűz után is gyakran riadtam föl sikoltva álmomból, de csak Susannának vallottam meg, hogy igazából nem is a tűztől rettegek, hanem a nagy kakas bosszúálló szellemétől. Susanna értetlenül nézett rám, mivel ő nem tudhatta, miféle ádáz és szégyenletes tervet forgattam fejemben a nagy kakással kapcsolatban, s szavaimat végül is afféle gyermeki ostobaságnak ítélve, azzal igyekezett megnyugtatni, hogy az állatoknak nincsen lelkük. Susanna ugyan nagy tudósa volt a szellemek és boszorkányok szokásainak és viselt dolgainak, legalábbis ezt állította magáról, és én megfellebbezhetetlen tekintélynek tartottam minden olyan kérdésben, amely e rosszindulatú erők viselkedésével kapcsolatos, ezt a dolgot azonban, hogy az állatoknak ne lenne lelke, nemigen hittem el neki, annál is kevésbé, mivel korábban tőle magától hallottam valami hosszú történetet egy fekete kutya hazajáró lelkéről, amely vonításával hívta föl a falu lakóinak figyelmét a gazdáját agyonverő rablók rejtekéjére.

Igaz, homályosan magam is úgy éreztem, ha van is lelkük az állatoknak, az nem olyanforma lehet, mint a miénk, de még csak olyan sem, amilyenek mi, emberek képviselni szoktuk. Sokszor figyeltem fekete macskánkat, amint minden izma megfeszült, ahogy az ágon ülő madarat leste: megesett, hogy a fogsora összecsatlant, mintha már is közte lenne a zsákmány vékonyka csigolyája. „Nem szégyelled magad, te macska!“, szidtam ilyenkor, de a fekete kandúrtól szemlátomást mi sem állt távolabb, mint a szégyenérzet. Akkor sem mutatott semmi megbánást, amikor titkos éjszakai útjairól vagy többnapos csavargásból hazatérve puhán beugrott a konyhaablakon, és sárga szemét rám kerekítve, követelően nyávogott, ha üresnek találta a tányérját. S mint Susanna és a többi cselédek beszélgetéséből borzadva kivettem, a fehér-tarka anyamacska, amelyik a padlásunkon megkölykezett, azért hurcolta szájában a kölykeit egy padlással odább, mert apjuk, a mi fekete kandúrunk, irgalmatlanul megfojtotta volna a vaksi kis jószágokat, ha rájuk akad. Egy ízben keresztanyámat, aki Isten és az égiek dolgaiban tetszett éppoly járatosnak, mint Susanna a gonosz lelkekéiben, meg is kérdeztem, nem fogja-e Isten megbüntetni a fekete kandúrt ezért s más efféle gonosz cselekedeteiért, de keresztanyám azt felelte, nem, mert az állatokat nem ruházta föl Isten a jó és rossz tudásának képességével, mint bennünket, és nem adott nekik halhatatlan lelket. Én tovább okvetlenkedtem, s azt firtattam, hogyan képesek hát mégis mozogni, hangot adni, ha nincsen lelkük, és megérteni egymás beszédét, de még a miénkben is egyet s mást, hiszen

жих да я разпитвам: тогава как се движат, как издават звуци, след като нямат душа, дори се разбират помежду си, а и от нашата реч схващат едно-друго, понеже веднъж бях видяла как по заповед на ловците смешните дългнести, неспокойни петнисти хрътки с тънко и жилаво тяло се втурват, изравят от шумата или от тресавището убития звяр и грижливо го носят в краката на господаря си. Животните имат животинска душа – търпеливо ми обясни кръстницата ми, – която не изкупува греховете със страдание, но не може да заслужи и блаженство, тъй като не ѝ е дадена, както на нас, свободна воля и затова следва единствено желанията на животинската си природа.

Повярвах в обяснението на кръстницата ми, но това не ми донесе успокоение, що се отнася до по-нататъшната съдба на котарака: по онова време, когато – освен обикновени детски прегрешения – никакъв по-тежък грях не стягаше душата ми, все ми се струваше, че гибелта, която го очаква, е много по-зловеща от Страшния съд или проклятието. От този момент често се опитвах да си представя, особено когато виждах как слугинята Сузана извива с едно движение на ръката си врата на пиленето за обедната супа или когато вървах с майка ми през гората и чуех пищенето на попаднал в лисичи лапи заек, как доскоро живата, чувстваща и уплашена душа за миг изчезва като внезапно лумнал пламък или пяна, размита по повърхността на водата, и благодарях на Бога, че не ми е отредил подобна съдба. Сега, на старини, припомня ли си тежките грехове, които съм извършила през живота си и които, смея да се надявам, ще останат завинаги тайна за земното правосъдие, като си помисля колко съм съгрешавала срещу други хора и най-вече срещу бедния ми и добър съпруг, на чиято глава навлякох само беда и нещастия, както с мене пък бяха сторили други, щеше да е голямо облекчение, ако вярвах, че няма да ми се налага да застана, при това в най-скоро време, пред лицето на върховния съдник и вместо това душата ми ще изчезне в миг, като размита във водата пяна или внезапно лумнал пламък и заедно с тях ще изчезнат в нищото и греховете ми, все едно никога нищо не се е случило...

Междувпрочем въпросната животинска душа, за която говореше и кръстницата ми, дълго занимава детското ми въображение: беше ми станало навик да стоя минути наред втренчена в очите на някоя кокошка, котка или друго домашно животно, дано ми се удаде да надникна в тайните на тази толкова различна от нашата животинска душа. В кръглото око на кокошките обаче, над което, мигаха ли, се спускаше полупрозрачна ципа, не можах да разчета нищо друго освен подплашена тъпота. Ту разтворени като тъмен полумесец, ту присвити колкото ябълково семе, тесните очи на котката сякаш наистина ми отвръщаха понякога с човешка или по-скоро с женска насмешка. Друг път обаче, докато се препичаше на топлината на печката вечер, жълтеникавите кехлибарени очи на черния котарак внезапно лумваха със зелен пламък, сякаш не бяха очи на живо същество, а гниещо дърво или блуждаещи огньове, подмамващи хората, които минаваха оттам, към блатото, или руда, заблещукала от земните недра. В такива случаи лесно можех да повярвам, че душата на котката не е като нашата, а е сродна с духовете, които живеят в тресавища, в хралупи на дървета или в подземни пе-

egy alkalommal láttam, amint a vadászok parancsszavára nevetésgesen hosszú, vékony, inas testű, izgága, foltos kutyáik eliramodnak, hogy az avar közül vagy a lápból foguk között kihozzák s óvatosan gazdájuk lába elé helyezték a meglőtt vadat. Az állatoknak csak afféle állati lelkük van, magyarázta türelmesen keresztanyám, amely vétkeiért nem bűnhődik ugyan kárhozattal, de nem válhatik érdemessé az üdvösségre sem, mert nincsen megáldva a szabad akarat adományával, mint mi, és csak tulajdon állati természetének sugallatait követi.

Keresztanyám magyarázatát elhittem ugyan, de a kandúr további sorsát illetően nemigen meríthettem megnyugvást belőle: akkoriban, amikor lelkemet a szokásos gyermeki vétségeknél súlyosabb bűn még nem terhelte, úgy tetszett, a megsemmisülés, amely reá vár, sokkal rosszabb Isten ítélőszékénél és a kárhozatnál. Ettől fogva gyakran próbáltam meg elképzelni, főként olyankor, ha láttam, miként tekeri ki Susanna szolgáló egy mozdulattal a levesbe szánt csirke nyakát, vagy anyámmal az erdőn járva halottam a róka körme közé esett nyúl visítását, miként válik az imént még eleven, érző és rettegő lélek egy szempillantás alatt semmivé, mint a kilobbant láng vagy a víz színén elfoszló tajték, és hálát adtam Istennek, hogy ettől a sorstól engem megkímélt. Most, öregségemben, ha földézem a súlyos bűnöket, melyeket életem során elkövettem, s amelyek most már vélhetőleg mindörökre rejtve maradnak a földi igazságszolgáltatás elől, ha meggondolom, mennyit vétettem mások, kiváltképp szegény jó uram ellen, kinek fejére csak bajt s szerencsétlenséget hoztam, miképpen mások az enyémre, nagy könnyebbséget jelentene számomra, ha elhihetném, hogy nem kell majd odaállnom, méghozzá rövidesen, a legfőbb bíró színe elé, hanem lelkem egy csapásra semmivé válik, mint a szétfoszló tajték vagy az ellobbant láng, és hogy vele együtt vétkeim emléke is semmivé foszlik, és olybá lesz, mintha soha meg sem is történt volna...

Egyébiránt ez a bizonyos állati lélek, amelyről keresztanyám beszélt, sokáig foglalkoztatta gyermeki képzeletemet: szokásommá vált, hogy percekig bámultam meredten egy-egy tyúk, macska vagy egyéb háziállat szemébe, hátha így sikerül belépillantanom a miénktől olyannyira különböző lelkének titkába. A tyúkok kerek szeméből azonban, amelyre félig áttetsző hártya ereszkedett, valahányszor pislantottak, riadt ostobaságnál egyebet nemigen bírtam kiolvasni. A macska hol sötét teliholddá táguló, hol almamaghoz hasonlatossá keskenyedő szembogarából, igaz, olykor mintha emberi, vagy még inkább asszonyi csúfondárosság nézett volna vissza rám. Másszor azonban, ha este a konyhán a tűzhely melegében sütkérezett, a fekete kandúr sárgás, mézgaszín szeme hirtelen zölden fölragyogott, mintha nem is valamely élőlény tekintete lenne, hanem korhadó fa avagy lidérccláng, amely a lábba csalja az arra járókat, vagy a föld mélyében csillámló ásványérc. Ilyenkor könnyen elhittem, hogy a macska lelke nem a miénkkel, hanem a lápon, fák odvában vagy földmélyi barlangokban tanyázó lidérceknek, gonosz tündéreknek vagy szellemeknek a lelkével rokon, amelyekről Susanna szokott nekem beszélni esténként, mielőtt aludni tértünk volna.

Ezeket a meséket igen szerettem, s örökösen nyűgösködtem, hogy Susanna hagyja félbe, ami dolga volt, s inkább nekem meséljen helyette. Anyám azonban haragudott értük, s ezeket okolta, amiért egy időre igen félőssé váltam, s még az udvarra sem mertem kimenni napszállat után. Csakugyan, ebben az időben mindenütt szellemeket s go-

щери, със злите магьосници или халите, за които Сузана ми разказваше всяка вечер, преди да си легнем да спим.

Обичах много тези приказки и все настоявах Сузана да зареже работата си и да ми разказва. Майка ми обаче се сърдеше и смяташе, че те са причината, задето изведнъж бях станала толкова плашлива, че дори на двора не смеех да изляза след залез слънце. По онова време наистина навсякъде виждах зли феи и хали, не само в животните, а и в мъртвата природа, в камъните и водите. Спомням си, че майка ми ме заведе веднъж при една старица, от която баща ми купуваше разни тинктури и редки растения за отвара, такива, дето растат на труднодостъпни или потайни места, вдън горите и по руслото на потоците, като зърнастец, или в горските тресавища, като бутурак или чер оман. Старицата живееше сама в гората, в колиба край реката, и имаше славата на вещица, навярно защото приготвяше сама разни отвари, сигурно от остатъка от тревите, които продаваше на баща ми, а може би и на други аптекари, само това беше достатъчно да вървя вкопчена от ужас в ръката на майка ми през целия път. Веднъж дори я попитах, надявайки се от сърце, че просто ще се размее на детинската ми глупост, дали тази жена, при която отиваме, наистина е вещица. Спомням си, че трябваше да повторя въпроса си, веднъж попитах шепнешком, после по-високо, понеже майка ми явно бе потънала в нещо свое и когато вторият път все пак ме чу, въобще не се усмихна, а оставайки си там някъде, другаде, отговори: „Че защо да е вещица? Просто е стара жена...“ Мене обаче, понеже чувствах, че почти не ми обръща внимание и мислите ѝ се реят надалеч, думите ѝ не ме успокоиха, обзе ме още по-силен страх, който с падането на мрака взе да расте и тайнствеността на околната тъмнина надвисна над останалата ми без опора душа. И тогава, сякаш като доказателство за това, че вървим сред опасни и чудати неща, под храстите, в тревата видях светещи точки: отначало една-две, а после цяло множество от гъмжащи светли точки, които се мерзелееха забулени, бледозелени. Дали не са душиите на без време умрели деца, помислих си ужасено, но може и да не са на човешки същества, а полуразложените останки на други, чуждоземни твари, джуджета или феи, а нищо чудно душиите на умрелите животни да продължават да живеят именно в тази си форма в един отгъден земен свят. „Светулки – каза майка ми, когато я дръпнах за полата и мълком, понеже от гърлото ми не излезе глас, посочих гъмжилото от светещи точки. – По такова време, в началото на есента, е пълно с тях.“ Хем ѝ вярвах, каквото ми казва, хем не, и се стараех да се притисна до нея, за да потърся в близостта на тялото ѝ успокоение в този изпълен с мрак и страхотии свят.

Превод: Светла Кьосева

nosz tündéreket gyanítottam, nemcsak az állatokban, hanem az élettelen világban, a kövekben és vizekben is. Emlékszem, egyszer anyám magával vitt ahhoz az öregasszonyhoz, akitől apám a különféle tinktúrákhoz és főzetekhez szükséges ritkább növényeket vásárolta, azokat, amelyek valamely nehezen hozzáférhető, veszedelmes vagy rejtett helyen nőttek, az erdő mélyén, patakok medrében, mint a kutyabenge, vagy mocsaras, lápos erdőségekben, mint a vérontó pimpó vagy a fekete nadálytő. Ennek az öregasszonynak, aki egymagában lakott az erdőben, egy kunyhóban, a patak mentén, amúgy is boszorkány híre volt, talán mert maga is készített holmi szereket, talán éppen azoknak a füveknek a maradékából, amelyeket apámnak s tán más patikáriusoknak is eladott, s ez már magában is elegendő volt hozzá, hogy borzongva kapaszkodjam anyám kezébe egész úton. Egyszer meg is kérdeztem anyámat, miközben szívből reméltem, hogy csak mosolyog majd gyermeki együgyűségemen, csakugyan boszorkány-e az az asszony, akihez igyekszünk. Emlékszem, kétszer is meg kellett kérdenem, először sutogva, azután hangosabban, mert anyámnak valahol másutt járt az esze, és hogy másodjára, amikor meghallotta, egyáltalán nem mosolygott, csak szemlátomást még mindig máshová gondolva azt felelte: „Ugyan, miért lenne boszorkány? Csak egy öregasszony...” Engem azonban, mivel megéreztem, hogy alig figyel rám, s a gondolatai messze járnak tőlem, nem nyugtattak meg a szavai, hanem csak még inkább elfogott a félelem, s e félelem csak tovább erősödött, ahogyan lassanként besötétedett, és a homályba burkolózó táj rejtelmessége elborította támasz nélkül maradt lelkemet. Ekkor, mintegy annak bizonyosságaképpen, hogy veszedelmes és csudálatos dolgok között járunk, csillogó pontokat pillantottam meg a bokrok alján, a fű közt: először csak egyet-kettőt, aztán nyüzsgő fénypontok sokaságát, amint fátyolosan, halványzölden derengtek. Talán korán elhalt kisgyermeknek lelkei lehetnek, gondoltam borzadózva, vagy talán nem is emberi lényeké, hanem félig elfoszlott másféle, idegen létezők maradványai, manóké vagy tündéréké, vagy éppenséggel mégiscsak az elpusztult állatok lelke élhet tovább ebben a formában, valamiféle földi túlvilágban. „Jánosbogarak – mondotta anyám, amikor megrángattam a szoknyáját, és némán, mert nem jött ki hang a torkomon, a világító pontok nyüzsgése felé mutattam. – Ilyenkor, ősz elején mindig rengeteg van belőlük.” S én hittem is, nem is, amit mondott, s igyekeztem minél szorosabban odasimulni az oldalához, hogy testének közelségéből merítsek megnyugvást e sötét és félelemmel teljes világban.

ИВАНКА МОГИЛСКА

Внезапни улици
(Откъс от роман)

IVANKA MOGILSZKA

Váratlan utcák
(Regényrészlet)

ПРЕДИ ДА СЪЩЕСТВУВА като Райнхард Макс съществувал най-вече като влюбен. Случило се твърде рано, макар че е лесно да го каже петдесет години по-късно. Тогава му се струвало навреме, защото тя била... ах, тя била... Когато я описа, чувам издайническо изкривяване, прашене на звука във диктофона... Не е дефект на записа – държа да отбележа – защото тя била най-хубавото и завинаги, единствено прекрасното, което можело да му се случи.

Веднъж седял на ъгъла на малка улица – заклешена между два булеварда – в центъра на София. Рисувал къщите, прозорците с дантелени пердета и цветя, котките, които се припичали на есенното слънце. Упражнявал се. Тогава я видял. Стояла срещу него и го снимала. Така се запознали.

Последвали сладкарници, филми, разходки из града със скици и с фотоапарат. После първите целувки, първата им караница, първият им сняг. Тя не учела в университета, а работела.

Били забележително нелепа двойка. Тя – ниска, къдрокоса, бързорека. Той – висок, слаб, черен, с дълги пръсти, обмислящ по два пъти всяка дума, преди да каже каквото и да е, ако изобщо е решил да проговори. Отначало приятелите им не вярвали, че ще се задържат по-дълго заедно. Особено, когато размахвайки фотоапарат или прибирайки косите си в опашка, със свъсени вежди и сериозен тон, тя започвала: „Не съм съгласна, Макс, защото...“, а той само се усмихвал срещу ѝ и намествал очилата си.

В началото на лятото Макс заминал на бригада. Приятелите го подкачали, че няма да му стигне място в чантата за всичките писма, които е получил. Той се смеел с тях и отговарял, че ако трябва, ще сваля и последния човек от автобуса и ще го напълни с пощенски пликове и листове от тетрадки.

Сещам се, че съм виждала това в един от по-старите филми, на които е бил сценограф – автобус, целият пълен с писма, който се отдалечава по черен път. Бели пликове летяха през отворените му прозорци.

Както и да е, писмата били не само връзката му с нея, струвало му се, че са връзка със света. Разказвала му всичко, което се е случило в София, новите книги, които е прочела.

Върнал се в средата на лятото. Шляели се по улицата. Обичал да ѝ бере джанки от дърветата или да я вдига на ръце, за да може тя да достигне високите клони. Хората минавали покрай тях по улицата и се възмущавали. Те пълнели джобовете на роклята ѝ и се смеели.

Понякога играели заедно с хлапетата в квартала ѝ на дама, на криеница, на стражари и апаши. Понякога обсъждали постановки, филми, книги, бъдещето.

През есента Макс тръгнал на лекции, Матилда...

Наистина ли се е казвала така? Не е ли малко странно? – прекъсвам го.

Истинското ѝ име – Мария – се заплита из устата му.

MIELŐTT REINHARDTKÉNT SZÍNRE LÉPETT VOLNA, Max legfőképp hősszerelmesként élte meg magát. Igencsak korán csöppent a történetbe, bár ötven év távlatából könnyű ilyesmiket mondani. Akkoriban épp időszerűnek tűnt, mert hiszen a lány volt a ... ó, jaj, ő maga volt a... A felvételt visszahallgatva árulkodó hajlítások és zavaró reccsés szűrődik ki a diktafon hangszórójából. Nem a hanganyag minősége romlott, szeretném megjegyezni, hanem ez érzékelteti, hogy ez a lény volt a leggyönyörűsebb, és örökkön örökké tartó, az egyedüli és legmennyeibb, ami vele történhetett.

Történt, hogy egyszer Szófia központjában üldögélt, egy – két sugárút közé beékelődött – mellékutca sarkán. A házakat rajzolta, a csipkefüggönyös és virágcserepes ablakokat, az őszi napon sütkezéző macskákat. Gyakorolt. Akkor pillantotta meg. Szemben állt vele, és fényképezte. Így ismerkedtek meg.

Azután következett a cukrászdába és moziba járás, a városi séták rajztömbbel, illetve fényképezőgéppel a kézben. Azután az első csók, az első marakodás, az első hó. A lány nem járt egyetemre, dolgozott.

Látványosan suta párocska voltak. A lány alacsony, göndör hajú, gyors beszédű. A srác magas, vékony, fekete, hosszú ujjakkal, minden szót kétszer is megrágott, ha egyáltalán rászánta magát a megszólalásra. Kezdetben a barátai nem gondolták, hogy sokáig együtt fognak maradni. Különösen olyankor nem, amikor a lány, a fényképezőgéppel hadonászva, lófárokba fogott hajjal, összehúzott szemöldökkel és komoly hangon rákezdte: „nem értek veled egyet, Max, mert...“, a fiú pedig csak mosolygott rá, és a szemüvegét igazgatta.

A nyár elején Max elutazott népgazdaságilag hasznos mezőgazdasági munkára. A barátai azzal ugratták, hogy nem lesz elég nagy a bőröndje, hogy elférjen benne az összes levél, amit kapni fog. Ő velük nevetett, és azt felelete, ha kell, leparancsolja az utolsó embert is a buszról, és csurig tölti borítékkal és füzetlappal.

Emlékszem, láttam ezt a jelenetet egy régebbi filmben, amelynek a díszleteit ő tervezte: egy levelekkel megtömött autóbusz távolodik a földúton. Fehér borítékok száll-dostak ki az ablakából.

Szóval a levelekkel nem csak a lánnyal tartotta a kapcsolatot, hanem, úgy érezte, az egész külvilággal. A lány mindent elmesélt neki, ami Szófiában történt, és írt az új könyvekről is, amiket olvasott.

A nyár közepén ért haza. Csámборогтак а városban. Szeretett neki ringlót szedni a fáról vagy karjába kapva felemelni, hogy ő maga szedhessen a magasabban lévő ágakról. A járókelők háборогтак. Őк pedig megtöltötték а szoknyája zsebeit, és nevettek.

Néha beszálltak а kölyкөк játékába, és együtt ugróiskoláztak, бújócsкáztak vagy rablópандүроztak velük. Időnként színházi előadásokat, filmeket, könyveket, jövőдө terveket vitattak meg.

Ősszel Max visszaült az előadó padsorába, Matilda pedig...

– Тényleg így hívták? Nem furcsa ez? – vágok а szavába.

Матилда продължила да ходи във фабриката. Вечер се срещали пред телефоните на университета. Тя все закъснявала. Той нервничел и се ядосвал, че трябва да я чака. Как може човек да се загуби от работа до университета три пъти! Тя се оправдавала с това, че винаги открива нещо за снимане и просто няма време да запомни преките. През тази първа година нямали големи караници – само „малки светкавици на любовния им небосклон“.

Ако времената били други, те навярно щели да заживеят заедно. За женитба все още не можело да става и въпрос. Нито неговите, нито нейните родители били съгласни с връзката им. Трябвало да чакат, докато Макс приключи с ученето и започне работа. Понякога успявали да се скрият във вила на приятели или да останат в неговия дом, докато родителите му са в командировка. Тя лъжела своите, че ще гостува на приятелка. Малкото утрини, в които се будели заедно, били изпълнени с тишина, спокойствие и слънце, дори когато навън имало мъгла.

Някъде между сладостта на тези сутрини, вечерните срещи с приятели на Макс от академията и разговорите за бъдещето се появили и първите признаци на приближаващата буря. Той искал да живее в България, тя искала да бяга. „Къде ще бягаш – питал я – когато не можеш да намериш пътя от тук до центъра? Какво ще правиш там? Къде е там? И кой те чака?“

Отговорът, който получавал винаги е, че тук тя няма бъдеще. При първия им спор не намерил довод срещу това.

56 Райнхард си налива кафе, подава ми ябълка, намества се отново на стола си и вмъква в разказа така важните подробности.

Матилда живеела в една от пресечките на „Цар Симеон“ след Женския пазар. Майка ѝ била шивачка, баща ѝ – учител по история. След '44-та имал проблеми с властта – уволнили го, забранили му да преподава и той работел като шофьор в един завод. Матилда завършила училище, но се оказало, че като „неблагонадеждна“ не може да учи в университет. За нея бъдещето било ясно начертано и краят му свършвал в някоя фабрика. Нямала избор, започнала работа. Съучениците ѝ влезли в университета и от бригади, събрания, самодейност и студентски вечеринки, не им оставало време да се виждат с нея. След работа или четяла вкъщи, или кръстосвала града с фотоапарат в ръка. Той бил подарък на баща ѝ от негови ученици.

С времето забавлението на Матилда се превърнало в страст. Четяла книги за фотографията, доколкото ги имало, експериментирала. Обсъждала с Макс часове наред композицията, осветлението. Не говорели само за най-важното – бъдещето ѝ все така стояло в задънената улица на фабриката, и той много добре знаел това.

Не можел да ѝ отговори нищо. Като син на родители с партийни книжки и баща на относително отговорен пост, неговото бъдеще изглеждало пак начертано, но стигало доста по-далеч и даже имало възможност за леки отклонения от предварително определения маршрут.

Az igazi neve Mária, szalad ki a száján.

Matilda továbbra is a gyárban dolgozott. Esténként az egyetem előtti telefonfülkéknél találkoztak. A lány rendszerint elkésett. A fiú idegeskedett és mérgelődött, hogy várnia kell. Hogy lehet háromszor eltévedni a munkahely és az egyetem között? A lány azzal védekezett, hogy mindig elébe került valami lefényképezni való, és nem volt ideje megjegyezni a kereszteződéseket. Az első évben egyszer sem vesztek össze komolyan, csupán „apró villámok lobbantak a szerelmi égboltjukon”.

Ha más idők jártak volna, bizonyára összeköltöznek. Házasságról szó sem lehetett. Sem az ő, sem a lány szülei nem helyezték a kapcsolatukat. Meg kellett volna várniuk, hogy Max befejezze az egyetemet, és munkába álljon. Néha sikerült elbujdokolniuk valamelyik barátjuk nyaralójában, vagy a fiú lakásán, miközben a szülei szolgálati útra mentek. A lány azt hazudta otthon, hogy a barátnőjénél alszik. A kevés reggel, amikor együtt ébredtek, nyugodt volt és napfényes, még akkor is, amikor odakint mindent köd borított.

Valahol ezeknek a reggeleknek a bűvöletében, Max képzőművészeti csoporttársaival töltött esték és a jövőről folytatott beszélgetések közben jelentek meg a közelgő vihar első előjelei. A fiú Bulgáriában szeretett volna élni, a lány disszidálni akart. „Hova szöknél – kérdezte tőle -, hiszen akkor is eltévednél, ha innen elindulnál a központ felé? Mit csinálnál ott? És hol van az ott? És ki vár ott rád?”

A válasz mindig az volt, hogy itt neki nincs jövője. Az első vitájuk alkalmával Max nem talált erre megfelelő ellenérvet.

57 Reinhardt tölt még magának egy korty kávé, megkínál egy almával, elhelyezkedik a széken, és becsempészi az elbeszélésébe az ördög lakhelyéül szolgáló részleteket.

Matilda a Simon cár utca egyik mellékutcájában lakott, a női piac mögött. Az anyja varrónő, az apja történelemtanár volt. Az 1944-es hatalomátvétel után konfliktusba keveredett a hivatalosságokkal: kirúgták az állásából, megtiltották, hogy tanítson, ezért sofőr lett egy gyárban. Matilda elvégezte az iskolát, de „megbízhatatlan” családi háttere miatt nem vették fel az egyetemre. Számára világosan kijelölték a jövő útját, és azt is tudni lehetett, hogy az egy gyárban ér véget. Sok választása nem volt, munkába állt. Osztálytársai bekerültek az egyetemre, és a rengeteg mezőgazdasági munka, mozgalmi nagygyűlés, önképzőkör és diákszúr miatt nem maradt idejük találkozni vele. Munka után vagy otthon olvasott, vagy a város utcáit róttá fényképezőgéppel a kezében. A gépet az apja kapta ajándékba régi tanítványaitól.

Idővel Matilda hobbija szenvedéllyé terebélyesedett. Fotográfiai szakkönyveket olvasott, amennyiben hozzájutott, és kísérletezett. Órákon keresztül tanácskozott Maxszal a kompozícióról és a fényről. Csak a legfontosabbról nem ejtettek szót: a jövője továbbra is ottrekedett a gyár zsákutcájában, és ezzel a fiú is tökéletesen tisztában volt.

Semmit sem tudott felelni neki. Szülei zsebében ott lapult párttagsági könyv, apja viszonylag felelős posztot töltött be, így az ő jövője is meglehetősen tisztán kirajzolódott, még ha jóval nagyobb távlatokat is sejtetett, sőt, még néhány eltérést is megengedett az előzőleg felvázolt útitervtől.

Готвел дипломната си работа, когато разбрал, че към полиграфическия техникум се откриват курсове по фотография. Видял в тази новина спасение. Трябвала ѝ само диплома за средно образование и мъничко късмет, за да не я отхвърлят отново като неблагоприятна. Незнайно как, късметът проработил. Матилда се промушила между капките и започнала да посещава курса. Било необичайно за жена. Професията била тежка, чисто физически, но тя се справяла. Даже, по думите на учителите ѝ, била доста обещаваща – сред най-добрите в курса. Когато го разказва, гласът на Райнхард се изпълва със задоволство.

Надявал се, че това ще я накара да се откаже от желанието си да търси бъдещето по непознати улици в далечни градове.

Не ти ли беше интересно какво се случва зад завесата?

Интересувал се естествено. Четял, когато можел, за спектакли, изложби и концерти, но не мечтаел да живее в Париж на булевард „Сен Жермен“ и да пие кафе в „Ле дьо Маго“, докато Жана Моро минава по отсрещната страна на улицата. Оказало се, че въпреки курса по фотография или дори още повече след него, тя си мечтаела точно за това. Не си представяла как снима герои на труда, строени под потрет на вожда. „И аз не мога да си я представя – прекъсвам го“. Тук има пауза в записа.

Не можели да стигнат до решение, но и не говорели често за това. Обикновено само след онези откраднати утрини, в които тя се събуждала в ръцете му и започвали, още сънени, да градят планове за бъдещето. Винаги се оказвало, че единият иска да се събужда в Париж, другият в София. Макс вече имал сериозен довод срещу нея – и двамата – заедно и по отделно – имали бъдеще в България. Споровете завършвали с целувки и, когато било възможно, сутрините продължавали до вечерта.

Макс завършил и бил разпределен като помощник сценограф – щял да снима първия си филм. Благодарение на гаранциите и препоръките на един от преподавателите ѝ, тя успяла да получи работа в СП „Реклама“.¹ Изглеждало сякаш и двамата се вълнували от новото начало. Нямали търпение да се срещнат вечер и да си разкажат всичко, случило се през деня. Обсъждали сценографията, рекламите, за бъдещето време не оставало. Макс се успокоил – Матилда била заета и щастлива, дори не мърморела против задължителните вечери за партийно-политическа просвета – всеки понеделник – нито срещу задължителните групови посещения на културни мероприятия. Била заета да снима и да го обича и за него това било достатъчно. Все по-често сутрин, докато пътувал към киноцентъра, виждал живота им, прострян като безкраен релсов път, минаващ през поля, гори и планини, огрян от слънце. Бил толкова замаян и улисан в работа и в чертаене на общи планове, че не забелязал как е попаднал право в околото на бу-

¹ — СП „РЕКЛАМА“ – През 1958 година в България се създава първото рекламно предприятие „Разгласа“, което през 1960 г. се трансформира в СП Реклама

към Министерството на вътрешната търговия и услуги.

Épp a diplomamunkáján dolgozott, amikor a fülébe jutott, hogy a nyomdászati szakközépben fotótanfolyamot indítanak. A hír felért egy kisebbfajta megváltással. Csak érettségihez kötötték a felvételt, illetve kellett hozzá még egy kevéske szerencse, nehogy újfent megtalálják benne a reakciót. Valami kifürkészhetetlen oknál fogva ezúttal összejött nekik. Matilda észrevétlenül becsusszant a tanfolyamra, és rendszeresen látogatta a foglalkozásokat. Nem számított kifejezetten női foglalkozásnak. Nehéz fizikai munkával járt, de nem bánta. Még a tanárai is ígéretes tehetségnek tartották, a legjobbak egyikének. Mesélés közben Reinhardt hangjából kicseng az elégedettség.

Abban reménykedett, ez majd eltántorítja attól, hogy ismeretlen utcákon és távoli városokban keresse a jövőjét.

– És nem is érdekelt, mi zajlik a vasfüggöny mögött?

Természetesen érdekelte. Amikor csak tehetett olvasott beszámolókat színházi előadásokról, kiállításokról, koncertekről, de nem vágyott arra, hogy Párizsban a Saint Germain sugárúton, és a Les Deux Magotsban szürcsölje a kávéját, miközben Jeanne Moreau csattog el a szemközti járdán. Kiderült, hogy a fotókurzus ellenére, vagy talán éppen miatta, a lány egyre inkább erre áhítozott. Nehezére esett elképzelnie, amint egy életen át a munka hőseit fotózza, a vezér arcképével a háttérben. „Én sem tudnám őt elképzelni ebben a szerepben” – szakítom félbe a mondókáját. Itt hosszabb szünet következik a felvételben.

Nem tudtak dűlőre jutni; igaz, nem is beszélgettek erről gyakran. Leginkább azokon az elcsent reggeleken fordult ez elő, amikor egymás karjaiban ébredtek, és, álmittasan belevágtak a jövő terveinek szövögetésébe. Rendre az derült ki, hogy az egyikük Párizsban akar felébredni, a másikuk pedig Szófiában. Maxnak már volt is egy erős ütőkártyája vele szemben: nekik kettejüknek együtt is, meg külön-külön is volt jövőjük Bulgáriában. A viták csókokba torkollottak, és amikor csak mód adódott rá, a reggelek elhúzódtak egészen estig.

Max végzett, és rögtön kijelölték a munkahelyét: beosztották segéd-díszlettervezőnek egy filmforgatáson. Egyik tanára kezességvállalásának és ajánlásának köszönhetően a lány el tudott helyezkedni az állami reklámügynökségnél a Reklamánál.¹ Úgy tűnt, mintha mindkettőjüket izgatta volna a pályakezdés. Alig várták, hogy este találkozzanak, és elmeséljék egymásnak, mi történt napközben. Megvitatták a díszleteket, a reklámokat, a jövőre nem maradt idő. Max megnyugodott: Matilda majd kicsattant a boldogságtól, még a kötelező hétfői agitprop vacsorák miatt sem zsörtölődött, és a csoportosan látogatott kulturális programok sem mentek az agyára. Éppen eléggé lefoglalta a fényképezés és a szerelem, ami a fiúnak bőven elég is volt. Reggelente, úton a filmgyárba, egyre gyakrabban látta úgy az életüket, mint egy végtelen sínpárt, mely napsütötte mezőn, erdőn és hegyen át vezet a végtelenbe. Olyannyira lekötötte a munkája és a közös jövő tervezésének gyártása, hogy észre sem vette, hogyan került a forgószél töl-

¹ — AZ ELSŐ BOLGÁR REKLÁMÜGYNÖKSÉGET a Raz-glaszát (kb. Hírverés) 1958-ban hozták létre, melyet

1960-ban szerveztek újra a Belkereskedelmi és Szolgáltatási Minisztérium égisze alatt Reklama néven.

рята. Да, на няколко пъти Матилда му се оплакала, че ѝ връщат снимките, че не ѝ дават свобода, че ѝ казват как да си върши работата. Ядосвала се, че някои от колегите ѝ я съветват да не рита много срещу ръжена, защото няма смисъл, негодувала. Макс я разбирал, съчувствал ѝ, давал ѝ съвети, спорел с нея или се съгласявал – според ситуацията, но не бил подготвен за вечерта, в която тя дошла на срещата им разплакана, обидена и го попитала дали все пак не иска след като завърши работата си по филма да подготвят всичко и да избягат. Замълчал. Не знаел какво да отговори, защото повече от всичко искал да поемат по един-единствен път и той нямал нищо общо с опасностите и несгодите на емигрантския живот. Разказал ѝ своята представа. „Пътят ти е релсов – отговорила Матилда – в това е разликата между нас.“ После си тръгна.

Следващите дни му се налагало почти да ношува на снимачната площадка и нямал време да я потърси. Било му тежко, чогаво и все пак не се притеснявал много. Между всичките подробности, оставало най-важното – когато той започвал изреченията, тя ги довършвала или пък обратно. Вярно, че сънувала Париж. Бил сигурен, че тя сънува тези улици, които не е виждала дори на снимка и сънят ѝ става все по-реален. Но Париж си е абстракция, как да живееш там?

Имали приятел, който работел в сладкарница на „Графа“ – при него си оставяли бележки. Затова още в първия свободен час, Макс отишъл там. Приятелят му казал, че Матилда е идвала веднъж преди два дни, но не му оставила бележка. Той ѝ написал, че ще я чака всяка следваща вечер на „Попа“ в 20:30, докато дойде. После отново хукнал към снимачната площадка. Вечерта, на връщане, помолил една баба в Бояна да му набере букет божури от градината си. Изпратила го с цяла кофа цветя. Бил се подготвил с парче картон и химикал. Когато стигнал до мястото на срещата, нея още я нямало. Надраскал с химикала „Божури сорт „Матилда“ и закрепил картона на кофата.

Чакал дълго, но тя не дошла. Сладкарницата отдавна била затворила, нямало как да провери има ли отговор. Преди да тръгне оставил кофата с божурите и надписа така, че да могат да се виждат отвсякъде. На другата сутрин отишъл в сладкарницата. Приятелят му поклатил отрицателно глава – не била идвала, нямал нищо, което да му предаде, но за да го ободри, разказал какво видял, когато отворил сутринта. Три хлапета с чанти на гърба носели в ръцете си снопове божури, гонели се и крещали. Около тях навсякъде хвърчали бели и червени божурени листа, а подире им подтичвало куче със скъсана картонена табелка на врата, на която пишело „Матилда“. „Не е ли смешно, а? Тези шантави деца... толкова рано сутрин.“ „Смешно, да“ – навярно е отговорил Макс, преди отново да тръгне към киноцентъра.

Чакал я цяла седмица преди да се реши да отиде до дома ѝ.

Говорил с баща ѝ. Тя ги била запознавала преди година-две, но той, също както и семейството на Макс, не бил очарован от връзката им, затова и повече не повторили срещата. Знаел, че Матилда не разказва за него в къщи. Били решили да се оженят и после да им съобщят. И все пак на Райнхард му се струва-

цсеребе. Persze, említette már neki Matilda, hogy visszadobják a fotóit, és megmondják neki, hogyan végezze a dolgát. Bosszankodott, hogy több kollégája is figyelmeztette már, ne pisiljen a széllel szembe, mert ráfarag, mégsem fogta vissza magát. Max megértette, együtt érzett vele, tanácsokat adott neki, vitatkozott vele vagy helyeselt neki a helyzettől függően, csakhogy az a bizonyos este felkészületlenül érte: Matilda zokogva és vérig sértve érkezett a randevúra, és megkérdezte tőle, nem akar-e mégis a forgatás befejezése után elrendezni otthon mindent, és külföldre szökní. Erre elhallgatott. Nem tudott mit felelni. Mindennél jobban szeretete volna, ha azon a közös úton indulnak el, és annak a bizonyos egynek semmi köze nem volt az emigránsélet veszélyeivel és buktatóival. Elmesélte a saját elképzelését. „Te sínen vagy – felelte Matilda -, ez a különbség kettőnk között.” Aztán hazament.

A következő néhány nap úgy alakult, hogy szinte az éjszakáit is a forgatáson töltötte, ezért nem tudta megkeresni Matildát. Nyomasztotta az érzés, szorongott, de ezzel együtt sem aggódott igazán. A sok részletkérdés mellett a legfontosabb azért megmaradt: amikor ő elkezdett egy mondatot, a lány befejezte, és fordítva. Igaz, Párizsról álmodott. Biztos volt benne, hogy azokról az utcákról álmodik, amelyeket még fényképen sem látott, az álma pedig egyre valóságosabbá válik. De hiszen Párizs csak egy absztrakció, hogy élhet benne az ember?

Az egyik barátjuknál hagytak egymásnak üzenetet, aki az Ignatiev gróf utcában dolgozott egy cukrászdában. Amint került egy szabad órája, Max rohant hozzá. A barátja azt mondta neki, hogy Matilda két napja járt ott utoljára, de nem hagyott neki semmit. Ő azt az üzenetet hagyta neki, hogy ezentúl a pátriárka szobránál várja minden este fél kilenckor, amikor jön, jön. Aztán visszarohant a forgatásra. Este megkért egy öregasszony, hogy szedjen neki a kertjében egy csokor bazsarózsát. Egy egész vödör virággal bocsátotta útjára. A randevún egy darab kartonpapírral és egy tollal jelent meg. Odaért, a lány nem volt ott. Felírta a kartonlapra, hogy „Matilda típusú bazsarózsá”, majd felerősítette a vödörre.

Hosszan várt rá, de a lány nem jött el. A cukrászda már rég bezárt, nem tudta megnézni, jött-e válasz. Mielőtt hazaindult volna, elrendezte a virágot a vödörben, és úgy rendezte el rajta a feliratot, hogy minden irányból látni lehessen. Másnap reggel elment a cukrászdába. A barátja tagadólag ingatta a fejét: a lány nem jött, semmi sem volt, amit átadhatott volna neki; de hogy felvidítsa, elmesélte neki, mit látott reggel nyitáskor. Három kölyök, hátukon az iskolatáskával, nagy köteg bazsarózsával a karjukon kergetőztek és ordítottak. Körülöttük szerteszét szálltak a fehér és vörös szirmok, utánuk meg egy kutya ugrabugrált, nyakában egy szakadt „Matilda” feliratú kartonlappal. „Vicces, ugye? Ezek a lökött gyerkőcök... ilyen korán reggel.” „Vicces hát” – válaszolhatta Max, mielőtt újra a filmgyár felé vette az útját.

Egész héten át várta, végül rászánta magát, hogy elmegy hozzá a lakására.

Beszélt az apjával. Matilda még egy-két évvel azelőtt bemutatta őket egymásnak, de az apja, akárcsak Max családja, nem volt elragadtatva a kapcsolatuktól, ezért aztán több találkozás nem is lett belőle. Tudta, hogy Matilda nem beszél róla a szüleinek. Úgy határoztak, hogy előbb összeházasodnak, és csak utána jelentik be otthon. Ennek

ло, че мъжът го помни. Казал учтиво, че дъщеря му е на гости при роднини и ще се върне скоро и го отпратил. Макс чакал още седмица. Работата по филма вече не вървяла. Правел грешки, мъмрили го по другарски – било му все едно. Минавал сутрин и вечер през сладкарницата. След седмица отишъл пак в дома ѝ. Почукал на вратата, викнал през оградата – нямало никого. Една съседка минала: „Няма ги, момче. Не живеят вече тука, преместиха се цялото семейство.“ Не знаела къде, станало много бързо. На единия ден говорила с Божана – майката на Матилда – на другия ден ги нямало.

Макс се върнал в къщи, вечерял с родителите си, на следващата сутрин отишъл на работа, после се прибрал и така поредица от дълги дни. Опитвал се да ги намери, разпитвал. Една вечер, вместо с вечеря, родителите му го чакали със скандал. Обвинили го, че иска да съсипе семейството и бъдещето си заради някакво момиче. Не трябвало да разпитва повече. Щом са преценили, че трябва да изселят тези дегенерати някъде, то значи имало причина. Макс се хванал за думата „изселят“, но не успял да научи нищо повече. Майка му плачела, подпряна на масата с дантелена покривка в хола. Баща му тропнал по същата тази маса с думите, че е време да порастне и няма да търпи синът му да излага името и положението му на риск заради някакви младежки увлечения. Било безсмислено да се говори. Млъкнал.

Премиерата на първия му филм, макар и като помощник сценограф, наближавала. Една сутрин, както обикновено, минал през сладкарницата, оставил за Матилда малък пакет с бележка и никоой повече не го видял. След повече от година криволичения и убежища стигнал до Париж.

- Откъде си знаел, че е там?
- Не знаех.

СОФИЯ – ИСТАНБУЛ – БЕЖАНСКИ ЛАГЕР БЛИЗО ДО РИМ – ПАРИЖ, 1963 – 1965

След семейния скандал и изгърваната думичка „изселване“ Макс лесно се досетил какво се е случило. Бързото „преместване“ на родителите, дългото мълчание на Матилда и странното ѝ гостуване при роднини без да го предупреди, доказвали само едно – избягала е.

Надявал се, че докато се е разхождала насън по улиците на Париж го е държала за ръка, за да му е лесно да я последва и наяве. Решението дошло логично, бързо, без никакви съмнения. Не му отнело много време да се свърже с когото трябва, да разучи маршрута и да се подготви. Не казал на никого за плана си. Затова навярно не било толкова трудно да напусне София. Пътувал с влака, докъдето било възможно. После стигнал до забранената зона около Резово и, из-

ellenére úgy érezte, hogy az öreg emlékezett rá. Udvariasan azt mondta Maxnak, hogy a lánya rokonoknál vendégeskedik, hamarosan hazatér, majd elküldte a fiatalembert.

A filmgyárban a munka döcögősen ment. Hibát hibára halmozott, párszor barátian megdorgálták, de fel sem vette. Reggel és este benézett a cukrászdába. Egy hét múlva megint ellátogatott a lány házába. Bekopogtatott, bekiabált a kerítésen át, de senki sem válaszolt. Végül egy arra járó szomszédasszony világosította föl: „Nincsenek itt, fiam. Nem laknak már itt, az egész család elköltözött.” Nem tudta, hova mentek, túl gyorsan zajlott le az egész. Egyik nap még beszélt Bozsánával, Matilda anyjával, a közvetkezőn már csak a hült helyüket találta.

Max hazament, megvacsorázott a szüleivel, másnap elment dolgozni, aztán megint hazament, és teltek-múltak a végtelen napok. Megpróbálta kideríteni, hol lehetnek, mindenféle kérdezősködött. Egyik este a szülei vacsora helyett botrányt rendeztek. Azzal vádolták, hogy tönkre akarja tenni a családját valami cafka miatt. Megtiltották neki, hogy tovább kutakodjon. Ha egyszer az a döntés született, hogy ki kell telepíteni ezeket a kártevőket, akkor annak biztosan oka van. Max belekapaszkodott a „kitelepítették” szóba, de semmi többet nem sikerült megtudnia. Az anyja a csipketerítővel letakart étkezőasztalra támaszkodott a nappaliban, és rázta a zokogás. Az apja ugyanezt az asztalt verte, és azt darálta, ideje végre felnőnie, és nem tűri, hogy a fia kockára tegye a jó hírnevét és a család társadalmi helyzetét holmi ifjonti felbuzdulások miatt. Teljesen értelmetlen lett volna bármit is mondania. Ezért inkább elhallgatott.

Közeledett filmbemutató napja, s bár igaz, hogy csak segéd-díszlettervezőként vett benne részt, akkor is ez volt élete első filmje. Egyik reggel, szokás szerint, benézett a cukrászdába, otthagyt Matildának egy levéllel kísért apró csomagot, és soha többé nem látta senki. Hosszú kanyargás és bujkálás után eljutott Párizsba.

- Honnan tudtad, hogy ott van?
- Nem tudtam.

SZÓFIA – ISZTAMBUL – RÓMA MELLETTI MENEKÜLT-TÁBOR – PÁRIZS, 1963–1965

A családi botrányt, és a véletlenül elejtett „kitelepedés” szó után Max könnyen kikövetkeztette, mi történhetett. A szülők sietős „elköltözése”, Matilda hosszú hallgatása és különös, előzetes bejelentés nélküli látogatása a rokonoknál csakis egyet bizonyíthatott: a disszidálást.

Abban reménykedett, hogy miközben álmában Párizs utcáit járta, a lány a kezét fogta, hogy aztán könnyebb legyen neki a valóságban is követnie. A döntés logikus, gyorsan jött, egy csepp kételyt nem ébresztett. Nem állt sokba felvenni a kapcsolatot a megfelelő emberrel, kideríteni az útvonalat és felkészülnie. Senkinek sem szólt a terveiről. Talán ezért sem esett nehezére elhagynia Szófiát. Ameddig lehetett, vonattal utazott. Aztán elért a Rezovo körüli zárt határterületre, és az órhelyeket kikerülve

бягвайки постовете, се промъкнал през гората. Стигнал до брега на реката и се крил в храстите до вечерта.

Нямало с кого да се сбогува, спестил си всички сълзи, изпращания, родители, които да го предадат за негово добро. Времето също било на негова страна – топла вечер с облаци. Какво си мислел? Нищо. Не бил достатъчно подготвен, за да се страхува от това, което би могло да му се случи преди да стигне до Париж. Надявал се само да преплува реката безпроблемно и да успее да се разбере с турските граничари. Така и станало. Преплувал, турците го намерили, а той побързал да се предаде. Последвали разпити и обяснения на смесица от няколко езика. Войниците явно имали опит с българи, които се опитват да избягат през страната им. След седмици на разпити, местения из разни градове, очакване и разпити, и срещи с други българи, които като него били опитали късмета си през Резово, най-сетне го изпратили в Истанбул.

Не знаел откъде е избягала Матилда – през Гърция или през Турция. Не бил подготвен за Истанбул – за цветовете, миризмите, хората. За първи път попадал в град по-голям от София. Шумът го подлудявал. Морето му се виждало горделиво, мълчаливо, твърдо – имал чувството, че ако влезе във водите му, те ще го смажат. Никакви книги, картини или филми не можели да се сравнят с този октопод, който се излежавал на двата бряга на Босфора.

Живееел заедно с още десетина българи в емигрантска квартира в отдалечен квартал. Работели каквото има. Понякога само един намирал работа, другите чакали на него. От новите си познайци научил, че обикновено бягат към Европа и Америка с кораби. Схемата била наглед проста, но трудна за изпълнение. Емигрантите избирали кораб, издебвали охраната, скривали се в товарните помещения и оставали там с дни. Излизали, когато вече бил достатъчно далеч от Турция. Капитанът нямал друг избор освен да ги остави на някое пристанище или пък, когато желаният бряг приближи, да накара бежанците да скочат във водата и да плуват, за да излязат сами на новата земя. Понякога се случвало и да са много принципни – тогава връщали предалите се отново в Турция.

Макс бил строител, градинар, сервитьор, мияч. Когато имал време, обикалял улиците, емигрантските кафенета, магазините. Надявал се, че може да я срещне някъде. Надявал се странната ѝ способност да се губи и да разчита на късмета си и на случайността, да са я извели на правилната улица – при някой, който би ѝ помогнал. Представял си я сама сред шумотевицата, в някоя квартира с още десетина души, работеща в кухнята на ресторант. Разпитвал емигрантите не са ли виждали жена с разпуснати къдрави коси, която е способна да кръстосва сама из улиците на града, да пие чай с мъжете в кафенетата и да играе табла.

Понякога се случвало да отиде на нова работа, на строеж например и непознати българи да му разкажат по време на почивката за младеж, който обикаля Истанбул и се опитва да намери игла в купа сено. И то в неподходящата купа. Тогава си мълчал.

В старата част на града жените вървели по улиците забрадени, зад мъжете си, или пък скрили лицата си в рамото им. Как ли би изглеждала тя, размаха-

а̀тсurrant az erdõn. Elérte a folyót, és estig elrejtõzött a part menti bozótosban.

Nem volt kitõl elbúcsúznia, megspórolta magának a könnyeket, a kikísérést, a szülõi gondoskodást, mely – a saját érdekében – kiszolgáltatta volna a hatóságoknak. A felhõs, meleg éjszaka is neki kedvezett. Hogy mi járt a fejében? Semmi. Nem volt kellõen felkészült, hogy féljen attól, ami rá várt még mielőtt Párizsba érkezik. Csupán abban reménykedett, hogy sikerül minden gond nélkül átúsznia a folyót, és utána szót tud érteni a török határõrökkel. Így is történt. Átúszott, a törökök rátaláltak, õ pedig sietett megadni magát. Aztán többször kihallgatták, magyarázkodott vagy tucatnyi nyelv keverékén. A katonáknak nyilván nem elõször akadt dolguk szõkevény bolgárokkal, akiknek a menekülési útvonala az õ országukon vezetett keresztül. A kihallgatások több héten át tartottak, közben városról városra utaztatták, találkozott más bolgárokkal is, akik Rezovón keresztül próbáltak szerencsét, majd végül átszállították Isztambulba.

Nem tudta, merrefelé szökött ki Matilda, Görög-, vagy Törökországban keresztül. Nem készült fel Isztambulra: a színekre, a szagokra, az emberekre. Elõször járt Szófiánál nagyobb városban. A zaj az õrületbe kergette. A tengert fennhézázónak, hallgatagnak, keménynek látta, az volt az érzése, hogy ha belemenne, a víz összenyomná. Semmilyen könyv, kép vagy film nem adhatta vissza ennek a polipnak az érzetét, mely a Boszporusz két oldalán terpeszkedett.

Egy külvárosi emigránsszálláson helyezték el vagy egy tucatnyi másik bolgárral együtt. ezt-azt dolgozgattak. Elõfordult, hogy csak egyikük talált munkát, ilyenkor a többiek rá voltak utalva. Új sütetõ ismerõseitõl megtudta, hogy általában hajóval szöknek tovább Európába vagy Amerikába. A mutatóvány könnyûnek látszott, csak épp végrehajtani volt nehéz. Az emigránsok kiszúrtak maguknak egy hajót, kijátszották az örök éberségét, elrejtõztek a raktérben, és napokig ott gunnyadtak. Amikor a hajó kellõen eltávolodott a parttól, elõjöttek. A kapitánynak nem volt más választása, mint kitenni õket valamelyik közbülsõ kikõtõben, vagy rávenni a menekülteket arra, hogy az áhított partok közelében kiugorjanak a hajóból, és úszva ériék el az ígért földjét. Nagy ritkán elõfordult, hogy a fenemód szabálykövetõ kapitány visszafordult velük Törökországba.

Max dolgozott építkezésen, volt kertész, felszolgáló, mosogatófiú. Amikor akadt egy kis ideje, az utcákat rõtta, az emigráns kávéházakban ücsörgött, és a boltokban nézelõdött. Reménykedett, hogy valahol összefut Matildával. Remélte azt is, hogy a lány különös képessége, hogy elkeveredjen, és a szerencsére és a véletlenre hagyatkozzon, végül kivezeti a megfelelő utcára, olyasvalakihez, aki segíteni tudna neki. Többször megjelent lelki szemei elõtt, amint a városi hangzavar kellõs közepén, tizedmagával lakik egy lakásban, és egy vendéglõ konyhájában dolgozik. Faggatta a bevándorlókat, nem láttak-e egy göndör, loboncos hajú nõt, aki képes egymagában járni a város utcáit, férfiakkal teázni és ostáblázni a kávéházban.

Elõfordult, hogy épp új munkahelyre került, például egy építkezésre, ahol ismeretlen bolgárok egy fiatalemberrõl meséltek neki a pihenõ idején, aki Isztambulban cirkál, és tût keres a szalmakazalban. Ráadásul a legkilátástalanabb kazalban. Ilyenkor szépen csendben meghúzta magát.

Az óvárosban a nõk vagy elkendõzve lépkedtek, néhány méterrel a férjük mögött, vagy a válluk mögé rejtették az arcukat. Mennyire viccesen festene itt õ, fényké-

ла фотоапарата си в ръка: „... защото, Макс, не съм съгласна с теб и трябва...“

След повече от половин година чакане най-сетне се оказало, че част от емигрантите могат да заминат за Италия без да се крият в товарното отделение на някой кораб. Макс бил сред тях.

– Писа ли на родителите си?

– Не.

– Не ти ли беше мъчно, че ще страдат?

– Бях сигурен, че няма да пострадат. Все пак баща ми беше верен на партията, а и бях убеден, че за да запази името си чисто, ще ме затрие от семейната история с такава лекота, че даже да не мога да се натъжа.

Оказало се, че греша, но това разбрал години по-късно, след като писмата му се върнали неразпечатани в Париж с бележка, че баща му починал от инфаркт малко след неговото заминаване, а майка му завършила дните си съвсем сама в хола с дантелена покривка на масата. Писмата му били позакъснели с няколко години. Непознатият, който ги изпратил обратно на адреса на подателя, бил спестил подробностите. Родителите му били поставени под наблюдение. Забрали им да пътуват извън града, а много скоро след бягството на Макс предложили на баща му да се пенсионира. Приятелите на семейството бързо се отдръпнали. Опасно е да дружиш с такива хора, уж верни на партията, а пък синът им избягал да гради светлото бъдеще някъде, където и без това всички подозират, че е светло.

Това Райнхард узнал по-късно, когато се завърнал в България. Дори тогава се успокоявал с мисълта, че баща му е починал не от мъка, че го е загубил, а защото не е понесъл позора, нанесен от сина. Все пак си мисля, че греша. Представям си майка му, с накъдрена коса, на едри ролки, седи сама до холната маса с дантелена покривка и гледа към вратата, през която не влиза вече никой. Не влиза вече той. Дали е съжалявала за сцената, която му устроили няколко месеца по-рано? Дали вече всяка сълза, пролята тогава над дантелената покривка на холната маса не ѝ се е струвала ненужно преувеличение? Дали си е представяла, че синът ѝ се връща в къщи, хванал за ръка онази така непоносима негова любима, докато пред тях, по пътеката, търчат хлапетата им? Не може да не си е представяла нещо подобно. Дантелената покривка, останала докрая на масата в хола, я издава. Надявам се, че с времето Райнхард също се е досетил за истината. Не може да е било по-иначе от това, че са го обичали.

Макс си признава, че преди да стигне до Париж, дори и не помислил за тях. Липсвали му само две неща – рисуването и Матилда. Често поглеждал към ръцете си, отдавна не ръце на сценограф, по-скоро на зидар, мазач, копач, и се чудел дали ще си спомни как се държи молива и няма ли да го загуби между раната отдясно и мазолите отляво.

pezőgépet lóbálva a kezében, és fennhangon karattyolva: „...mert, tudod, Max, nincs igazad abban, hogy...“

Több mint fél év telt el így, amikor kiderült, hogy a menekültek Olaszországba utazhatnak anélkül, hogy egy hajó karakterében kellene bujdoskolniuk. Max az elsők között indult útnak.

– Írtál a szüleidnek?

– Nem.

– Nem aggódtál, hogy szenvednek?

– Biztos voltam abban, hogy nem szenvednek hátrányt. Az apám végső soron hű volt a párthoz, meg aztán meggyőződésem volt, hogy játszani könnyedséggel kitörli a nevemet a család történetéből, ha az ő neve tisztasága kerül veszélybe, szóval még csak az esélyt sem adta volna meg nekem a bánkódásra.

Kiderült, hogy tévedett, de ezt csak évekkel később tudta meg, amikor a levelei felbontatlanul kerültek vissza Párizsba, egy magyarázó jegyzettel, hogy az apja infarktusban hunyt el nem sokkal az elutazása után, az anyja pedig kilátástalan magányban élte le utolsó napjait a csipketerítős nappaliban. A levelei kissé megkéstek. Az ismeretlen, aki a leveleket visszaküldte a feladónak, nem tartotta fontosnak, hogy kitérjen a részletekre. A szüleit megfigyelés alá helyezték. Megtiltották nekik, hogy elhagyják a várost, Max szökése után pedig felajánlották az apjának a nyugdíjazását. A család barátai hamar elmaradoztak. Veszélyesnek számított olyan emberekkel tartani a kapcsolatot, kik elviekben hűségesek a párthoz, de a fiúk máshova menekült fényes jövőt építeni; olyan helyre, ahol amúgy is sejthető volt, hogy elég fényes.

Reinhardt ezt már csak akkor tudta meg, amikor visszatért Bulgáriába. De még akkor is azzal vigasztalta magát, hogy az apját nem a gyereke elvesztése miatti bánat emésztette el, hanem a szegény, amit fejére hozott. Én azért mégis azt gondolom, téved. Elképzelem az anyját, amint nagy hajcsavarokkal göndörített frizurával, egy szál magában ücsörög a nappali asztalánál, és folyton bejárati ajtót lesi, melyen már senki sem lép be. Legkevésbé a fia. Vajon megbánta-e a jelenetet, amit pár hónappal azelőtt rendeztek? Vajon elképzelt-e, hogy akkora már erős és felesleges túlzásnak érzett minden egyes könnycseppet, amit abban a helyzetben a csipketerítőre hullajtott? Vajon elképzelt-e magának, hogy a fia hazatér, kézen fogva vezeti azt az elviselhetetlen libát, miközben a porontyaik előttük rohannak a futószőnyegen? Lehetetlen, hogy ne képzelt volna el valami hasonlót. A csipketerítő, mely végig a nappali asztalán maradt, elárulja. Feltételezem, idővel Reinhardtnak is felderengett az igazság. Nem lehetett nagyon másként, mint hogy tényleg szerették.

Max bevallja, hogy mielőtt Párizsba ért volna, egy pillanatra sem jutottak eszébe a szülei. Csak két dolog hiányzott neki: a rajzolás és Matilda. Gyakran pillantott a kezére, és nem egy díszlettervező ujjait látta, hanem egy kőművesét, mázolóét, fölművesét; eltöprengett azon, visszaemlékszik-e majd arra, hogyan kell a ceruzát fogni, és vajon nem vész-e el a rajzeszköz a jobboldalon hegesedő seb és baloldali bőrkeményedés között.

В бежанския лагер, близо до Рим, се оказало, че живее в една барака с българин, който от години се опитвал да избяга във Франция – все неуспешно. Всеки път го хващали и връщали. Местели го от лагер в лагер. Бил минал всички курсове – за електротехници, за цветари, знаел вече италиански, посещавал и курса по английски. Запълвал времето от нищото до нищото в очакване на нова възможност да избяга.

За първи път Макс се уплашил.

Тук жените били по-скоро рядкост и всички живеели с мъжете или с родителите си. Нямамо нито една, която да е тръгнала сама да преминава граници.

Започнал отново да рисува. Имал чувството, че пръстите го сърбят отвътре и всеки миг ще счупи молива или ще скъса листовите. Ходел по бараките. Молел хората да му позират. Те се радвали, че ще получат свой портрет, а той, докато рисувал, ги разпитвал. Как са стигнали до тук? Как са избягали? Не са ли срещали по пътя си сама жена с фотоапарат и къдрави коси – ниска, прилична на момиченце. Те се смеели. Нямамо толкова глупава жена. Навярно е била с някоя все пак. Не е била. Подарявал им портрета и се захващал със следващия.

Единственият, който отказал да му позира бил Димитър – мъжът с много бягства. На молбата му да го рисува отвърнал, че не е виждал сама жена, която да прекосява границата. Не е чувал за сама жена по бежанските лагери и със сигурност не я е срещал по пътеките в Алпите, откъдето трябва да се мине, за да се стигне и прекоси тайно границата с Франция. Но ако Макс много иска, могат да тръгнат заедно следващият път и сам да провери дали не е оставила за него някаква следа – червено шалче или пък къдрица. Смеел се. „Съгласен съм“ – отговорил Макс.

Докато, няколко месеца по-късно, не се оказали без пътека вечерта в снежната планина, той не разбирал защо Димитър все пак се съгласил да бягат заедно.

След като нарисувал портретите на всички българи – „знаеш ли, Маргарита, години по-късно видях една от картините си, окачена на стената в къща в малко село в северна Италия“ – започнал да рисува бараките, мъжете, наредени покрай тях, които пушат и говорят, пушат и говорят и гледат през огражденията, и чакат да стане вечер, за да слушат новините, за да ядат, за да избягат за няколко часа в нощта, не че има какво да се прави навън, не че някой ги чака, но просто да повърват нанякъде, знаейки, че няма да стигнат до ограда, и да погледат светлините на Рим.

Димитър не бил от разговорливите. Не слушал радио в съседната барака заедно с останалите, не участвал в споровете, не бистрел политиката. Макс така и не узнал защо е избягал от България. Има ли жена, деца и защо така упорито се опитва да стигне до Париж. Вечер сядали заедно по-далеч от входа на бараката, в която спяли. Единият рисувал, другият мълчал. После обсъждали подробности около бягството. Понякога Димитър му разказвал за „Чинечита“. Филмовото градче допреди няколко години било повече лагер за бежанци и по-малко място за снимане на филми. Когато все пак имало продукции, бежанците също участвали в масовките. Той самият се снимал в няколко филма – най-сполучливите бягства в живота му.

А Рóмаa melletti menekülttáborban kiderült, hogy egy barakkba került egy másik bolgárral, aki évek óta sikertelenül próbál átszökni Franciaországba. Minden alkalommal elkapták, és visszatoloncolták. Táborról táborra hurcolták. Már minden tanfolyamot elvégzett: a villanszerelőit, a virágkötőit, tudott már olaszul és járt angolra. A nagy nihilben azzal ütötte el az időt, hogy leste a lehetőséget az újabb szökésre.

Max akkor ijedt meg először.

Nő alig volt, aki mégis odakerült, kivétel nélkül a férjével és a családjával lakott. Egy sem akadt, aki egymagában nekifutott volna a határoknak.

Újra elkezdett rajzolni. Úgy érezte, hogy az ujjai belülről viszketnek, és bármelyik pillanatban összetörheti a ceruzát, vagy összetépheti a papírt. Barakkról barakkra járkált, kérte az embereket, hogy álljanak neki modellt. Akit megszólított, örült annak, hogy kap egy portrét, Max kikérdezte őket rajzolás közben. Hogy jutottak el idáig? Hogy szöktek meg? Nem találkoztak-e útközben egy göndör hajú, fényképezőgépes lánnyal – alacsony, akkora, mint egy gyereklány. Nevettek. Ilyen ostoba nőszemély nincs is. Max odaajándékozta a képet, és máris belevágott a következőbe.

Egyedül Dimitar, a sokat szökött férfi nem ült neki modellt. A felkérésre rögtön azzal felelt, hogy nem látott egyedülálló nőt, aki átment volna a határon. Nincs tudomása egyedülálló nőről a menekülttáborokban, és egész biztosan nem futott ilyennel össze az Alpok ösvényein sem, melyeken végig kell menni, ha valaki titokban át akarja lépni a francia határt. De ha Max nagyon akarja, legközelebb elindulhatnak együtt is, és Max személyesen győződhet meg arról, nem hagyott-e ott neki valami jelet: egy piros keszkenőt, egy hajfürtöt. És nevetett. „Benne vagyok” – felelte Max.

Hogy Dimitar miért ment bele a közös szökésbe, azt csak akkor értette meg, amikor egy éjszaka utat tévesztettek a behavazott hegyen.

Miután az összes bolgár arcképet megrajzolta („tudod, Margarita, évekkel később megláttam az egyik képemet egy észak-olasz faluban a fara akasztva”), rátért a barakkokra, az előttük álló férfiakra, akik dohányoznak és beszélgetnek, dohányoznak és beszélgetnek, néznek ki a kerítésen, és várják, hogy leszálljon az este, meghallgathassák a híreket, ehessenek, kiszökhessenek; nem, mintha ki tudja, mi csinálni való lenne odakint, vagy várná őket ott valaki, hanem csak a járkálás kedvéért, mert végre nem kerítésbe botlanak pár lépés után, és megleshetik Róma fényeit.

Dimitar nem volt az a közlékeny fajta. Nem hallgatott a rádiót a többiekkel, nem szállt be a beszélgetéseikbe, nem politizált. Max sosem tudta meg, miért menekült el Bulgáriából, nős-e, van-e gyereke, és miért igyekszik ilyen elkeseredetten Párizsba. Esténként együtt ücsörögtek, tisztos távolságra a barakkjuk bejáratától. Egyikük rajzolt, a másik hallgatott. Aztán megtárgyalták a szökés részleteit. Dimitar néha a Cinnecitáról mesélt Maxnak: a moziváros néhány évvel azelőttig inkább menekülttáborként üzemelt, mint filmes helyszínként. Amikor mégis forgattak benne, a menekültek szerepeltek a tömegjelentekben. Ő több filmben is statisztált: ezek voltak élete legsikeresebb menekülései.

Találtak egy ürügyet a tábor elhagyására; azt mondták, Milánóba mennek vendégségbe egy barátjukhoz, és megkapták az engedélyt. Eladták a pokrócaikat, és kevéske holmijukat, ami még volt, és összeszedtek némi aprót a vonatjegyre. Lassacskán sikerült mindent megszervezniük.

Измислили предлог за напускане на лагера – казали, че ще гостуват на приятел в Милано и получили разрешение. Продали одеялата си и малкото дребни вещи, които имали, за да съберат пари за билети. Лека-полека организирали всичко.

Стигнали до Алпите, където загубили пътеката в снега. Озовали се в бяло и безразлично нищо, озъбило върховете си срещу им. Даже Димитър не можел да се ориентира. Не спирани да вървят. Не можели да допуснат, че планината ще се изпречи между тях и бъдещето. Първите няколко часа били оптимисти. После Макс паднал в снега и усетил как се отпуска – колкото повече седял, толкова по-вцепенен се чувствал. Знаел, че трябва да стане, но знанието било напълно безполезно, защото тялото му искало само едно – да спре да се движи, да забрави, да се почувства отново сякаш живее в една открадната сутрин, в която се събужда до Матилда, за да подхванат спора къде ще се събуждат занапред. Димитър го разтърсвал, бил му шамари, крещял му, че го е излъгал, че знае къде се намира тя и му обещава, че ако стане, ще го заведе при нея. Успял да го накара да се изправи и продължили да се препъват в снега, докато не открили изоставена къща. Пренощували. Късметът им все пак ги бил извел близо до Модан. Оставало им да извървят около десетина километра до самия град и то все по шосето. Това от една страна било добре, вървяло се по-лесно, а и не рискували да загубят пътя. Само че било и по-опасно, защото често минавали коли. Всеки път, когато видели фаровете им, лягали в снега, натрупан от страни от снегорините. Трябвало да стигнат до гарата и да успеят да отпътуват с влака без никой да им поиска документи за проверка.

Макс купувал билети, когато се появили полицаите. Обърнал се и изопнатото лице на Димитър го накарало да се огледа. Леко извил глава надясно – били на входа. За миг се почувствал отново вцепенен сякаш лежи в белите ръце на планината. Не му хрумвало друго освен да тръгне срещу Димитър, с широка и спокойна усмивка на лицето. За негово учудване приятелят му се шумгнал между хората, изчезнал. Затова вероятно, когато усетил как някой го хваща за ръкава и прошепва: „Крещи *voleur*?!“ изглеждал наистина изненадан. Развикал се: „Voleur! Voleur!“ Хората се извърждали любопитно, тълпата се скупчвала около тях. Обърнал се с лице към Димитър. Онзи само прошепнал: „Още имаш шанс, бягай!“ и го блъснал с все сила в тълпата. Макс се олюлял, най-близките хора го подхванали, а Димитър си пробил път през зяпачите право към полицаите. Хванали го. В суматохата Макс успял да стигне до перона и да се качи на влака. Треперил през целия път до Париж дали някой няма да го спре. По-късно се досетил, че Димитър вероятно им е загубил още време с обяснения и номера и когато са съобщили, ако изобщо са съобщили, за избягал от лагера българин, който се опитва да стигне до Париж, вече е било твърде късно.

Размърдвам се на стола си:
Защо Димитър е направил това?

2 – „VOLEUR“ (фр.) – крадец

Elértek az Alpokba, és ott a hóban eltévesztették az ösvényt. A fehér és közönyös semmiben találták magukat, sziklaormok vicsorogtak rájuk. Még Dimitar is elvesztette a tájékozódó képességét. Rendületlenül meneteltek előre. Feltételezni sem merték, hogy a hegy eltorlaszolja előttük a jövőt. Az első pár órában optimisták voltak. Aztán Max elesett a hóban, és azt érezte, hogy fokozatosan elernyed: minél tovább ült, annál dermedtebbnek érezte magát. Tudta, hogy fel kell állnia, de a felismerés kevések bizonyult a test meggyőzésére, mely fel akart hagyni a mozgással, felejteni akart, úgy akarta érezni magát, mint azokon az elcsent reggeleken, amikor Matilda mellett ébredt, és ki tudja, hányadjára, belevágott a vitába arról, hol fognak a jövőben együtt ébredni. Dimitar felrázta, pofozta, azt üvöltötte neki, hogy hazudott, tudja, hol találják Matildát, és ha talpra áll, elvezeti hozzá. Nagy nehezen feltápaszkodott, és tovább botorkáltak a hórengetegben, végül elértek egy elhagyatott házhoz. Ott éjszakáztak. Jó szerencsájuk Modena közelébe vetette őket. Nagyjából tíz kilométer volt még hátra a városig, ráadásul országúton. Ez egyfelől megkönnyítette a dolgukat: könnyebb volt járni, és az utat sem véthették el; másfelől azonban veszélyesebb is volt, mert nagy volt az autóforgalom. Ahányszor csak meglátták a távolban egy autó reflektorfényét, bevetették magukat az út szélére kotort hóbuckákba. El kellett jutniuk a vasútállomásra, és felszállni a vonatra anélkül, hogy bárki is elkérné az igazolványukat.

Max éppen átvette a pénztárostól a jegyet, amikor felbukkantak a rendőrök. Megfordult, és Dimitar feszült arcából arra következett, hogy körbe kell pillantania. Hajszálnyit jobbra fordította a fejét, és meglátta őket a bejáratnál. Egy pillanatra megint megdermedt, mintha újra a hegy fehér markába került volna. Váratlan elhatározással széles mosolyra fakadt, és elindult útítársa felé. Legnagyobb meglepetésére barátja bevetette magát a tömegbe, és felszívódott. Ezért is lepődött meg annyira, amikor a következő pillanatban valaki megragadta a kabátujját, és a fülébe súgja: „Kiabáld, hogy *voleur*?!“ Elkiáltotta magát: „Voleur, voleur!“ az emberek kíváncsian forgolódtak, kisebb tömeg verődött össze körülöttük. Dimitar felé fordult, aki csak annyit súgott oda: „Még van esélyed, fuss!“, és minden erejéből belökte a tömegbe. Max megingott, a közelében állók feltámogatták, Dimitar pedig átverekedte magát a báméskodókon, és egyenesen a rendőrök felé futott. Elkapták. A nagy felfordulásban Max kikeveredett a peronra, és felszállt a vonatra. Egész úton Párizsig reszketett, nem tartóztatja-e fel valaki. Később gondolta csak végig, hogy Dimitar valószínűleg olyan sokáig feltartotta őket a magyarázkodásával és ravaszkodásával, hogy mire felfogták, hogy a táborból menekült bolgárokról lehet szó, addigra már bottal üthették a nyomát.

Fészkelődni kezdtem a széken.

– Vajon miért tette ezt?

– Elképzelni sem tudom. Lehet, hogy ennyi próbálkozás után már megrémült attól, hogy ezúttal tényleg esélye van eljutni Párizsba.

– Mit akart ott kezdeni?

– Nem is tudom, sosem beszélt erről. A táborban arról sem volt fogalma senki-

2 – TOLVAJ (francia).

Нямам представа. Може би, след толкова опити, вече се е страхувал, че има вероятност наистина да стигне до Париж.

Какво е искал да прави там?

Наистина не знам, никога не говореше за това. Никой в лагера не знаеше нито защо е избягал от България, нито защо е искал толкова отчаяно да стигне до Париж. Защо се жертва заради мен? Никога няма да разбере.

Какво е станало с него?

Навярно след тази история са го изпратили в наказателен лагер или в затвора. Не съм го виждал повече, нито съм чувал нещо за него. Срещам други бегжанци, с които съм делил храна, барака и надежди, но никой нищо не знаеше за Димитър.

Макс не я открил. Дори не знаел дали е в този град, заминала ли е изобщо, но се надявал. Живеел в покрайнините на Париж в голяма къща заедно с още двадесет българи. Всички чакали за уреждане на документи, който ги получил, хващал пътя – квартирата била за преминаващи. Политическите емигранти поддържали връзка помежду си. Издавали вестник. Събирали се на вечеринки, работели заедно. Организирали концерти, чествали годишнини. Извън тях не може да се каже, че имало силна българска общност. Въпреки че посещавал всички мероприятия, с надеждата да я открие, Макс не успял да се сприятели с никого. Едната част от българите твърде много искала да промени света, другата твърде много искала да промени живота си. Той се опитвал само да открие жената, чийто живот, без да съзнава, започнал да живее.

Междувременно посещавал курс по френски и разтоварвал плодове и зеленчуци на пазара. Там попаднал на руски емигранти. Новите му приятели го завели на улица „Дьо ла Монтан Сент Жьоньовиев“ в руската книжарница в Париж, където се събирали. Срещу нея имало малък ресторант, собственикът бил руснак. Яднали супа – лучена, пиели водка.

Надявал се, че ако Матилда е в града, улиците ще я изхвърлят точно на този емигрантски бряг. Веднъж преследвал някакво момиче из тълпата – ниска, къдрава, с изпънати рамена. Настигнал я пред Бастилията. После се обърнал и се върнал обратно на улица „Сент Жьоньовиев“. Когато през входа на книжарницата или на ресторанта, влизала жена – не особено висока, къдрава – винаги подскачал. Мъжете му се подигравали за този навик. Бил оставил нейна снимка, за да може, ако дойде, да я разпознаят и да я задържат. Висяла закачена над бара, в дясно от бутилките. Когато влизал, гледала право в него. „Добър вечер, Макс.“

Времето минавало. Вече живеел на малък таван в арабския квартал, където не било особено удобно за рисуване. Можел да избира – да рисува върху импровизираната маса или легнал по корем на пода. Започнал лека-полека да помага на един от продавачите в подреждането на плодовете и зеленчуците. Аранжирал ги така добре, че купувачите неизменно се заглеждали, задържали се пред сергията и в крайна сметка пазарували от нея. Разчуло се, че има един хамалин – българин, който може да подрежда стоката така, че хората да си развързват по-

nek, miért szökött el Bulgáriából, de azt sem tudták, miért igyekezett ennyire elszántan Párizsba. Hogy miért áldozta fel magát miattam? Sosem fogom megfejteni.

– Mi történt vele ezután?

– Ez után a történet után valószínűleg büntetőtáborba, vagy börtönbe zárták. Soha többé nem láttam, és nem is hallottam felőle. Találkoztam több olyan menekülttel, akikkel megosztottam a falatot, a fekhelyet és a reményeket, de Dimitarról senki semmit nem tudott.

Max végül nem találta meg Matildát. Még azt sem tudta, ebben a városban van-e, elutazott-e egyáltalán, csak reménykedett. Párizs külvárosában lakott, egy nagy lakásban, vagy húsz másik bolgárral együtt. Mindenki arra várt, hogy elintézzék a papírjait, és aki hozzájutott, rögtön továbbállt, mert a lakást átmeneti szállásnak használták. A politikai emigránsok tartották egymással a kapcsolatot. Lapot adtak ki. Összejöveleket tartottak, közös ügyeik voltak. Koncerteket szerveztek, évfordulókat ünnepeltek. Túlzás lenne azt állítani, hogy ezen a társaságon kívül létezett bolgár közösség. Max lelkiismeretesen eljárt minden gyűlésre abban a reményben, hogy Matilda nyomára bukkan, de senkivel sem sikerült összebarátkoznia. A bolgárok egyik része túlságosan meg akarta változtatni a világot, a másik részük meg túlságosan meg akarta változtatni az életét. Max pedig csak az a nőt akarta megtalálni, akinek akaratlanul elkezdte az életét élni.

Közben beiratkozott egy francia nyelvtanfolyamra, napközben meg zöldséget és gyümölcsöt rakodott a piacon. Ott ismerkedett meg néhány orosz emigránssal. Új barátai elvitték a de la Montagne-Sainte-Genève utcai orosz könyvesboltba, ahol társasági életet életük zajlott. A bolttal szemben működött egy kisvendéglő, aminek a tulajdonosa orosz volt. Hagymalevest ettek és vodkát ittak hozzá.

Abban reménykedett, hogy ha Matilda a városban van, akkor az utcák épp erre az emigráns partra sodorják. Egyszer egy alacsony, göndör hajú, feszes vállú lány nyomába eredt a tömegben. A Bastille előtt érte utol. Majd sarkon fordult, és visszament a Sainte-Genève utcába. Amikor a könyvesbolt vagy a vendéglő bejáratán belépett egy nem túl magas, göndör hajú nő Max mindig felugrott a székéről. A férfiak ugratták az idétlen szokása miatt. Még egy fényképet is hagyott ott, hogy ha esetleg megjelenne, felismerjék és feltartóztassák. A bárpult fölé függesztették ki, jobbra az üvegektől. Ahányszor csak belépett, mindig szembenézett vele: „Jó estét, Max!”

Telt-múlt az idő. Már egy padlásszobában lakott az arab negyedben, de rajzolni ott sem volt valami kényelmes. Két választása volt: vagy a rögtönözve összeeskábált asztalon próbálkozott, vagy hason fekvé, a padlón. Aztán fokozatosan elkezdett segíteni az egyik elárúsítónak, elrendezte a standon a portékát. Olyan különösen kombinálta össze a zöldséget és a gyümölcsöt, hogy az arra járók meg-megálltak, elnézegettek, majd végül meg is vették. Elterjedt, hogy van a piacon egy rakodómunkás, egy bolgár, aki úgy tudja felrámolni az árut, hogy attól a vevők pénztárcája könnyebben megnyílik. Hamarosan elhalmozták ajánlatokkal, és végre felhagyhatott a rakodással. Esténként betért a könyvesboltba, elvitt magával néhány könyvet. A leginkább arra kellett vigyáznia, hogy tisztán vigye őket vissza.

A város utcái kegyesek voltak hozzá: nem tévedt el gyakran. Amikor épp nem vitt magával könyvet, benézett a vendéglőbe. Ott ismerkedett meg Vagyimmal, aki egy

вечко кесиите. Не след дълго поръчките заваляли и той се отървал от хамалската работа. Вечер минавал през книжарницата, взимал книги. Най-важното било да ги запази чисти, защото после трябвало да ги върне.

Улиците на града били приветливи към него – не се загубвал често. Когато не носел книги, се отбивал в ресторанта. Там се запознал с Вадим – шофьор във филмови продукции, който една вечер минал, за да каже, че търсят хора за масовка и плащат добре. Оставил адрес и час и Макс отишъл заедно с останалите. После започнал да ходи постоянно. Запознал се с организаторите, гримьорите, фризьорите и каскадьорите, добрал се най-накрая до подизпълнителите сценографи. Запознал се и с тях. Помагал им, когато имало нужда.

- Какво се случи после?

- После като на кино – щастливата случайност, точното място, точните хора и ме наеха за помощник сценограф. Смених тавана с малка стая. Имах маса, скицници, бои, моливи. Имах едно от двете неща, които обичах. Трябваше просто да го следвам.

- Кога си се превърнал в Райнхард?

filmes cégnél sofőrködött, és egy este csak azért ugrott be, hogy statisztákat keressen egy viszonylag jól fizető produkcióhoz. Meghagyta a címet és az időpontot, Max és a többiek pedig pontosan megjelentek a helyszínen. Aztán egyre gyakrabban vetődött el a stúdióba. Megismerkedett a felvételvezetőkkel, sminkesekkel, fodrászokkal és kaszkadőrökkel, végül eljutott a díszletesekig is. Összehaverkodott velük. Alkalmanként besegített nekik.

- És mi lett ezután?

- Ezután minden úgy ment, mint a moziban: jó időben, jó helyen, megfelelő emberek felvettek díszletfestőnek. A tetőtérből átköltöztem egy kis szobába. Volt asztalom, vázlattömböm, festékem, ceruzám bőven. A két dolog közül, amit szerettem, az egyik már megvolt. Csak végig kellett járnom az utat.

- És mikor változtál át Reinhardtta?

Krasztev Péter fordítása

МИРОЛЮБА ПЕТРОВА

Декларация на артиста

MIROSLAVA PETROVA

Artistic statement

ЧОВЕК, КОЙТО Е в състояние да ме убеди в несъстоятелността на някакъв – по-начало разрешим и не представляващ траен обект на паника – проблем, е гений. Този човек, който непрекъснато ми напомня, че животът е толкова непредвидим и кратък, че в него липсват радост и надежда и всеки миг, прекаран в притеснение за миналото или за бъдещето, е престъпление, е гений. Този, който не вярва, а знае, че високата степен на издръжливост, креативността и борбата ми за постигането на една мечта, от която никога не съм се отказвала, някой ден ще даде плод, е гений. Предвид всичко това разклащането на позитивното ми мислене се дължи изключително на миговете на слабост, когато се усъмнявам в собствена-та си гениалност.

Когато кажа: „Аз съм танцьорка!“, радостна възбуда обзема всяка частица на изтощеното ми от тренировки и репетиции тяло. Преди седем години реших, че ще успея да разтегна долната част на гръбнака си в часовете по джазтанц на Габор Бако, в изискващата не малко координационен талант седнала стойка с опънато стъпало, крака и ръце. Струва ми се, минаха поне две години, докато хвърляйки поглед в страничното огледало самоуверено можах да установя: успяла съм, гърбът ми е изправен. Както и това, колко малка е тази пращинка в сравнение с разкрилите се оттогава пред мен безкрайни кривулици и дименсии на танцовото изкуство...

Лек срещу мускулни спазми, травми, психология, безоблачна радост, интриги, абстрактни теории, светлини, аплодисменти, пробив, плач и смях, географско и физическо прекриване на границите. Лабиринтът на съвременния танцьор е вълнуващ, все по-вълнуващ, комплексен, дълбок, още по-дълбок... и идва миг, в който започвам да мисля за една чиста, безупречно бяла фанелка. За фините листове на нов, недокоснат бележник и отново придобива изключителна важност разтеглянето на долната част на гръбнака, започнало преди седем години (ужасно късно, на 24-годишна възраст започнах да танцувам, което – като се изключат Габор Бако, майка ми и мен самата – всички без изключение отчетоха като пълно безумие).

Тихо е. Имам време да се поогледам. Едничката ми цел сега е да очертая най-обикновена линия по най-простия начин във въздуха. Оказва се невероятно трудно. Изчистеното движение. Има си траектория, посока, динамика, място, начин и все още го усещам твърде мръсничко. Искане ми се да измия цялото си тяло отвън и отвътре, а след това и мозъка си. Неправилните движения заседнали в мозъка, негативните чувства, съмненията... всички отмивам с голямото пране и само много жизнеспособните, издръжливи плувци успяват да се вкопчат в някоя издатина. Няма пълно очистване, но слагам карантина, там им е мястото на такива паразити.

После постепенно започва да ме интересува действието на един мускул, реакциите му, възможностите му, още повече възможности... и неусетно наистина, ала отново се оказвам в лабиринта и мечтая за кривулиците му. Не са ми непременно нужни дори упътванията на белия заек на Алиса, отново ме засмуква съвременният лабиринт на възбудата и страстта. На физическата зависимост.

AZ A SZEMÉLY, AKI képes engem meggyőzni egy adott – szinte kivétel nélkül megoldható és pánikra okot adó időt nem álló – probléma valódi jelentéktelenségéről, egy zseni. Az az ember, aki mindig eszembe juttatja, hogy az élet olyan kiszámíthatatlan és rövid, hogy minden öröm és remény nélküli, múlton vagy jövőn aggodalmaskodással eltöltött pillanata büntény, egy zseni. Az, aki nem hiszi, hanem tudja, hogy magas fokú állóképességem, kreativitásom és soha fel nem adott álmom eléréséért folytatott küzdelmem meghozza majd a gyümölcsét, egy zseni. Mindezt figyelembe véve pozitív hozzáállásom esetenkénti megrengését kizárólag azon gyenge pillanatok okozhatják, amikor kétségeim merülnek fel zsenialitásomat illetően.

Amikor kimondom: „Táncos vagyok!”, izgatott életöröm bizsergeti végig tréningektől és próbáktól fáradt testem minden porcikáját. Hét évvel ezelőtt eldöntöttem, hogy képes leszek átnyújtani a gerincem deréktáji részét a Bakó Gábor jazztáncóráján, lefejtett lábfejjel, nem kevés kar-láb koordinációs tehetséget megkövetelő ülő gyakorlat közben. Azt hiszem két évembe is beletelt, mire az oldalsó tükörbe pillantva magabiztosan konstatálhattam: sikerült, egyenes a hátam. És, hogy milyen apró kis porszemcséje ez a táncművészet, azóta elem tárult végtelen kanyarulatainak és dimenzióinak...

Izomlazítók, a jelen pillanatai, sérülések, pszichológiai gödrök és magaslatok, felhőtlen öröm, intrikák, elvont művészi elmék, fények, taps, áttörések, sírás és nevetés, geográfiai és fizikai határátlépések. A kortárs táncos labirintus izgalmas, majd egyre izgalmasabb, komplexebb, mélyebb, még mélyebb... majd egyszer csak egy tiszta, makulátlanul fehér pólóra gondolok. Egy új, érintetlen jegyzetfüzet selymes lapjaira, és ismét rendkívül fontosá válik a hát alsó szakaszának nyújtási folyamata 7 évvel ezelőttről. (Rettentő későn, azaz 24 évesen kezdtem el táncolni, amit a Bakó Gábort, édesanyámat és jómagamat leszámítva, kivétel nélkül mindenki teljes körű fejvesztésként könyvelt el.)

Csend van. Van idő kicsit kitekinteni. Most minden célom egy egyszerű vonal lehető legegyszerűbb módon való létrehozása a térben. Ez rettentő nehéznek bizonyul. A letisztult mozgás. Mindennek íve van, iránya van, dinamikája van, helye van, módja van, és még mindig túl koszosnak érzem. Ki akarom mosni az egész testemet kívül-belül, majd az agyamat is. Az agyban megült helytelen mozdulatok, negatív érzések, kételemek... mind a mosás martalékává válnak és csak a nagyon életerős, kitartó úszók képesek megkapaszkodni egy-egy kitüremkedésben. Végleges kijárat nincs, de karantén van, ott a helyük az efféle élősködőknek.

Aztán szép lassan elkezd foglalkoztatni egy izom működése, reakciója, majd lehetőségei, még több lehetőség... és észrevétlenül ugyan, de ismét a labirintusban vagyok, kacskaringókra vágyom. Még Alice fehér nyulacskajának idegenvezetése sem feltétlen szükséges, újra beszippant az izgalom és felfedezés iránti vágy kortárs labirintusa. A fizikai függőség.

Korábban mindig kellett a nyúl. Kellott, hogy bevezessen az álmaimba, ahol önmagam lehetek. Ahol olyasmiket tehetek, amiket a fizikai testem még nem képes. Most is követem, de kizárólag kedvtelésből, és mert szeretem. Már nincs rá feltétlen szükségem, hiszen én vagyok a mese főszereplője, maga Alice. Annyira vagány ez az Alice-„én”, hogy képes fejvesztve rohanni és ügyetlenül beleesni egy lyukba, majd fényéveket zuhanni nyúl nélkül is. Én döntöttem el, mi fog történni, és nem számít, hogy nem valóság,

Преди винаги имах нужда от заека. Нужен ми беше, за да ме въвежда в сънищата ми, където мога да бъда себе си. Където мога да правя неща, на които физическото ми тяло е неспособно. И досега го следвам, но само за удоволствие и защото го обичам. Нямам непременно нужда от него, тъй като аз съм главната героиня в приказката, самата Алиса. Това мое Алисово „аз“ е толкова непокорно, че е в състояние да се втурне напосоки, да падне неумело в дупка и да пропада светлинни години без заека. Аз решавам какво ще се случи, няма значение, че не е в действителността, важното е да съм щастлива. Щастлива съм, защото знам, че един ден ще стане действителност, но тогава тази действителност вече няма да е важна, защото моята приказка ще е отишла много напред, напред към нови цели и сънища.

И тъкмо когато щастливо бях отпуснала разтегнатата в съвременни танци долна част на гръбнака си в трамвай №4-6, слушайки житейските съвети на потропващата до мен възрастна дамичка, се наложи да осъзная ужасяващия факт, че съм млада, шляеща се нехранимайка, седя си безочливо, вместо да вървя да работя. Да работя? Не разбирам какво точно има предвид, ние, артистите, не работим, но че съм „млада“, много благодаря, точно така изглеждах и преди десет години. Ако не с друго, с естетичния си вид ще допринеса за оформянето на създадения от работещото общество правилен образ.

Солото, което подготвихме заедно с холандската хореографка Сане Клифорд, предизвика именно заради естетиката си най-разнообразни чувства сред унгарската публика на организирания в Театъра на площад „Бетлен“ Монотанц фестивал. Получи само добри отзиви, ала кой ли си ги спомня? Защо да помним добрите неща. Аз самата всмуквам като гъба единствено негативите и с нетърпение чакам, след като напиша тази статия, най-сетне да потъна в тънкостите на меланхоличното си страдание. Или поне така щях да направя, ако не бях гений. Не казвам, естествено, че човек на всичко трябва да се радва, малко меланхолия му се полага, ако не за друго, то поне за да бъде в хармония с неповторимия стил на един толкова талантлив холандски фотограф като Александер Ван Дер Линден.

Подготвихме „Мира Мира“ близо половин година, често работехме по няколко пъти седмично, но се случваше седмици, дори месец да не се занимаваме със спектакъла, макар и през това време да е висял непрекъснато и над главите и на двете ни. Целият процес представляваше едно много градивно, съпреживяно пътуване, по време на което аз научих за творческата работа с друго човешко същество, за чувствата и мотивацията, поне толкова колкото се развих физически, в танцовата техника и хореографски. Запознах се със Сане по време на купона след едно представление, в което – в различни парчета – аз бях участвала като танцьор, а тя като хореограф. Започналият съвсем случайно разговор ни отведе по-късно до създаването на „Мира Мира“. Най-добрите, най-красивите и най-ценните неща в живота ми, както и в случая, са резултат от спонтанни срещи, ненатоварени с очаквания, които допускам все по-съзнателно в живота си и се наслаждавам на развитието им. Чакам с нетърпение началото на септември, когато в Амстердам ще се състои фестивалът „Фриндж“, където ще имам чети-

csak az számít, hogy boldog legyek. Boldog vagyok, mert tudom, hogy egyszer valóság lesz, de akkor ez a valóság már nem lesz fontos, hiszen az én mesém sokkal előrébb jár, messze az új célok és álmok nyomában.

Így hát, épp boldogan pihentetem kortárs táncos hátsó felem a budapesti 4-es, 6-os villamoson, amikor egyszer csak egy mellettem toporgó idősebb hölgyemény életre szóló tanácsa hallatán kell szembesülnöm azzal a rémisztő ténnyel, hogy fiatal, mihaszna semmittevő, szemtelenül üldögélő vagyok, ideje dolgozni mennem. Dolgozni? Nem teljesen értem, mire gondol pontosan, mi, művészek nem szoktunk dolgozni, de a „fiatal“-t köszönöm szépen, 10 éve is pont így néztem ki. Ha mással nem, legalább esztétikumommal hozzájárulok a dolgos társadalom által felépített helyénvaló összkép megformálásához.

Sanne Clifforddal, a Holland koreográfussal készített szólóm épp esztétikája miatt váltott ki eltérő érzelmeket a magyar közönségen a Bethlen Téri Színházban megrendezésre kerülő Monotáncfesztiválon. Persze csupa jó kritikát is kapott, de ki emlékszik már arra? Miért is jegyeznék meg bármi jót. Én személy szerint csak a negatívumokat szívom szívacsként magamba, és alig várom, hogy ezen cikk megírását követően végre elmélyülhessek melankolikus szenvedésem részleteiben. Vagy legalább is ezt teném, ha nem lennék zseni. Persze nem mondom, hogy mindennek örülni kell, egy kis melankólia igenis kijár, ha másért nem is, de hogy egy ilyen tehetséges holland fotográfus, mint Alexander van der Linden egyéni stílusával harmonizáljon az ember!

A *Mira Mira* címűt körülbelül fél évig készítettük, volt, hogy heti többször is dolgoztunk rajta, és volt, hogy hetekig, akár egy hónapig hozzá sem értünk, habár ez idő alatt is ott lebegett mindkettőnkben. A folyamat egy nagyon építő, közösen megélt utazás volt, melynek során legalább annyit tanultam egy másik emberi lényvel való alkotásról, érzelmekről és motivációról, mint, amennyit fizikai, tánctechnikai, koreográfiai szempontból fejlődtem és megértettem. Sanne-t egy fellépés utáni rendezvény alkalmával ismertem meg, mely estén eltérő darabokban vettünk részt, ő mint koreográfus, én pedig mint táncos. Teljesen véletlenszerűen elindult beszélgetésünk vezetett később a *Mira Mira* létrehozásához. Életem legjobb, legszebb, legértékesebb dolgai, ahogyan ez is, elvárásoktól mentes, spontán találkozások eredményei, melyeket egyre tudatosabban vagyok képes beengedni az életembe és élvezni kibontakozásukat. Izgatottan várom a szeptember elején Amszterdamban megrendezésre kerülő fringe fesztivált, ahol négy alkalmam is nyílik majd tovább növekedni ebben a szólókoreográfiában, eltáncolva „Mirát” – azaz magamat – a fesztivál közönsége előtt. Nem sokkal később, szeptember 25-én egy double bill keretében is bemutatásra kerül majd az előadás az amszterdami Compagnietheaterben, *Double Portraits* címmel.

ри пъти възможност да израствам в този солотанц, като изиграя „Мира“, т.е. себе си пред публиката на фестивала. Малко по-късно, на 25 септември, в рамките на Дубъл Бил спектакълът ще бъде представен в амстердамския Компаниетеатер под заглавието *Double Portraits*, Двойни портрети.

МАРГАРИТ МИНКОВ

Весел гъделичкащ смях

MARGARIT MINKOV

Vidám csiklandozó nevetés

Когато беше изобретено летенето, всичко вървеше как да е. „Как да е“ ще рече да подтичваш нагоре-надолу край реката, а хвърчене дори да не ти дойде на ум. „Дори да не ти дойде на ум“, това значи да подтичваш толкова бързо, че нещото, което ти трябва да дойде на ум, изобщо да не може да те настигне.

– Да, обаче – ще рече някой, който знае всичко, – изобрети ли се летенето?

– Да, обаче – ще трябва да отговоря аз – летенето се изобрети.

И ето, това, което се случи, се случи по този начин:

Един ден Дългоклюният Дългомислещ Щъркел, както се разхождал край реката, усетил, че нещо му идва на ум. „Не е на добро това“ – рекъл си и започнал да подтичва. И нещото, което било една мисличка, продължило да го преследва. „Ох да го вземат жабите – ядосал се той. – Хубаво се наредих!“ И хукнал колкото му държат краката. Мисличката – и тя след него. Тичал Дългоклюният Дългомислещ Щъркел, преброил двама планини и си рекъл: „Хайде де! Не ми стига тичането, дето го тичам, ами ще се занимавам и с преброяване!“ И престанал да брой. Но не и да тича. Когато претичал всичко, което можело да бъде претичано, окончателно се ядосал и казал на себе си: „Не мога повече! Изтича ми се всичкото тичане! Ще разперя крила, пък каквото ще да става!“ И си разперил крилата, които до този момент използвал само за да си провесва на тях прането. Разперил ги, казвам, и установил... какво? Че лети? Нищо подобно! Първото, което установил, било, че не тича. Второто, което установил, било, че не стои на едно място, и чак третото, което установил, било, че се движи във въздуха. Ето, значи, колко много неща установил!

Като видял всичките тези неща, Дългоклюният Дългомислещ Щъркел се учудил безкрайно много, казал си „Бре! Аз изобретих летенето!“ и се плеснал с крило до челото, от което веднага изгубил равновесие и тупнал на земята.

– Ура! Аз изобретих летенето и не само това, ами даже излетях изобретението! Да! Да! Чухте ли?

Така се развикал той, наляво и надясно, и ако надясно нямало кой да го чуе, то наляво стояла Дългокраката Дългосвиреща Чапла, която го чула съвсем ясно. Това обаче не и попречило да се направи, че не го е чула, и да продължи да си свирка с уста.

Тогава Щъркела се приближил към Чаплата и казал:

– Моля за извинение, но аз изобретих летенето.

– Тоя пък! – просвирила с уста Чаплата. – Радва се, сякаш е открил грамофона.

След такъв отговор, естествено, клюнът на Дългоклюния съвсем оклюмал. И си тръгнал той за къщи нито тичайки, нито вървейки, а просто куцукайки ето така: куцук, куцук...

Тъжно тъжнито! Тъжно над тъжностите!

Но ето че не постепенно, а изведнъж до него дотичало едно бухалче.

– Видях всичко, чух всичко, това е просто прекрас!!! – рекло то.

Amikor még nem volt fölталálva a repülés, minden „úgy-ahogy“ ment. „Úgy-ahogy“ azt jelenti, hogy szaladgálsz föl és alá a folyóparton, és a repülés még csak eszedbe sem jut. „Még csak eszedbe sem jut“ azt jelenti: olyan gyorsan szaladgálsz, hogy az a dolog, aminek eszedbe kellene jutnia, egyáltalán nem tud utolérni.

– Igenám – mondaná erre valaki, aki mindent tud –, de fölталálták végül a repülést?

– Hát igen – kellene erre felelnem –, a repülést fölталálták.

És lám, ami történt, a következőképpen történt.

Egy napon a Hosszúcsőrű, Hosszantöprengő Gólya, ahogy járt-kelt a folyó mentén, azon kapta magát, hogy eszébe jut valami. „Nem lesz ennek jó vége“ – mondta, és szaladgálni kezdett. A valami azonban, ami egy aprócska gondolat volt, egy kicsi pókhálóforma, továbbra is követte. „Ó, hogy a béka rúgja meg! – mérgeződött. – Ezt aztán jól elintéztem!“ Azzal nekiiramodott, ahogy a lába bírta. A gondolatocska meg – ő is utána. Futott a Hosszúcsőrű, Hosszantöprengő Gólya, húsz folyót számlált meg, amelyeken átkelt, húsz erdőt számlált meg, húsz hegyet számlált meg, és így szólt: „Ugyan már! Nem elég a futás, amit futok, még a számolással is bajlódnom kell!“ És abbahagyta a számolást. De a futást nem. Amikor végigfutott mindent, amit végig lehetett futni, végképp dühbe gurult, és azt mondta magának: „Nem bírom tovább! Kifutottam magamból az összes futást! Kiterjesztem a szárnyamat, aztán lesz, ami lesz!“ Azzal kitérta a szárnyát, amit eddig a pillanatig csak arra használt, hogy a mosott ruhát kiteregesse rá. Kitérta tehát a szárnyait, mint mondtam, és megállapította... mit is? Hogy repül? Szó sincs róla! Az első, amit megállapított, az volt, hogy nem szalad. A második, amit megállapított, az volt, hogy nem marad egy helyben, és csak a harmadik, amit megállapított, volt az, hogy a levegőben mozog. Nahát, ilyen sok mindent állapított meg!

Ahogy látta mindezeket a dolgokat, a Hosszúcsőrű, Hosszantöprengő Gólya végtelenül elcsodálkozott, azt mondta magában. „Nahát! Fölталáltam a repülést!“, és a szárnyával a homlokára csapott, amitől nyomban elvesztette az egyensúlyát, és lehupant a földre.

– Hurrá! Fölталáltam a repülést, de ez semmi, ráadásul felrepültem a találást! Igen! Igen! Halljátok?

Így kiabált jobbra-balra, és ha jobbra nem is volt senki, aki hallja, balra ott állt a Hosszúlábú, Hosszúnótájú Gém, aki egészen tisztán hallotta. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy úgy tegyen, mintha nem hallaná, és nótázott tovább.

Akkor odament a Gólya a Gémhez, és így szólt:

– Már bocsánatot kérek, de én fölталáltam a repülést.

– Micsoda alak! – füttyentett a Gém. – Úgy örül, mintha legalábbis a gramofont találta volna föl.

Ilyen válasz után természetes, hogy a Hosszúcsőrű csőre egészen lekonyult. És elindult hazafelé, sem nem futva, sem nem járva, hanem egyszerűen sántikálva, így: sántika, sántika...

Bánatos búbanat! Minden bánatok bánata!

De lám, nem fokozatosan, hanem hirtelen odafutott hozzá egy kis bagoly.

– Може да е така, но може и да е инак – кимнал с глава Щъркела. – Никой не ми каза „благодаря“!

– Това е защото на никого не сте подарили вашето откритие! – отговорило бухалчето. – Подарете ли го на мене, на жеравите, на патиците, на орлите и ще получите хиляда „благодаря“!

– Охо! – казал Щъркела и се заловил да подарява и не само да подарява, но и да учи всички на летене.

Тогаво небето се изпълнило с птици и те се издигали все по-високо и по-високо, където не може да го постигне свирукането на Дългокраката Дългосвираща Чапла.

От всички най-високо се издигнало малкото Бухалче. Виждали ли сте го някога? Ако не сте го виждали, то е, защото бухалчето лети само в неделя по здрач. Запомнете: в неделя на здрачаване.

МОМИЧЕНЦЕ С ЧЕРЕШОВО КЛОНЧЕ

Имаше едно море, което беше много голямо, то започваше от единия край и свършваше чааак на другия. В средата на морето имаше остров, той беше по-малък от морето. В средата на острова имаше фар, той беше по-малък от острова. Фарът си имаше пазач, който беше по-малък от него, и ако продължа нататък, ще стигна дотам, че пазачът си имаше едно момиченце, което беше по-малко от него и въобще беше най-малкото нещо в света.

– Ужасно е да си най-малкото нещо в света – мислеше си момиченцето и се качваше при окоето на фара, гъделичкаше го с черешово клонче и му казваше: – Хайде, свети де, нали си фар!

Всеки път фарът обясняваше, че не може да свети през деня, защото ако светне през деня, ще станат такива истории, такива истории...

– Какви истории? Какви истории? – ядосваше го момиченцето.

– Исторически! – отговаряше фарът и така отговаряше винаги, но веднъж се ядоса и отговори:

– Ето какво!

И светна с окоето си, окоето му премига срещу слънцето, след това освети морето чак до дъното и момиченцето видя рибката, която не знаеше колко е часът.

– Фарът свети слънцето свети, а аз не знам колко е часът и ще закъснея! – викаше тя на плуващите край нея риби, а те отговаряха:

– Ох, и ние сме объркани.

А едно раче каза:

– Няма що, види се, светът се е обърнал надолу с главата.

– Ако е така – плесна с перки рибката – то значи, че светът се дави!

– Олеле! – извикаха всички и хукнаха да спасяват света.

Първи плуваха рибите спасители, след тях рибите помагачи и най-накрая рибите зяпачи. По едно време редиците им се объркаха и рибите зяпачи се оказаха най-напред.

– Mindent láttam, mindent hallottam, ez egyszerűen nagyszerű volt! – lelken-dezett.

– Talán úgy volt, de talán másképp – bólintott a Gólya. – Senki nem mondta, hogy „köszönöm”.

– Ez azért van, mert senkit nem ajándékoztunk meg az ön felfedezésével! – felelte a kis bagoly. – Ajándékozta nekem, a darvaknak, a vadkacsáknak, a sasoknak, és ezernyi „köszönömöt” fog kapni!

– Hohó! – mondta a Gólya, és nekilátott ajándékozni, és nemcsak ajándékozott, hanem meg is tanította repülni mindnyájukat.

Akkor az ég tele lett madarakkal, mind magasabbra és magasabbra szálltak, ahová nem ér fel a Hosszúlábú, Hosszúnótájú Gém füttyörészése.

Valamennyiük közül a kis bagoly emelkedett a legmagasabbra. Láttátok őt valaha? Ha nem láttátok, az azért van, mert a kis bagoly csak vasárnap repül, napnyugta után. Jegyeztétek meg: vasárnap, napnyugtakor.

A KISLÁNY MEG A CSERESZNYEFA-GALLYACSKA

Volt egyszer egy tenger, nagyon nagy volt, az egyik végénél kezdődött, és egééészen a másik végéig tartott. A tenger közepén volt egy sziget, az kisebb volt a tengernél. A sziget közepén volt egy világítótorony, az meg még a szigetnél is kisebb volt. A toronynak volt egy őre, aki kisebb volt a toronynál, és ha még tovább folytatom, akkor eljutok egy kislányhoz, aki kisebb volt az őrnél, és egészében véve a legparányibb volt az egész világon.

– Rémes, ha te vagy a legparányibb a világon! – gondolta a kislány, és felmászott a világítótorony szeméhez, megcsiklandozta egy cseresznyefa-gallyacskával, és azt mondta neki: – Rajta, világíts, ha már világítótorony vagy!

A torony minden alkalommal elmagyarázta, hogy nappal nem világíthat, mert ha nappal világítana, micsoda dolgok történnének, micsoda dolgok...

– Micsoda dolgok? Micsoda dolgok? – mérgeződött a kislány.

– Történelmie! – felelte a világítótorony, ahogy mindig felelni szokott, de egyszer elfutotta a méreg, és így felelt:

– Hát ilyenek!

És világított a szemével, a szemé hunyorgott a napfényben, azután megvilágította a tengert, egészen a mélyéig, és a kislány meglátta a halacskát, aki nem tudta, hogy hány óra van.

– A torony világít, a nap süt, én meg nem tudom, hány óra van, és el fogok késni! – kiabálta a körülötte úszkáló halaknak, azok pedig így feleltek:

– Ó, mi is megzavarodtunk!

Egy rákocska pedig azt mondta:

– Nincs mit tenni, nyilvánvaló, hogy fenekestül felfordult a világ!

– Ha így van – csapott a farkával a halacska –, az azt jelenti, hogy a világ fuldoklik!

– Jaj! Jaj! – sopánkodtak mindnyájan, és elszéledtek, hogy megmentsek a világot.

- Какво да правим? – попитаха те, като стигнаха брега.
- Спасявайте – извикаха спасителите.
- Хубаво – рекоха зяпачите, ама ако ние спасяваме, тогава кой ще зяпа?
- Никой – отговориха помагачите.
- Че то така не може! Всички само да спасяваме...
- Може – отвърнаха другите.
- Не може!
- Може.

И започнаха да се карат. Такава олелия се вдигна, че морето затрептя. Рибарите прибраха лодките си и си казаха:

- Днес не може да се плува, понеже рибите са ядосани.

Същото казаха и чайките, същото казаха корабите, същото каза и паза-чът на фара, но фарът каза друго. Той каза:

- Да светя ли още?

Момиченцето се изчерви, почеса се с черешовото клонче зад ухото и отговори.

- Аз мисля, че не би трябвало, нали разбираш...

Фарът разбра, усмихна се и угасна.

- Ура! – извикаха всички риби. – Светът се оправи!

– Как няма да се оправи? – крещяха зяпачите. – Когато ние сме в първите редици! Щом ние сме в първите редици, всичко се оправя.

Морето се успокои, чайките полетяха, корабите надуха своите сирени, момиченцето погъделичка фара и намигна на малката рибка, която бързаше сред водорасли, тънки като черешово клончета.

ВСЕКИ ДА СИ ПИЕ МЛЯКОТО

Елате, кончета, които препускате по въртележките-люлки, съберете се, захарни петлета и захарни пръчки, приближете се вие, снежинки от захарен памук, елати, пролет от удоволствия, която винаги идваш преди цирка и си тръгваш след него, и ми припомни – Палячото успя ли да изпие чашата с мляко? Защото всичко си спомням, а това съм забравил.

Спомням си, че Палячото беше много весел, от сутрин до вечер тичаше а на цирковата арена и разсмиваше децата, спомням си как ходеше на въже, като пазеше равновесие със своя голям и цветен чадър, и как един ден въжето се скъса и Палячото остана във въздуха. Тогава всички баби в цирка извикаха: „Това е невъзможно!“, а всички дядовци: „Това не може да бъде!“, а всички културни хора: „Това е абсурд!“. Но Палячото наистина висеше във въздуха.

- Хей, Палячо – извикаха децата от салона. – Как така висиш във въздуха?

– Хей, деца – отговори Палячото, – и аз не знам как! Честна дума, не го правя нарочно.

- А няма ли да слезеш? – попитаха децата.

- Ще слеза, нека само си почине малко.

Elöl úsztak a mentóhalak, mögöttük a segítőhalak, és leghátul a báméskodóhalak. Egy idő múlva a sorok összekeveredtek, és a báméskodóhalak kerültek előre.

- Mit csináljunk? – kérdezték, amikor elérték a partot.

- Mentsetek! – kiabáltak a mentóhalak.

- Jó – felelték a báméskodók –, de ha mi mentünk, akkor ki fog báméskodni?

- Senki – mondták a segítőhalak.

- De hát azt nem lehet! Hogy mindenki csak mentsen...

- De lehet – felelték a többiek.

- Nem lehet!

- De lehet!

Azzal veszekedni kezdtek. Olyan csetepaté lett, hogy belerengett a tenger. A halászok kihúzták a csónakjaikat, és azt mondták:

- Ma nem lehet kimenni a vízre, mert a halak mérgeződnek.

Ugyanezt mondták a sirályok is, ugyanezt mondták a hajók is, ugyanezt mondták a világítótorony-őrök is, de a torony mást mondott. Azt mondta:

- Világítsak még?

A kislány elpirult, a cseresznyefa-gallyacskával megvakarta a füle tövét, és azt felelte:

- Azt hiszem, nem kellene, ugye megérted...

- A torony megértette, elmosolyodott és kialudt.

- Hurrá! – kiabált az összes hal. – Helyrejött a világ!

– Már hogyan jött volna helyre – ordították a báméskodóhalak –, amikor mi voltunk az első sorokban! Ha mi vagyunk az első sorokban, minden helyrejön.

A tenger megnyugodott, a sirályok elrepültek, a hajók megszólaltatták a kürtöket, a kislány megcsiklandozta a világítótoronyt és rákacsintott a halacsákára, az pedig becsusszant a hínárok közé, amelyek vékonyak voltak, mint a cseresznyefa-gallyacskák.

MINDENKI IGYA MEG A TEJÉT

Gyertek, lovacsák, akik a körhintákon vágattok, gyűljetek ide, cukorkakaskák és nyalókák, lépjetez közelebb, vattacukor-pelyhek, gyere te is, gyönyörúségek tavasza, aki mindig a cirkusz előtt érkezel, és utána távozol, és juttasd eszembe – vajon a Bohócnak sikerült-e kiinnia a csésze tejét? Mert mindenre emlékszem, de ezt az egyet elfelejtettem.

Emlékszem, hogy a Bohóc nagyon jókedvű volt, reggeltől estig futkosott a cirkuszi arénában, neveltette a gyerekeket, emlékszem, ahogy kötélre mászott, ahogy egy nagy, tarka esernyővel egyensúlyozott, és ahogy egy napon elszakadt a kötél, és a Bohóc fenn maradt a levegőben. Akkor az összes öregasszony felkiáltott a cirkuszban: „Ez lehetetlen!“ És az összes öregember: „Ez képtelenség!“ az összes művelt ember pedig: „Ez abszurdum!“ De a Bohóc tényleg ott lógott a levegőben.

– Hé, Bohóc! – kiabáltak a gyerekek mindenfelől. – Hogyhogy ott a levegőben lógsz?

– Hé, gyerekek – felelte a Bohóc –, én sem tudom, hogy! Becsszóra nem készkarva csinálom!

Така отговори Палячото и седна с кръстосани крака във въздуха, където, уверявам ви, нямаше нищо за сядане.

– Хайде, слизай, слизай! – завикаха децата, които си мислеха, че да починеш, е много лесна работа. А то не е много лесна работа, особено когато висиш. Палячото кимна с глава, което означаваше: „Ето сега!“ и се опита да слезе. Направи опит първо с десния крак, после с левия и накрая и с двата, размаха ръце, подскочи и си остана във въздуха.

– Хей, палячо, ама ти май не можеш да слезеш! – намигнаха му децата.

– Ами, ако трябва да бъда откровен – отговори тъжно палячото, – май наистина не мога да слеза.

– Ау!!! – извикаха бабите, дядовците и културните хора и се спуснаха на арената, за да му помогнат. Подаваха му балончета, стълби, въже и какво ли не още. Ех, че олелия се вдигна! Директорът на цирка надникна през завесата и извика:

– Какво прави този Палячо? Той обърка цялото представление.

Три балерини се разплакаха:

– Този Палячо винаги прави така! Ние играем след него, а той нарочно се бави, за да ни провали! Тава го прави от завист!

Една камила направо си подаде молбата за напускане.

– Ще отида в друг цирк – рече тя. – И без това всички циркове копнеят за камили.

– Това е провал! Провал! – кимаше мъдро с глава един котарак. – Аз, когато бях в най-големия цирк...

– В най-големия цирк е друго – обади се жената на фокусника. – Там стават такива неща... А това тук не е цирк, а не знам какво.

Това тя го каза на директора. А директорът подскочи и простена „Ах, този Палячо!“ и затича към телефона да извика пожарната.

А Палячото висеше във въздуха много тъжно.

Докато той виси тъжно и докато хората се опитват да му помогнат и докато директорът се обажда по телефона до пожарната, вие си пийнете малко мляко и изяжте една бисквита, за да може приказката да продължи. Пийнахте ли си! Хапнахте ли си? Чудесно! Тогава – разказвам нататък. Спомнете си, че оставихме Палячото все така да виси, а директорът се обажда на пожарната.

– Идваме веднага! – извика пожарната и дотърча на арената.

– Ще се справите ли? – попита директорът.

– Дребна работа! – засука пожарната пожарникарските си мустаци и от гърба ѝ се проточи една дълга стълба. Пожарникарите се изкачиха по стълбата при Палячото, казаха му: „Не бива така, младежко!“ – и тръгнаха да слизат заедно с него.

Но, о, чудо! Те също останаха да висят. Въздухът под тях сякаш се беше втвърдил.

– Какво ще правим сега? – попита директорът пожарната. – Ако Палячото не слезе, камилата ще напусне. Ах, какво ще правим без камила?

– És nem jössz le onnan?

– Lejövök, csak hadd pihenjek egy kicsit.

Így felelt a Bohóc, és keresztbe tett lábbal ült a levegőben, ahol, biztosíthatlak benneteket, semmilyen ülőalkalmatosság nem volt.

– Gyere le! Gyere le! – kiabáltak a gyerekek, akik azt hitték, hogy pihenni olyan könnyű dolog. Pedig nem egyszerű, különösen, ha éppen lóg az ember. A Bohóc bólintott, ami azt jelentette: „Máris!”, és megpróbált lejönni. Először a jobb lábával próbálkozott, aztán a ballal, végül mindkettővel, kalimpált a kezével, ugrott egyet, és ottmaradt a levegőben.

– Hé, Bohóc, de hát nem is tudsz lejönni! – pislogtak rá a gyerekek.

– Hát, ha őszinte akarok lenni – felelte bánatosan a Bohóc – azt hiszem, tényleg nem tudok lemenni.

– Jaj! – hördültek fel az anyókák, apókák és művelt emberek, és összeszaladtak az arénában, hogy segítsenek neki. Feladogattak neki léggömböket, létrákat, köteleket, és még ki tudja, mi mindent. Mekkora ricsaj lett hirtelen! A cirkuszigazgató kikukkantott a függöny mögül, és felkiáltott:

– Mit művel ez a Bohóc? Összekutyulja az egész előadást!

Három balerina sírva fakadt:

– Ez a Bohóc mindig ezt csinálja! Mi következünk utána, de ő készakarva késlekedik, hogy tönkretegyen bennünket. Csak irigységből teszi!

Egy teve egyenesen benyújtotta a felmondását.

– Elmegyek egy másik cirkuszhoz – mondta. – Különböznem is minden cirkusz tevével akar.

– Ez botrány! Botrány! – bólogatott bölcsen egy kandúr. – Én, amikor a legnagyobb cirkusznál voltam...

– A legnagyobb cirkuszban más – szólalt meg a bűvész felesége. – Ott történnek ilyesmit... De ez itt nem is cirkusz, hanem... nem is tudom, mi.

Ezt elmondta az igazgatónak. Az igazgató pedig felpattant, zokogva sóhajtott „Ó, az a Bohóc!”, azzal a telefonhoz futott, hogy felhívja a tűzoltót.

– Rögtön jövök! – rikkantotta a tűzoltó, és befutott az arénába.

– Elboldogul vele? – kérdezte az igazgató.

– Semmiség! – pödörte meg a tűzoltó a tűzoltóbajuszát, és leeresztett a hátáról egy hosszú létrát. A tűzoltók felmásztak a létrán a Bohóchoz, azt mondták neki: „Ilyet ne csináljon, fiatalember!” – és elindultak lefelé vele együtt.

De lássatok csodát! Ők is ott maradtak lógva. Mintha megszilárdult volna alattuk a levegő.

– Hát most aztán mit csináljunk? – kérdezte az igazgató a tűzoltókat. – Ha a Bohóc le nem jön, a teve itthagya bennünket. És mit csinálunk teve nélkül?

– Ez csoda – mondta a tűzoltó. – Először látok ilyesmit. Ez hihetetlen!

Miközben az igazgató és a tűzoltó ámuldozott, a függöny mögül előbújt a Bohóc nagymamája.

– Bohóc! – kiáltotta. – Te ma reggel nem ittad meg a tejedet!

– Miféle tejet?! – mondta szomorúan a Bohóc. – Nem látod, mi a helyzet? Nem a tejen jár most az eszem!

– Чудно – рече пожарната. – За пръв път виждаме такова нещо. Това е невероятно!

– Докато директорът и пожарната се чудеха, иззад завесата се показва бабата на Палячото.

– Палячо! – извика тя. – Ти тази сутрин пак не си си изпил млякото!

– Какво мляко?! – обади се Палячото тъжно. – Не виждаш ли положението? Не ми е сега до мляко!

– Но ти трябва да го изпиеш! – настояваше баба му.

– Не искам! – дърпаше се Палячото.

– Трябва.

– Не искам!

– Трябва!

– Не искам!

А сега, докато те си викат „трябва, не искам, трябва, не искам“, вие си допийте млякото и изяжте още няколко бисквити, за да свърши това „трябва, не искам“ и историята да продължи по-нататък. Готови ли сте? Браво!

Палячото и неговата баба викаха „трябва – не искам“ в продължение на един час и двадесет и четири минути, но накрая бабата надделя.

– Добре – каза ядосан Палячо, – донеси млякото, щом това ти прави удоволствие!

И баба му донесе чаша мляко и Палячо го изпи и пак, о, чудо, Палячото се спусна на земята като балонче.

– Виждаш ли какви бъркотии стават, когато човек не си изпие млякото! – рече баба му и си тръгна.

– А ние? – попитаха отгоре пожарникарите.

– Ей сега! – извика отдолу пожарната и хукна към близката млекарница. – От сега нататък – говореше си тя – ще трябва да нося освен вода и мляко, за да не стават бъркотии.

Аз не си спомням добре изпи ли Палячото млякото, или все още виси във въздуха, и ако ви казах, че го е изпил, това е, защото онзи ден срещнах камилата, която продължава да работи в същия цирк, и защото... защото в цирка вече всичко е спокойно, кончетата препускат по въртележки люлки, захарните петлета танцуват, и от време на време прелитат снежинки от захарен памук.

– De azt meg kell innod! – erősködött a nagymama.

– Nem akarom! – húzódozott a Bohóc.

– Muszáj.

– Nem akarom!

– Muszáj!

– Nem akarom!

Ezalatt pedig, miközben így felelnek egymással: „muszáj, nem akarom, muszáj, nem akarom”, igyátok meg szépen a tejeteket, egyetek még egy pár kekszet, hogy vége legyen már a „muszáj, nem akarom”-nak, és folytatódhasson a történet. Készen vagytok? Nagyszerű!

A bohóc és a nagymamája csak feleltek: „muszáj”–„nem akarom”, egy teljes órán és huszonnégy percen keresztül, de végül a nagymama győzött.

– Jó – mondta mérgesen a Bohóc –, hozd azt a tejet, ha annyira ragaszkodsz hozzá!

És a nagymama odahozott egy csésze tejet, a Bohóc megitta, és akkor, ó, csodák csodája, a Bohóc leszállt a földre, mint egy léggömb.

– Látod, mekkora kavarodást okoz, ha az ember nem issza meg a tejét! – mondta a nagymamája, azzal elment.

– És velünk mi lesz? – kérdezték odafönről a tűzoltók.

– Máris! – kiáltotta a lenti tűzoltónő, elrohant a közeli tejboltba. – Mától kezdve – mondta magában – a vízen kívül tejet is kell hoznom, nehogy ilyen kavarodás legyen.

Nem emlékszem világosan, megitta-e a Bohóc a tejet, vagy még mindig ott lóg a levegőben, és ha azt mondtam, hogy megitta, az azért lehetett, mert tegnapelőtt találkoztam a tevével, aki továbbra is ugyanabban a cirkuszban dolgozik, és mert... – mert a cirkuszban már minden nyugodt, a lovacsákák vágatnak a körhintákon, a cukorkakasok táncolnak, és olykor-olykor vattacukorpelyhek szállingóznak.

Csikhelyi Lenke fordítása

ГАЛЯ СИМЕОНОВА-КОНАХ е литературовед, професор в Ягелонския университет. Автор на монографията „Постмодернизмът. Българският случай“.

ЕЛЕНА БАТИНКОВА (1987*), **ГЕРГЕЙ КОВАЧ** (1985*) – преводачески тандем. Първият им успешен превод е повестта „Немили-недраги“ на Иван Вазов.

ЖУЖА РАКОВСКИ (1951*) – писател, поет, преводач. Носител на наградите Атила Йозеф (1988), Книга на годината (1989), Лавров венец на Република Унгария (1997), наградата Салваторе Куазимодо (1999). През 2002 г. дебютира с романа „Сянката на змията“, който се превръща в литературна сензация в Унгария – обявен е за роман на годината и печели Унгарската литературна награда за 2003 г. Романът е преведен на немски, холандски, руски, български и други езици. Превежда от английски език поезия, есеистика и драма.

ИВАНКА МОГИЛСКА (1981*) поет, писател. Първата ѝ книга – стихосбирката „ДНК“ получава наградата „Южна пролет“ през 2005 г. „Внезапни улици“ излиза през 2013 г. В момента се подготвя нейното издаване на унгарски език в издателство Харматан.

ИВАНКА ПАВЛОВА (1941*) поет, преводач. Един от изтъкнатите преводачи на унгарска поезия на български език.

ЛЕНКЕ ЧИКХЕЙИ (1944*) – Българист, преводач, дългогодишен преподавател, доцент в специалността българска филология в Будапещенския университет Лоранд Йотвюш. Превела и на унгарски език хиляди страници от съвременни и класически български автори, исторически и научни текстове.

МАРГАРИТ МИНКОВ (1947–1997), писател, драматург. Първите му приказки са за телевизионното предаване „Лека нощ, деца“. Приказките в броя са от издадения посмъртно сборник „Весел, гъделичкащ смях“.

МИРОЛЮБА ПЕТРОВА (1985*), танцьорка от българско-унгарски произход. Живее и работи в Амстердам.

НИКОЛИНА АТАНАСОВА (1925–2015) е родена в с. Драганово, израства в Будапеща, виден преводач на унгарска литература на български език.

ПЕТЪР КРЪСТЕВ (1965*) писател, преводач, културен антрополог. Превежда от различни езици, главно съвременна българска литература. Преводач и редактор на сборника „Егзотиката на мутанта“, 1993, Алек Попов „Мисия Лондон“, 2004.

СВЕТЛА КЪОСЕВА (1955*) преводач, редактор. Завършва история и философия в СУ „Св. Климент Охридски“. Преподавател в Българското училище в Будапеща.

BATINKOVA ELENA (1987*) – **KOVÁCS GERGELY** (1985*): fordítópáros. Első megjelent fordításuk Ivan Vazov Bujdosók című kisregénye.

CSÍKHELYI LENKE (1944*). Bulgarista, műfordító, az ELTE bolgár szakának nyugalmazott docense. Magyarra fordított több ezer oldalt a bolgár irodalomból, mai és klasszikus szerzőktől, történelmi és tudományos szövegeket.

GALJA SZIMEONOVA-KONAH IRODALMÁR, a Jagelló egyetem professzora. A *Posztmodernizmus. A bolgár eset* c. monográfia szerzője.

IVANKA MOGILSZKA (1981*) – költő, író. Első könyvével – DNK c. verseskötete – „Déli Tavasz” díjban részesül 2005-ben. A „Váratlan utcák” c. kötete 2013-ban jelenik meg. Magyar nyelvű kiadása folyamatban a Harmattan kiadónál.

IVANKA PAVLOVA (1941*) – költő, műfordító. A magyar költészet egy elhivatott bolgár nyelvű fordítója.

KJOSZEVA SZVETLA (1955*) műfordító, szerkesztő. A Szófia Szent Kliment Ohridszki Egyetemen történelmet és filozófiát végzett. A Bolgár Nyelvoktató Nemzetiségi Iskola tanára.

KRASZTEV PÉTER (1965*) – író, műfordító, kulturális antropológus. Több nyelvről fordít, de legfőképpen napjaink bolgár irodalmát. A „Mutáns egzotikum” c. kötet fordítója és szerkesztője (1993) és Alek Popov „London misszió” c. könyvének fordítója.

MARGARIT MINKOV (1947–1997) – író, dramaturg. Első meséi a „Jó estét gyerekek” c. televíziós sorozatban jelentek meg. Kiadványunkban megjelent meséi a „Vidám csiklandós nevetés” c. posztumusz kötetből valók.

MIROLJUBA PETROVA (1985*) Amszterdamban élő és dolgozó bolgár-magyar származású táncos.

NIKOLINA ATANASOVA (1925–2015) – a bulgáriai Draganovóban született és Budapesten nőtt fel. A magyar irodalom egyik fontos tolmácsolója bolgár nyelvre.

RAKOVSKY ZSUZSA (1951*) – író, költő, műfordító. József Attila díjas (1989), A Magyar Köztársaság Babérkoszorúja (1997), Salvatore Quasimodo-émlékdíj (1999). Első regénye, *A Kígyó árnyéka* (2002) irodalmi szenzáció Magyarországon, az év könyvének választják és 2003-ban Magyar Irodalmi Díjat nyer. A regényt német, holland, orosz, bolgár és egyéb nyelvre is lefordították. Angol nyelvről költészetet, esztétikát és drámát fordít.

X E M Y C

брой 2/2016 · година xxv

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
д-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

ISSN 1216-2590

H Æ M U S

2/2016 szám · xxv évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

*A Bolgár Országos
Önkormányzat* kiadványa

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

ISSN 1216-2590

